NEMZETI IRODALOM ÉS EGYETEMES IRODALOM.

Irta: *Hankiss János.*

Az amsterdami II. irodalomtörténeti kongresszuson, amelynek az irodalomtörténeti korszakok kérdését kellett volna tisztáznia, újra élesen elénk rajzolódott a «függőleges» és a «vízszintes» vonalak megúnt sémája, mint valami irodalomszemléleti koordináta-rendszer. A «függőleges» vonal az egyes nemzetek irodalmán belül érvényesülő összefüggés és az irodalmi hagyomány kohéziója; a «vízszintes» az irodalmi divat, a koráramlat, amely hirtelen nyilvánvalóvá teszi a különböző irodalmaknak egy-egy korszakban való feltűnő összefüggését, adhézióját. A séma durva általánosításai mögött ott kísért az örök probléma: van-e «egyetemes irodalom» és ha van, milyen viszonyban áll a nemzeti irodalommal?

Mielőtt válaszolni próbálnánk erre a kettős kérdésre, nem fog ártani, ha egy kis körülményességgel leverünk néhány figyelmeztető cölöpöt, rájuk akasztván az óvatosságra intő lámpást, amit az utcaburkolók plántálnak nyitott gödreik fölé. A kifejezések vermébe sehol sem oly könnyű beleesni, mint a szellemi tudományok finomabb kanyargású utain. Ezért határozta el — két kongresszus tanulságai alapján — a nemzetközi irodalomtörténeti bizottság, hogy kiadja az irodalomtudomány terminus technikusainak szótárát. Hogy ilyen munkára csakugyan szükség van, azt az «egyetemes irodalom» és a «nemzeti irodalom» sokféle értelmezése is megmutatja. A «nemzeti» szónak nyelvünkben mindig érzelmi aláfestése is van, több-kevesebb belső pátosza; a franciában sokszor egyszerűen csak azt jelenti, hogy «országos», az egész nemzetre, vagy még inkább: egész Franciaországra kiterjedő. «Etablissement national des engrais chimiques» nem «nemzeti» műtrágyagyár, hanem «általános», «országos», «francia» . . . Ugyanígy lehetne végignyomozni a szó árnyalatait a többi nyelvben. De mégis: «nemzeti irodalom»: vagy egy nemzet irodalma, tehát pl. magyar irodalom, német irodalom s í. t., vagy egy nemzeti géniuszt kifejező irodalom, tehát pl. az a magyar irodalom, amely a nemzeti öntudatot, a nemzeti közösség önmagára eszmélését hathatósan kifejezi és előmozdítja. A kettő sokszor egybeesik, — nem mindig.

Sokkal bonyolultabb, mert újabb is az «egyetemes irodalom» jelentésárnyalatainak kérdése. A német inkább «világirodalmat» (Weltliteratur) mond, a francia pedig valósággal zavarban van, ha az irodalmak együttesét kell kifejeznie. A «littérature mondiale» nem jól hangzik, — akkor már inkább legyen «littérature européenne», ami pedig nagyon kényelmetlen szó, hiszen ma már lehetetlen szemet húnyni az amerikai irodalmak létezése fölött, hogy az ázsiaiakról ne is beszéljünk. Sokszor meg a «littérature comparée» helyettesíti — jól-rosszul — az «egyetemes irodalmat» — és itt legyen szabad felhívnunk a figyelmet arra, hogy egyes számban van, azaz nem «összehasonlított irodalmakat» (legalább kettőt) jelent, hanem összehasonlító irodalomtörténetet és egy kissé azt a nemzeti irodalmat is, amelyet a többi irodalmakkal való összehasonlítás világít meg.

Az elnevezések félénk határozatlansága is sejteti, hogy egyetemes irodalomkutatás alig-alig van, de azért mégis szükségesnek tartanák mindazok, akik a szakkifejezést keresgélik hozzá. S a kezdeményezés itt nem annyira a tudományos kutatás érdeme, hanem gyakorlati szükségesség volt: az újabb középfokú irodalomtanítás írta elő nálunk is, másutt is. A magyar tankönyvekben is helyet kaptak a magyar irodalom nagyjai mellett jegyzetben vagy a poétika megfelelő fejezeteiben Molière és Shakespeare, Homeros és Tasso, Ossian és Schiller . . . De alig kell hangsúlyoznunk, hogy a hegycsúcsok körül a magyar tanuló elől, áthatolhatatlan ködtenger takarja el az idegen irodalmak birodalmát és magukat a hegyóriásokat is csak madártávlatból vagy nevükről ismeri.[1] Sőt a felnőtt is aligha jut tovább nála. Magyar nyelvű újabb egyetemes irodalomtörténet még abban a kezdetleges formában sincs, amely az egyes irodalmak külön-külön kezelt történetét egy kötetbe köti. S ha a felnőtt tud is idegen nyelvet és ritka kivételképpen ki is tudja keresni a könyvárusi reklám káoszából azt a német vagy francia könyvet, amelyből a világirodalomról olvashat, inkább csak a mai irodalomra vonatkozó könyveket, irodalmi esszégyüjteményeket talál, amelyek az egyetemesség vagy a rendszeresség igényét semmiképpen nem elégíthetik ki.

Nem, mert egyetemes irodalomkutatás nincs, vagy ha van, a kezdet kezdetén tart. A szellemtörténeti irányzat szélesebb látókörével, távolabb fekvő jelenségek összekapcsolásával kedvezően befolyásolhatta; de másfelől a túl gyors szintézis szivárványhídjai nem voltak olyan szilárdak, mint az összehasonlító filológiai iskola hajdani szűk ívű, de teherbíró hidacskái. A kutatók könnyen áldozatul esnek annak a circulus vitiosusnak, amelyre valamikor biztos cél felé törő pályájukról szinte óhatatlanul átváltanak: áttekintés, komoly szintézis lehetősége alig van, mert nincs megfelelő számú és értékű alapvető részletkutatás; ilyesmi pedig azért nincs, mert iránymutató, módszerjelölő szintézis nélkül nem igen lehet egyetemes irodalmi részlettanulmányt folytatni.

De persze azért mégis *lehet*. A korszellem, a szükséglet megérleli azt a néhány kutatót, akik félkézzel szintézist nagyolnak, félkézzel meg új adatokat gyüjtenek. Úttörő munkásságuk nem lesz világos, érett, megnyugtató, de utánuk könnyebb lesz elkövetkezni a meggyőző értékeknek.

Ideje föltenni a kérdést, amelyre ezek az úttörők is ráeszmélnek néha: *van-e* egyetemes irodalom? Nem látszat-e, a XVIII. század világukat átfogó általánosítási mániájának illúziója csupán? Ha van is, távolról sem látszik olyan organikusnak, mint a nemzeti irodalom. Nem kitapintható erek csatornáin buzog benne ugyanannak a szívnek a vére; inkább olyan testetlen az összefüggés, mint a falábú veterán csonkja és télen fázó lábujja között? . . . Nyugodjunk bele, hiszen emberi sors ez, hogy erre a legfőbb és legelső kérdésre majd csak legvégül lehet felelni. Kockáztassuk meg a zsákutcát; de ösztönünk azt súgja, hogy haladjunk nyugodtan: nyílt, végtelen mezőre érünk egyszer . . .

Annyi bizonyos, hogy az, ami egyetemes irodalomnak látszik s ami vonzóerőt gyakorol ránk, «nem egyenlő a nemzeti irodalmak összegével». A nemzeti irodalmak ismerete alapfeltétel (tegyük hozzá: eszményi alapfel-

[1] Mert vagy az a cél, hogy az idegen irodalmak nagyjairól éppenhogy valamit tudjon az ember; vagy az, hogy a műfajok története többoldalú megvilágítást kapjon. Az irodalmi életről, összefüggésről szó sem lehet.

tétel) ugyan, de a kutatást egyetemes irodalmi kutatássá csak az teszi, ha hiszünk az irodalmak összefüggésében s ha van valami módszeres eszközünk ennek az összefüggésnek megértésére.

S itt van a kérdés Scillája és Charybdise.

Hinni az egyetemes irodalomban : nem elfordulás-e az ősi hittől, amely hazánk irodalmáért dobogtatja a szívünket?

S ez a kérdés olyan fontos, hogy érdemes lehorgonyoznunk nála.

Hogy a középiskolában előnyt kell adnunk a nemzeti irodalomnak, hogy sokkal részletesebben kell tanítanunk, nyilvánvaló. Nemcsak azért, mert a középiskolában az öntudatos állampolgárt neveljük, hanem azért is, mert kell egy irodalom, amelynek alaposabb, elmélyedőbb ismerete az irodalom általános jelenségeit megérteti, amint kell egy nyelv, az anyanyelv, amelyben a fogalmakat kialakítjuk.[1]

Viszont ha már ezt a feladatot elvégeztük, hazai irodalmunk ismeretének érdeke, hogy minél alaposabban beágyazzuk a többi irodalmak hátterébe vagy összefüggésébe. Így alakulnak ki a helyes arányok és így derül ki, hogy irodalmunk nem egy csokorra való pusztai vadvirág, hanem egy hatalmas virágoskert harmonikusan, ámbár eredeti színekkel illeszkedő ágya.

De nem «nyomja-e agyon» irodalmunkat a kedvezőbb körülmények közt fejlődő nyugati irodalmakkal való közelebbi összehasonlítás? Nem járunk-e úgy, mint a vasfazékkal barátkozó cserépfazék?

Nagyon kishitűek vagy nagyon tapasztalatlanok azok, akik a magyar irodalmat féltik. Amikor az ember költőinket idegen nyelvekre fordítja, akkor bontakozik csak ki igazán minden színük, egész eredetiségük, mert ilyenkor ők maguk is kibontakoznak a kívülről-tanultság, a megszokottság szürke palástjából. S amikor külföldi közönség számára végezzük el a magyar irodalom értékeinek «mise en scène»-jét, ez a «beállítási» munka, amely nagyon hasonlít a színpadi rendezőéhez, telistele van ujjongó gyönyörűséggel, magunkat is meglepő fölfedezéssel. Berzsenyi nagyságát sokkal jobban értem, amióta az egyetemes latinság hegyláncához mértem ; Arany balladáinak és a székely balladáknak mélysége még szédítőbb számomra, amióta a kelta ballada csodakútjába kellett néznem ; az Ember tragédiája szerkezetét még tökéletesebbnek látom, mióta latin közönségek kedvéért meg kellett vizsgálnom a remek épület stabilitását és szimmetriáját. Az idegen irodalmak műhelyéből hazatérve nem csalódás fog el, hanem csodálat, — az egyetemesség kissé üres távlatai után az ismerős tájak zárt teljessége csakúgy duzzad a kinyilatkozásoktól. A «nagyvilágból» új szemet hoz az ember, de a szív a régi maradt.

S ez a honvággyal edzett régi szív az egyetemes és a nemzeti irodalom hasznos egyesítésének első feltétele. Ez kell, hogy megóvjon a hideg szívű «entellektüel»-típus túlzásaitól, amely vállveregetve sajnálja le azt, ami hazai. Nem tesz semmit, hogy néha zuhanyt kap a nyakába : kiderül, hogy Ady nem is tanult olyan sokat Baudelaire-től és Verlaine-től[2] s hogy a Hét és a Nyugat

[1] Ezért törtünk mindig lándzsát a német, francia stb. nyelven folyt ú. n. «irodalomtörténeti képek» bemutatása ellen. *Tárgyi ismereteket csak az anyanyelven volna szabad közölni.*

[2] L. Horváth Károly kitűnő tanulmányát : *Ady és Párizs* (Debreceni Szemle, a párizsi ösztöndíjasoknak szentelt szám, 1934 május).

hőskorabeli látszólag rendkívül sokoldalú külföldi orientációnak több a füstje, mint a lángja és az maradt meg belőle, ami igazán magyar.

Hála Istennek, a modern Szélházyak divatja múlófélben van s a tág látókör ma már inkább használ mint árt nemzeti irodalmunk értékelésének.

Néhány évvel ezelőtt a «magyarcélú filológia» jelölte ki az idegen kultúrák szakemberei számára a «hic et nunc» elvégzendő legsürgősebb feladatokat. A magyar germanisták, romanisták, szlávisták elsőrendű munkaköre azóta is a magyar vonatkozások sokféle kutatása maradt. De e mellett az örök feladat mellett, amely az idegen kultúra ismeretét nem használja ki mindig teljesen a magyar kultúra javára, egyre jobban, egyre jogosabban nyomul előtérbe a *magyarcélú irodalomismeret*, — az egyetemes irodalom magyarcélú kutatása.

Ennek a még fiatal munkaterületnek csak egy-két előnyét villantom meg itt.

Az egyetemes irodalomkutatás, mint a fenti példák mutatják, különleges világításban láttatja a magyar irodalmat; sok olyan fölfedezésre vezethet, amelyre sohasem juthatnánk el, ha nem folyamodhatnánk az idegen lámpához, tükörhöz, szemüveghez, — de nevezhetnők rezonáló szekrénynek vagy egyszerűen közönségnek is.

Belekapcsolja irodalmunk nagyjait s főkép jelenségeit a most fejlődő egyetemes irodalmi köztudatba. Az a külföldi kutató, aki talán sohase érne rá elolvasni egy Vörösmartyról szóló tanulmányt, elolvas egy az egyetemes romantikáról vagy a drámai költeményről szóló monografiát, amelyben Vörösmartyról is szó kell, hogy essék. Van Tieghem irodalmi időrendi táblázataiban a magyar irodalom sokkal teljesebb címsorral szerepel, mint bárhol másutt, mert ilyen egyetemes irodalmi munkából a magyar irodalom sem hiányozhatik.

Minél inkább eltoljuk érdeklődésünk fokuszát az egyes írótól az egyetemes irodalmi jelenségek felé (irodalomelmélet-, műfajkutatás, verstan stb.), annál több magyar irodalmi értéket tudunk beállítani az irodalmi kutatás előterébe. Irodalomkutatásunk mindig elevenen érdeklődött ilyen kérdések iránt és pl. Bajza az epigrammról, Greguss a balladáról többet és jobbat mondott, semhogy kimaradhatnának ezeknek a műfajoknak egyetemes elméleti tárgyalásából.[1] S ez annál örvendetesebb, mert az irodalomelmélet ma uralkodó csillagzat, amely nélkül nem lehet boldogulni. Amíg korunk nem jut el a tekintetben — a maga számára — kielégítő megállapodásokhoz, az irodalomtörténetírónak minden erejét össze kell szednie, ha nem akar iránytű nélkül hánykódni a szubjektív, hangulati kritika művészete és a történeti monográfia teljesen leíró tudománya között. Vannak életrajzok, amelyekben semmi sem árulja el, hogy hőse író, művész, — lehetne épúgy hadvezér vagy tisztviselő is, éppen csak a gondosan összehordott adatokból tudjuk meg, hogy foglalkozására nézve író volt, — a monográfia stílusán, szempontjain ebből semmi se látszik.

Szerencsére mai irodalomtörténetírásunkat ilyen veszély nem igen fenyegeti. A magyar irodalomtörténet professzorai, magántanárai és ifjú kutatói látóköre s elméleti érdeklődése, érzésem szerint, magasan felül van az európai átlagon s ezért volt kedvező nálunk a talaj a szellemtörténeti kutatás

[1] S irodalmi szempontokat, alapfogalmakat sohasem lehet csak egyetlen irodalomból kiindulva tisztázni.

úttörő kifejlődésére s kedvező ma az irodalomelméleti s egyetemes irodalmi kutatás kezdő lépéseinek megtételére. Eklekticizmusunk, a barokkot újklaszszikussá józanító géniuszunk pedig remélni engedi, hogy aránylag keveset kalandozunk majd el azokra a szépséges, de a céltól messze elvezető ösvényekre, amelyeken a romantikus miszticizmus kék virága nyílik s a szappanbuborékok arányszámát is le tudjuk szorítani a legkedvezőbb minimumra.

Mindebből az is következik, hogy minden irodalomkutatónak szüksége van a többire és hogy akár szerves valami az egyetemes irodalom, akár csak elkerülhetetlen fikció, nincsenek vámhatárok és nincs vízumkényszer német és francia, magyar és olasz irodalomtörténet között. Addig is, amíg egyre többen mélyedhetünk bele kettőnél több irodalom jelenségeinek ismeretébe,[1] mindnyájunk számára szabad a pálya, a munkafeloszlás magától adódik. Egyelőre hőn kívánjuk, vajha elegen volnánk a legsürgősebb munkára, — több lenne az ember s kevesebb a fóka . . .

Ha nem akarnók szépszerével vállalni az együttműködést, kényszerítene rá urunk és parancsolónk az író. Az író, aki, hogy korról-korra eredeti tudjon lenni, ott keres ihletet és ösztönzést, ahol a meglévőtől legeltérőbbet találhatja. Kazinczy és Petőfi, Arany és Babits és mind, csaknem valamennyien azok, akiknek legkevésbbé van okuk félni, hogy utánzóknak tarthatjuk őket.

Az egyetemes irodalom fogalmát épúgy csak a magyar irodalmat belsőleg átélő magyarok tehetik számunkra gyümölcsözővé, mint ahogy csak az ilyen magyar kutatók munkája lehet hasznos az egyetemes irodalom kialakulására. «Irodalmi anyanyelvünk», amelyhez való jogunkhoz ragaszkodunk, a magyar irodalom. S Európának csak olyan munkatársakra van szüksége, akik egy ilyen «anyanyelven» egyszer tökéletesen, lélek szerint tisztázzák magukban a fogalmakat.

[1] Külföldi mintára kívánatos volna német, francia, olasz, angol stb. tanszék mellett egyetemes irodalmi tanszékeket is felállítani, ahogy utánozni kell ene az olasz mintát, amely a «glottologiát», az általános nyelvészetet kötelezővé teszi.

SPLEEN HERCEG.

Irta: *Szitnyai Zoltán.*

Deniszievalszki Sztaniszló herceg egy nap így szólt titkárjához, Patrakovics Homérhoz:

— Hosszú életem alatt — őfensége ugyanis akkor már huszonötéves volt — rájöttem arra, hogy nem érdemes élni. Maga tudja Patrakovics, hogy én nem kíméltem semmi fáradságot és kipróbáltam az összes sportokat, az oroszlánvadászattól a szerelemig. Mondhatom, hogy egyikben sem telt örömem, hiszen maholnap egy gyalogséta is nagyobb kockázattal jár a legvakmerőbbnek látszó légi bravurnál és az asszonyok, akikben pedig a legtöbb reményem volt, vagy józan családanyák, vagy ha nem azok, a kalandjaikat is veszélyteleneb-bül kötik már, mint valamikor a harisnyákat. Mondja Patrakovics, mit ér az olyan élet, amelyik nem nyujt számunkra semmi váratlant és főként semmi veszélyest?

Patrakovics nem volt egy véleményen a herceggel, mert akinek olyan szép és szerelmes felesége van, mint a hercegné, annak nincs joga az élet ellen panaszkodni. De a fenséges úr előtt nem volt szabad a hercegnéről beszélni. Különváltan éltek és a herceg törvényesen is elvált volna, ha a törvényes válást nem tiltják a házitörvények. Az teljesen érthető, hogy nem találta meg boldogságát a házasságban, mert Vanda örökké vidám lényétől semmi sem állott távolabb annál a szövevényes homálynál, amit a herceg kívánt meg az asszonyoktól. Ezt a hiányt még az sem pótolta a herceg szemében, hogy Vanda szép fején vörös hajzuhatagot viselt, ami egyébként hozzátartozott az asszonyi szépségnek őfensége által is kívánt kelléktárához. Patrakovics tehát nem tett említést a hercegnéről s a hódolattal kevert alattvalói bizalmasság hangján a következőket felelte a hercegnek:

— Fenség, próbálkozzék talán a tudományokkal. Véleményem szerint a tudomány is sport, az agyvelő sportja s bármily ártatlannak is látszik, egyike a legveszélyesebb sportoknak a világon. Egyetlen sportág statisztikája sem tud felmutatni annyi szerencsétlenséget, mint amennyit a tudományok zúdítottak az emberiségre. Fenségednek azt az élményt is nyujtani fogja, amit az ismeretlen dolgokkal való megismerkedés okoz. Én azt hiszem, hogy hercegséged ezen a területen nagy mértékben kiélvezhetné személyes bátorságát.

Őfensége pár pillanatig elgondolkodott. Némi bizalmatlanságot táplált a tudományokkal szemben, melyeknek művelőiről csupán annyit tudott hallomásból, hogy hanyagul öltözködő és darabos modorú emberek. Milyen lehet akkor maga a tudomány, mely ezeknek az embereknek a gondjaira van bízva? Viszont meggondolást érdemel az is, hogy például az emberevők sem szabatják londoni szabóknál fügefaleveleiket

és a modorukhoz is némi szó fér, az őserdő, amelyben élnek, mégis igen érdekes. A kettőt úgy látszik, külön kell választani egymástól, Afrika ősvadonját az emberevőktől s a tudomány őserdejét a tudósoktól.

— Mond valamit Patrakovics — szólt némi tűnődés után a herceg — ezt a tudománydolgot meg fogom próbálni.

Patrakovics összeállította a híres tudósokból álló expediciót, mely a herceggel nekivágott a szellemvilág őserdejének. Miután bekalandozták annak főbb terepeit és néhány titkos járatát is, a herceg szinte tomboló haraggal tért vissza — amint ő mondotta — a civilizáció területére.

— Hallja Patrakovics, maga engem ugyan alaposan becsapott. Hiszen ezek a tudósok semmit sem tudnak s az egész tudománydolog nem egyéb, mint fából vaskarika, a kör négyszögesítése és más egyéb humbug, amit csak akar. Például arról a legérdekesebbről, hogy hol kezdődik és hol végződik a végtelen, még csak sejtelmük sincsen. Tolvajnyelven beszélnek és becsapják a világot. Nem sokat vártam az egésztől, de ennél nagyobb csalódás még nem ért az életben.

Őfensége akkor már huszonhatéves volt. Egy herceg, aki az összes szórakozásokkal már rég betelt és csalódott a tudományokban is. Kiábrándult és öregedő férfi, aki elkesergett azon, hogy semmi sem sikerült neki, amihez az életben kezdett. Még a szegénység sem, amit ezért szeretett volna magának megszerezni, mert gyanuja szerint csak a szegények élete nyujt harcot és veszedelmet. Évégből képtelen összegeket szórt a rulettasztalokra, de minden alkalommal még képtelenebb összegeket söpört eléje a krupié. Amihez csak nyúlt, abból mind pénz lett, úgy ömlött eléje a rengeteg arany, mint a nyári záporeső. Szegény akart lenni és egyre gazdagabb lett. Még az amerikai párbajjal sem volt szerencséje, mert minden esetben ellenfelei húzták a feketegolyót, amit aztán eltettek emlékül, anélkül, hogy az acélgolyót a fejükbe röpítették volna. Ezzel teljessé vált az emberekben való csalódása és minden oka megvolt ahhoz, hogy egy nap így szóljon Patrakovicshoz :

— Rájöttem arra, hogy életünk egyetlen öröme az a pillanat, amikor majd meghalunk. Az a bölcs ember tehát, aki úgy rendezi be életét, hogy mennél nagyobb örömét lelhesse a halálában. És mondja Patrakovics, mi lehet örömtelenebb valami az unalomnál? Aki egész életét végigunatkozza, az úgy hörpinti fel a halál pillanatát, mint nehéz vacsora után az első pohár pezsgőt. Azért élünk, hogy meghaljunk és akkor halunk meg boldogan, ha előzőleg jó sokat unatkoztunk. A jövőben nemcsak eszerint akarok élni, hanem ennek az egyetlen helyes életmódnak terjesztésére akarom szentelni hátralevő napjaimat.

Őfensége akkor már huszonnyolcéves volt s így minden emberi számítás szerint valóban alig harminc-negyven esztendő volt már csak hátra az életéből.

— Vegye tehát tudomásul, — folytatta rövid szünet után előbbi szavait a herceg — hogy krasznevizskai birtokomon országot létesítek

azok számára, akik hajlandók követőimül szegődni. Nevezhetjük az országot az Unalom országának, vagy a Boldogság előcsarnokának is. Mind a két elnevezés helyes és kifejező. Magát, akinek kiváló képességeit már régen felismertem s aki már eddig is nem egy halálosan unalmas órát szerzett nekem, ezennel országom helytartójává nevezem ki és megbízom azzal, hogy haladéktalanul tegye meg az ország üzembehelyezéséhez szükséges összes intézkedéseket.

Patrakovicsban ezer ellentmondás támadt föl a herceg szavaira és most is, mint minden hasolnó esetben a Vanda hercegnőre szerette volna emlékeztetni, de ezt épp úgy nem tette meg most, mint máskor sem, mert rég megtanulta, hogy olyan előkelő és gazdag úrral, akinek a holdjai is ezrekben vannak, nem szokás vitába szállni egy olyan szegény embernek, akinek az ezrei is csak a holdban vannak. Tehát engedelmesen nekilátott az ország megszervezésének. El kellett ismerni, hogy a herceg kitűnő ösztönnel jelölte ki az új ország létesítésének helyét rengeteg birtokainak egyikén. Talán nincs is a földkeregségnek egyetlen darabja sem, mely sívárságban, egyhangúságban felvehetné a versenyt Krasznevizokával. Valamikor dús erdőségeit egy könnyelmű ős az utolsó szál fenyőig kiirtatta s később egy hegyomlás sivár kőtengerré változtatta az egész tájat, ahol valamirevaló növény nem tudott megteremni s amit az énekesmadarak messze elkerültek.

Mindenképpen olyan hely volt, ahol zavartalanul unatkozhatnak az unalomra vágyó emberek. Szigorú törvények gondoskodtak arról, hogy semmi szórakozás, eszmecsere, sport, zene meg ne háborítsa őket ebben, kivéve a műkedvelői előadások rendezését, melyek régi megfigyelés szerint csupán a résztvevőknek nyujtanak szórakozást. Patrakovics gondoskodott gazdagon berendezett könyvtárról is, melynek több ezer kötete olyan kitűnő művekből állott, mint a telefonkönyvek, logaritmustáblák, cím- és lakjegyzékek, árjegyzékek, szótárak, a köztisztasági hivatal statisztikai évkönyvei, vásárpénztári rendeletek, időjárásjóslatok az elmult esztendőkről, tartalomjegyzékek tartalom nélkül, sorsolási és akadémiai értesítők, vízállás és népszövetségi jelentések, továbbá egy tízkötetes tanulmány a légy talpán észlelhető felületi alakváltozásokról. Szóval mindazok a művek, melyek kisebb adagolásban is felérnek a legerősebb altatószerrel, nagyobb mennyiségben pedig gyors halált okozhatnak.

A bevonuló herceget testületileg fogadták a kőtenger kapujában. Csupa aggastyán gyűlt össze, akik kifeszített ernyőkkel védekeztek a nap melege ellen. A ferencjózsefkabátok sötét egyhangúságát egyetlen női ruha tarka színfoltja sem bontotta meg. Olyan nő ugyanis nem akadt, még a legöregebb évjáratokból sem, aki a boldog halálért hajlandó lett volna lemondani minden szórakozásról. Az ünnepi beszédet ásítások sűrű tetszésnyílvánításaitól kísérten, Patrakovics tartotta. Gyönyörű beszéd volt, folyton ismétlődő egyetlen gondolatból s mire alig néhány óra alatt befejeződött, a legtöbben már aludtak. A herceg

maga is alig tudta leküzdeni álmosságát. Elragadtatásának adott kifejezést a beszéd végén :

— Patrakovics, maga minden reményemet fölülmulta. Jóegynéhány akadémiai ülésen és udvari díszebéden vettem már részt, de mondhatom, hogy még soha az életben ilyen szívből nem unatkoztam.

Az ország olyan kitűnően működött, hogy a hercegnek egyetlen pillanata sem volt, amikor ne únta volna halálosan magát. A percek óráknak, az órák napoknak, a napok heteknek s a hetek hónapoknak látszottak. Néha már a fogát csikorgatta rettentő unalmában. Dühében hatökörnek, a föld legnagyobb szamarának nevezte Patrakovicsot. Titkon azt remélte, hogy sikerült őt ellentmondásra ingerelnie. De a titkár tiszteletben tartotta az ország törvényeit, melyek szigorúan tiltottak minden vitát és eszmecserét és engedelmes helyesléssel felelgetett a herceg dührohamaira :

— Igenis fenség, hatökör vagyok és a legnagyobb szamár a világon.

— Ne legyen beképzelt, mert nem azt mondtam, hogy a világon, csupán a föld hátán.

Mire a visszhang engedelmesen felelte :

— Hercegséged parancsára, nem a világon, csupán a föld hátán.

Be kellett látnia, hogy Patrakoviccsal nem tud boldogulni. Embereket keresett, akikkel társaloghatott volna, talált is két beszélgető öreget, de társalgásuk még jobban felbőszítette.

— Hogy van, hogy? — kérdezte az egyik.

— Jól, nagyon jól — felelte a másik.

— Van valami véleménye méltóságodnak arról, hogy nekem semmiről sincs véleményem?

— Véleményem szerint méltóságodnak véleménye mindenben az én véleményem.

Egymásra mosolyogtak, mint akik kitűnően szórakoznak. Semmi nyoma sem volt az arcukon az unalomnak. Közönséges szélhámosok, akiket kellemes érzéssel tölt el a tunya semmittevés. Úgylátszik a herceg az egyetlen, aki minden lázadó ösztönét legyőzve, vágyai ellenére, halálos gyötrelemmel unatkozik.

Ami még sohasem történt meg vele, ábrándozni kezdett. Megirígyelte az írókat, akik ráhajolnak a papírra és máris szórakoztató világok veszik őket körül. Egyszer már azon a ponton volt, hogy maga is megpróbálkozik az írással és tollat ragad, de nem volt mit megragadnia, mert az országban nem volt sem toll, sem tinta, sem papiros. Végső kétségbeesésében odáig vetemedett, hogy olvasni akart. Feltúrta a könyvtár polcait, de a könyvek rengetegében egyetlen sort sem talált, ami legalább egy pillanatra enyhítette volna írtózatos szellemi szomjúságát.

— Patrakovics — rimánkodott titkárának — legalább egy mesekönyvet szerezzen be, nem bánom akár olyat is, aminőt a kisgyermekek

számára készítenek Jancsiról, Juliskáról, a boszorkányról, meg más egyéb érdekes történetekről.

De Patrakovics hajthatatlan maradt :

— Tiltják az ország törvényei és fenséged alkotmányos uralkodó, akit épp úgy köteleznek a törvények, mint legszerényebb alattvalóját, Kintzl urat, akit épp tegnap félnapi sötét zárkával büntettem azért, mert várat épített a homokban. Hol van felséged kívánsága Kintzl úr ártatlan szórakozásától?

A herceg egyre elborulóbb lélekkel bolyongott Krasznevizoka sziklarengetegében. Egyre gyakrabban jelent meg előtte feleségének paripasudár alakja, hajának lombvörös zuhatagával. Ez nyilván már az agónia állapota, amikor kísérteni kezdenek a mult emlékei.

— Úgy látom Patrakovics — sóhajtott fel egy nap a herceg — úgy látom, hogy életem végórája következik. Mielőtt végleg lehúnynám a szememet, mégegyszer beszélni akarok a feleségemmel.

Aztán ágynak dőlt és olyan bágyadtan viselkedett, mint a haldoklók szoktak utolsó perceik előtt. A titkár táviratozott a hercegnőért, aki néhány óra múlva repülőgépen érkezett meg Krasznevizokára. Patrakoviccsal való rövid tanácskozás után, megjelent a beteg ágya mellett.

— Ne értsen félre Vanda — mentegetődzött a herceg — csupán azért kérettem, mert amint maga is tudja, házitörvényeink előírják, hogy a halál pillanatában törvényes feleségünk zárja le a szemünket. Nagyon lekötelezne, ha majd eleget tenne, remélhetőleg rövidesen, ennek a törvénynek.

— A legnagyobb örömmel — felelte vidáman Vanda — de addig is, míg sor kerül erre, engedje meg, hogy néhány intézkedéssel megrövidíthessem majd utolsó perceit. Nem vagyok híve annak az orvosi elvnek, mely mindenáron meg akarja hosszabbítani a gyógyíthatatlan betegek életét, ahelyett, hogy szenvedéseiket rövidítené meg.

— Mondhatom Vanda, hogy ezzel a legnagyobb mértékben hálára kötelezne.

— Valóban nincs miért Sztaniszló, ezzel csak hitvesi kötelességemet teljesítem, amelynek gyakorlásától mindeddig megfosztott a maga szeszélye. De ha már háláról tesz említést, úgy azt semmivel sem róhatná le jobban, mintha titkárát, Patrakovics urat tenné meg általános örökösévé.

— Ezt a legnagyobb örömmel Vanda, de mégis mi készteti erre a kérésre?

— Csupán az Sztaniszló, hogy nem szeretném, ha leendő férjem minden vagyon nélkül lépne a házasságba.

A herceg felült ágyában :

— Hogyan Vanda, csak nem akarja azt mondani, hogy halálom után a titkáromhoz megy feleségül?

— De igen, éppen azt akartam közölni magával.

— Ez természetesen magánügy — mondta a herceg és közönyt igyekezett elhitetni a hangjával — de mégis ajánlom, vegyen mindent alaposan fontolóra, mielőtt végérvényesen határozna. Maga elvégre mégis csak hercegnő, Patrakovics pedig egy közönséges személyi titkár és azon felül igen rozoga és öregedő fickó.

— Ezt nem vitatom magam sem, de mégis szeretjük egymást.

A herceg igen tágra meresztette a szemét :

— Szeretik egymást?

— Jóformán attól a perctől kezdve, hogy megismerkedtünk.

— Másként tehát a mi egybekelésünk óta?

— Nagyon helyesen következtet, valóban azóta.

— Szóval maga engem már az első naptól kezdve megcsalt? — és harag perzselődött a herceg hangjában.

— Nagyon kérem, kedves Sztaniszló, hogy kerülje ezeket az alpári kifejezéseket. Ez nem méltó magához.

— Az ördögbe is ! már hogy ne lenne méltó, amikor én mind máig azt hittem, hogy maga az asszonyi hűség mintaképe.

— Ah, Sztaniszló, egész életünk egyébből sem áll, mint a csalódások hosszú sorozatából.

— És ezt maga ilyen könnyedén állapítja meg?

— Hát nem mindegy ez már magának, akinek rövidesen része lesz abban a legnagyobb örömben, amiért élünk? Nem is hiszem, hogy komolyan érdekelné azoknak a boldogtalanoknak sorsa, akik a maguk gyarlóságában örömüket tudják találni a földi létezésben. Bizony, mi sokat fogunk együtt utazgatni, megvitatjuk az élet dolgait, színházba járunk és sportolunk s gondunk lesz arra is, hogy neves emberek, híres tudósok és művészek forduljanak meg a házunkban. Ha tehát életünk nem is lesz olyan szép, aminő a magáé volt, főként az utóbbi hónapok alatt, de mentse ezt az a tudat, hogy mi igen gyarló lények vagyunk, akik elég oktalanul hiszik azt, hogy az életnek más célja is lehet, mint az unatkozás. Arra nézve is megállapodtunk Homérral . . .

A herceg, aki az unalomban töltött hónapok csömörével egyre irígyebben hallgatta felesége új életének terveit, indulatosan közbeszólt :

— Legalább az én jelenlétemben ne nevezze Homérnak azt a hitvány fickót.

— Sztaniszló, maga igazán méltatlanul emlékezik meg erről a drága, jó emberről. Lássa, ő mennyivel nemesebb érzéseket táplál maga iránt. Nemcsak arról gondoskodott máris, hogy temetése mindenben hercegi rangjához méltó pompával menjen végbe, hanem titokban elkészítette azt a szarkofágot is, amelyben maga fogja majd örök álmát aludni. Úgy-e milyen kedves ez tőle? Sőt, megállapodtunk abban is, hogy a krasznevíszokai országot a maga nemes eszméinek ápolására akkor is üzemben tartjuk majd, ha maga már nem lesz a földön. Higyje el nekem, hogy Homér . . .

A herceg nagyot kiáltott :

— Megtiltom, hogy mégegyszer a keresztnevén merészelje nevezni. Egyelőre még élek, én vagyok a maga ura s addig maga az én parancsaimat tartozik teljesíteni.

A hercegné alig tudta visszafojtani kitörni akaró vidám nevetését.

— Sztaniszló — felelte a méltatlanul megbántott gyöngéd lelkek fátyolosan szelíd hangján — nem akarom jelenlétemmel tovább fárasztani, mert magának semmi sem árt jobban, mint az izgalom. Az izgalom ugyanis nemcsak vérkeringésének működését fokozza, ami a maga esetében könnyen okozhatja életének meghosszabbítását, hanem némileg el is szórakoztatja s ezzel is megfosztja attól az örömtől, amit a halál pillanata szerez majd magának.

Felállt és méltóságteljesen kisuhogott a szobából.

A herceg teljesen megfeledkezett arról, hogy életének utolsó óráit éli. Fürgén kiugrott az ágyból és pillanatok alatt felöltözött. Aztán kirohant a boltíves, hosszú folyosóra a titkár szobája felé és olyan sebesen, ami nem egy haldoklótól, hanem még egy marathoni futótól is szép teljesítmény lett volna. Amikor belépett a titkárhoz, úgy bevágta az ajtót maga után, hogy még az ablaktáblák is összeremegtek.

— Patrakovics ! — üvöltötte — maga a leghitványabb ember ! Ne is merjen tagadni, a feleségem már bevallott mindent.

A titkár egy csöppet sem ijedt meg, sőt lojális mosolyt láttatott az ajkai szélén :

— Nincs jogom a fenséges asszony kijelentéséhez magyarázatot fűzni . . .

— Igazán kedves magától, hogy nem nevezi őt egyszerűen Vandának, mert a feleségem magát már csak a keresztnevén emlegeti.

Patrakovics ha lehet, még mélyebben meghajolt, mint az előbb és zavartalanul folytatta a megkezdett mondatot :

— . . . de meg vagyok győződve arról, hogy őfensége csupán felderíteni akarta hercegséged utolsó perceit.

— Hallja Patrakovics, azt mélyen kikérem magamnak, hogy ostoba tréfát űzzön velem. Már miféle vakmerő elképzelés azt hinni, hogy engem felderítene az, ha a feleségem és a titkárom . . .?

Nem találta a megfelelő szavakat és befejezetlenül hagyta a mondatot.

Patrakovics úgy testtartásával, mint arckifejezésével mindent elkövetett, hogy az álmélkodás eleven szobrává változzék át :

— Hát nem nagy örömhír fenséged számára, hogy a hercegnő . . . hogy is mondjam . . . hát igen, hogy a hercegnő egy pillanatig sem szerette hercegségedet?

— Nem ! — üvöltötte magából kikelten és nagyon őszintén a herceg — egyáltalán nem !

Aztán észbe kapott, hogy nagyon is elárulta magát és néhány izgatott lépést tett fel-alá a szobában. Majd egy fotelbe ereszkedett és pár pillanatig haragos ütemeket dobolt ki az asztalon. Irtózatos harcot

vívott magával. Ah, sohase hitte volna, hogy így fog fájni neki ez a dolog.

— Én nem tudom — sóhajtott fel hirtelen — mi ment bennem végbe Patrakovics? Valami egész furcsa dolog. Már kezdtem azt hinni, hogy úgylátszik, mégis szeretem a feleségemet. Mit mondjak magának Patrakovics, harcolni szeretnék érte és ha maga nem lenne ilyen szánalomra méltó fickó, már rég keresztül szúrtam volna.

A titkár udvariasan meghajolt :

— Ez esetben fenséged valóban méltatlanra pazarolta volna nemes haragját.

— Szóról-szóra igaza van. Az egészben tulajdonképpen az a legbántóbb, hogy épp magát választotta, egy ilyen rozoga és fakó embert. Mert nézze meg saját magát — s tükör elé vonszolta a titkárt — és most feleljen arra, mi öröm lehet egy ilyen külsejű embert szeretni, aminő maga és mi lehet megalázóbb rám nézve annál, minthogy egy ilyen ember hódítja el a feleségemet?

— Nem fenség — fulladozott Patrakovics, torkán a herceg ujjainak szorítása alatt — ennél valóban nincs semmi elképzelhetetlenebb és ennél semmi sem lehet megalázóbb, csak kegyeskedjék már elengedni a nyakamat, mert különben nyomban megfulladok.

Miután a herceg teljesítette ezt a kérést, a titkár az íróasztalhoz lépett és egy levélköteget vett elő a fiókból.

— Mégis örüljön fenséged, hogy a hercegasszony mind e leveleket énhozzám és nem az Azovi herceg őfenségéhez írta, aki sem nem öreg, a világért sem rozoga s a vagyona sokkal több, mint fenségedé.

— Azt akarja mondani, hogy talán az az ázsiai despota is?

— Nem fenség, csupán azt akarom mondani, hogy ezeket a leveleket a leghűbb feleség és a legmegbízhatóbb titkár váltották egymással abból a célból . . .

Kinyílt az ajtó és belépett a hercegnő :

— Hogy visszatérítsék magát a helyes élethez — fejezte be Patrakovics mondatát.

A herceg felkiáltott :

— Vanda ! hát maga szeret engem?

Vanda elmosolyodott és kissé megrándította a vállait. Őfensége mindezt a teljes béke jelének tekintette és kitárt karokkal sietett az asszony felé. De Vanda előrenyujtott karjai az útját állták :

— Ohó Sztaniszló ! ha szeretem is, mégsem bocsájtok meg ilyen könnyen. Maga előbb megúnt engem, aztán megúnta az életét, megúnta önmagát és végül megúnta az unalmat is. Ez utóbbi cselekedetét nem lehet eléggé helyeselni, azonban annyira én is vagyok asszony, hogy a megbocsájtást nem ajándékozom oda bűnhödés nélkül.

— Drága Vanda, hát nem volt elég bűnhödés számomra, hogy bezártam magam ebbe a krasznaviszokai börtönbe?

Az asszony a fejét rázta :

— A bűnhödés majd az lesz Sztaniszló, hogy minden esztendőben egyszer teljes magányban négy hetet vezekel át ezen a helyen és elmélkedik azon, hogy milyen nagy kincse a férfinak az olyan asszony, aki hű marad akkor is, amikor a férfi már mindenről, még önmagáról is lemondott. Hajlandó erre ünnepélyes fogadalmat tenni itt, Patrakovics jelenlétében?

A herceg, bár túlszigorúnak találta a bűnhödést, esküre emelte jobb kezét és engedelmesen mondta :

— Ünnepélyesen fogadom.

Még aznap délután egy ezüstszínű repülőgép emelkedett a sziklacsúcsok fölé s pillanatok múlva eltűnt a felhők között. Az állam polgárai csak akkor tudták meg, hogy az ország fejedelem nélkül maradt és a játék véget ért. Patrakovicstól felvették járandóságaikat, aztán parókáikat és állszakállaikat letépve, hosszú menetben indultak el a távoli állomás felé.

Néhány óra mulva már egy lélek sem volt Krasznevizsokán, melynek sziklarengetegében virág nem terem s melyet messze elkerülnek az énekesmadarak is. Csak a herceg tér oda vissza évente egyszer, hogy fogadalma szerint teljes magányban vezekeljen néhány hétig és elmélkedjék azon, hogy milyen nagy kincse a férfinak az olyan asszony, aki hű marad akkor is, amikor a férfi már mindenről, még önmagáról is lemondott.

FAGYTÓL FELENGDETT ÁGAK KÖNNYEI ALATT.

Elment a tél a hegyek mögé.
Nálunk életben maradtak
a madarak.

Megpróbáltalak leszokni vers
és hiábavalóságod felől
szemrehányón annyit faggattalak,
hogy minden szép izmod
a végtelen téli vita alatt
annyira emlékembe ragadt,
hogy úgy megtanultalak
mint gyerek az imádságot.

Mint gyerek az imádságot
ragya-verte anyja ajakáról
úgy szakítottalak le
az inséges magyar téli tájról.
És ahogy az imádkozó gyerek
összekulcsolt két apró kövérkés keze
szegényszagú ételek lélekzete
alatt is Isten legszebb remeke:
így történt Velem is.

És már megyek is!
Mert úgy-e örökké úton van az,
ki lát?
És aki mindig csak álomban élt
az igazán sohasem élt
és így hogy halhatna
egyszer valóságos halált?

Örökkévalóság:

vers . . . tél . . . nehéz magyarság . . .
így megyek a hegyek
mögé és túl Veletek.
S ahogy megkönnyeznek
a fagytól felengedett ágak
e szent népvándorlásunkon
mind, akik Veletek
megilletődve látnak
megköszönik Neked Isten
hogy ezt halandónak itten
lehetett.

Mollináry Gizella.

PAUVRE LELIAN

Emlékek Juhász Gyuláról.

Irta: *Rozsnyay Kálmán.*

Harminc esztendő változatlan, zavartalan barátsága fűzött Juhász Gyulához, érthető hát, mennyire szíven ütött a rég várt és mégis váratlan hír, hogy Juhász Gyula megölte magát! Legalább fél tucatszor kopogott nagy elszántsággal a másvilág kapuján és most végre megnyílt neki az átvezető út zárja . . . Minden földi bánata, baja, fájdalma végetért . . . Eljött érte az irgalmas Halál . . .

Nagyon sok emlékem van róla. Szegeden voltam egy akkor kedves hívem családjának a vendége. A fiuk poétáskodott. Tőle hallottam, hogy Juhász is otthon vakációzik. Már olvastam tőle pár verset és örültem, hogy Laci elvisz hozzá. Az Ipar-utcában állott Juhászék kicsi ősi háza. Olyan szeretettel fogadott, mintha már rég ismert volna és büszkén mondogatta, hogy az ő szobájában élt Petőfi Zoltán, ugyanazon régi kopott, fakult bútorok között, mint most ő. Természetes, hogy csakhamar versekre fordult a szó. De nem a sajátjaival traktált, hanem Babitssal. A legnagyobb elragadtatás hangján. Ő volt első pionirja ennek a nagy formaművésznek. Juhász révén került később Babits a híres váradi Holnap körébe.

Azután már Váradon találkoztunk. Előbb elküldte nekem első könyvét ezzel az ajánlással: «Szívnek: Wilde Heródese a próféta vérző fejét adta Salomének, a poéta e könyvvel vérző szívét adja neked». Minden dedikálásánál emblémámat, a szívet rajzolta oda név helyett. És akkor mindnyájan Wilde-lázban égtünk, akinek nevét-hírét én hoztam haza Londonból elsőnek.

* * *

Körülbástyázom magam könyveiddel, innen is, onnan is kikapok egy-két sort és előttem terül el életed bánatos regénye. Fura kis gnóm, akinek a szeméből szépséges lélek csillog . . . Aki áhította, vágyta a szerelmet és sohase találta meg. A női szívnek mitsem jelentett ez az egész poéta, aki a trubadurok külső kellemeitől ó, de messze járt! Folyton Ligeti Ernő hozzá írt rímei csengenek a fülemben:

. . . Faun vagy egy óriási erdőn,
zenésze a kéklő hegyeknek,
vadonban élő torzonborz csoda,
a lelked zeng, akár a fuvola,
és messze: fehér falvak integetnek,
de oda menned sohasem szabad,
a magányosság bíbora alatt
füvön ülsz és a zöld ágat szakítod
s meggörnyedve fúvod méla sípod:
Magányosan ezer tavasz között . . .

Várad! Ezernyi szép emlék! A magyar irodalom új feltámadásának ideje. Melynek első zászlótartói között diadalmasan haladt az élen Juhász Gyula. De ez mind már az irodalomtörténetre tartozik. Bennem most azoknak a napoknak meghitt emlékei élednek.

Négyesben Jules kis legény lakásán. Mert negédesen franciáskodván, így becézte önmagát vagy Leliánnak. Kosztolányit is ő keresztelte el Desiré-nek. Inkább lőre volt, amit poharaztunk, mint bor. Két komédiás pajtása velünk. Asszonyi Laci dalolt, Gózon Gyula fütyürészett. Juhász boldog mámorban az elérhetetlen, örök ideáljához: Annához írt rigmusait citálta tompa fahangon és abból mégis csodálatosan kizengett szívének minden búbánata, rajongása.

Tanyánk az Emke kávéház volt. Ebédután szállingóztunk be a nagy sarok-asztalhoz, ahol a hajnali órákig zajlott az élet. Egymás hegyén-hátán a törzs és az uszálya: kis riporterek és irodalmi smokkok. Látom ravaszul mosolyogva Juhászt, a drága Dutka Ákost, a helyre kis önkéntest: Emőd Tamást, a bölcselkedő Kollányi Boldizsárt, a rajongó Manojlovits Theót, a forradalmár Antal Sándort és aztán még Balogh Pistát, Tibor Ernőt, Tabéry Gézát, Pozsonyi Jenőt, Ligeti Ernőt és a színtársulat színét-javát. Komoly viták és bolondos mókák kergették egymást. Épp körükben mulattam, amikor mint valóságos mennykőcsapás vágott le közénk Ady Endre híres, de érthetetlen «Dukk-dukk» cikke az Uj Időkben. Pánik tört ki az irodalomnak ebben a kies berkében ... Mindenki felháborodva kiabált. Megtagadták eddigi bálványukat ... Csak Juhász sunyított a sarokban. Előtte tinta és papír és rövid sorokat rótt. Aztán kaján mosollyal zsebre vágta. Haza együtt ballagtunk ... Kikotorászván kapukulcsát, azzal együtt azt a bizonyos kis papirost is és a markomba nyomta. «De csak neked!» — suttogta nagy bizalmasan. Ahogy felértem a szállásomra, rögtön olvasni kezdtem:

Én az ital barátja vagyok
Szeretem a gyönge írókat,
Szeretem megcsókolni azt
Ami Holnap!

Szeretem a tűnő szerelmet,
Tiszteletdíjat és a békét,
Bölcsek, poéták, komiszak
Menedékét.

Szeretem a megrokkanókat,
Aláírókat, utazókat
Amerika felé, ha mennek
A hajókat.

Szeretem a kiruccanókat,
A Dukkdukkokat, az új költőket,
A váltókat, a bankokat,
Az Uj Időket.

Én az ital barátja vagyok,
Szeretem az Affért, a Heccet,
Szeretem megcsókolni azt,
Aki Herczeg!

Mar-Ady Endre.

* * *

Hányszor kérdezte még hosszú évek multán is, nagy szorongva, szégyenkezéssel, megvan-e még nekem ez a kézirat? Mondtam, hogy őrzöm. «De legalább meg ne mutasd senkinek», kérlelt. Pedig ha tudta volna, hogy Ady maga mulatott rajta legjobban, mikor egyszer elolvastam neki a Meteorban. Még két kiadatlan versét bírom. Együtt néztük meg Rostand darabját a Szigligeti Színházban. Juhász az egész előadás alatt valósággal transzban volt. Utána az Emkében megint vers született — nekem. Ez a remek szonett:

SASFIÓK

Mint aranyos és ében empir óra
Halk és finom zenéje szőnyegen,
Mely halványkék és merő selyem,
Olyan e versek fáradt indulója.

A Gloire fon fürtidre szőke rózsát,
Lépted nyomán a szürkülő valóság
Besüpped, mint virágos szőnyegek.

S mint dús cirádás, vert arany keretben
Velence szivárványos üvegén
Egy szőke fő, szemében büszke fény,
Olyan vagy ó princ, én sápadt szerelmem!

És ajkadon a szép szó úgy remeg,
Mint bíbor sebbel hófehér sirály!
Halovány herceg, római király!

És erről a gyönyörű költeményéről, úgylátszik, örökre megfeledkezett.

1925-ben, ösztönzésemre, Turi-Polgár István egy művészi albumot adott ki, hét színes linoleummetszetet egy-egy Ady vershez. A képek külön-külön ajánlva a Holnaposoknak. Juhász Gyulának jutott a «Ködbe fúlt hajók». Érdekes véletlen, hogy a hullámok ringatta hajón, a művész jóvoltából, csak hat erős legény küszködik a vitorlával. Mikor Juhász megkapta a maga tiszteletpéldányát, rögtön megint vers született:

BALLADA A HÉT TENGERÉSZRŐL.

Hét tengerész, mind ifjú és dalos,
Hét bús merész a nagy tengerre szállott,
Örök tengerre, mely vad viharos,
De ők keresni mentek új világot.
Hahó! Hahó!
Milyet előttünk senki, sohse látott.

Szárnyas vitorla vitte a hatot,
Bíbor vitorla és bízó remény,
Hét tengerész újjongva énekelt,
Az ifjúság nótázó tengerén.
Hahó! Hahó!
És halkan köztük énekeltem én.

Tavaszi éjben Elmo tűz ragyog
És a szirének vesztőn énekelnek,
És hullanak a nyári csillagok
És vándor darvak ősz útra kelnek.
Hahó! Hahó!
Hét tengerész tart távol új egeknek.

Világviharban, merre, hol ki út?
Egy hang rekedten és mégis dalolva
Az éjből, mélyből, örvényből kijut
És fölzokog, föl, föl a csillagokba.
Hahó! Hahó!
Hét tengerész hajóját Isten óvja!

Ajánlás:
Hat tengerész bús révből nézi már
A Hetedikkel hogy száll, száll a gálya,
Halottak élén égig veri már
Dalát időknek győzelmes dagálya.
Hahó! Hahó!
Szállj, szállj hajó jövendők távolába.

* * *

1910 elején Gulácsy Lajos különös képeiből kiállítást rendezett Váradon. A fiatalság bomlott érte. Ellenben, a megnyitón reprezentáló nagyfejűek, gúnyos mosollyal suhantak el a sok érdekes apróság előtt. És pár perc múlva meg is szöktek már. Kint volt aztán röhögés. A sajtó — vigasztalásul szegény Lulunak — aztán hozsannát harsonázott. Várad írói negyedszázaddal előbb adóztak a szerencsétlen művésznek azzal a megértéssel, mellyel később bekerült a modern magyar művészet történetébe. Nemsokára, mikor Gulácsy már a lipótmezei szomorú ház teljesen apatikus örök lakója volt, írta hozzá — sejtve, hogy sorstársához — talán egyik legszebb poémáját:

. . . Elér-e hozzád hangom, a szívedhez
E nagy bíborvirághoz, mely beteg
És az agyadhoz, mely — ó, drága serleg! —
Gyász és nyomor borával tele meg!
Elér-e hozzád hangom, a naiv, bús
Juhászkolomp a végtelen téren
És fölver-e egy percre álmaidból,
Melyekben már nincs több értelem?
Ó, értelem! Hogy tudja ezt a többi,

A kalmár, börzés, a kalóz, betyár,
Csak okosan, csak adni, venni, ölni,
Törvényesen, míg az idő lejár.
... Lajos, emlékszel Váradon, tavasszal ....
A csillagot kerestük ...
... Lajos, hiszen mi voltunk már azóta
Ott is, tudod, nem mondom, fáj a szó ...
... Te ott maradtál, hallom, jobb neked már,
... Te ott maradtál, téren és időn túl
Sétálsz a kertben, csillag s híd alatt,
Nem hallasz már ugatni szűkölő bút
S nem látod a halált, amint arat ...

* * *

Egyszer Major Henrik Váradon járt, hogy elkészítse Tevának «Panoptikum»=ába az írók karikatúráját. Mindenki szívesen rendelkezésére állt. Csak Juhász nem hagyta magát lerajzolni, hiába kapacitáltuk. «Nézzd Sicu, engem az alkotó már eleve torz alakká formált, van bennem annyi jóízlés, hogy nem mutogatom magam, ha nem muszáj».

* * *

Szokásom, hogy könyvtáram könyveibe be=beteszek egy levelet vagy kézirat=ot. Igy menekült meg az elkallódástól Juhász pár szép, jellemző és most — fájdalom! — már az irodalomtörténetet érdeklő levele:

«Szeged, 1907 okt. 18. Szeretett barátom, leveled, meghívásod, barátságod, jóságod, nemes szíved ezekben a sötét, nehéz napokban, egyik főfő vigasztalásom volt nekem. Boldoggá tettél, amíg soraidat olvastam: És az én nyomorú helyzetemben ennyi elég, elég! — Mir írjak neked? Élek barátom, kedves, derék barátom és ha az az élet ér valamit, hát akkor köszönöm, hogy élek. Igen bizony, nem is olyan régen — csak neked írom ezt meg egészen, őszintén, neked, aki nem kételkedtél bennem! — Az élet, melyet Ady úr nagy É=vel ír, előttem annyi volt, mint a semmi, hitvány kölönc, amelynek csak terhét éreztem és csak egy vágy volt: eldobni! Hitem egészen megrendült Magamban, érted=e édes barátom, Magamban tehetségemben, létjogosultságomban, erőmben, akaratomban. Ha nem hiszünk másokban, még lehet tengődni, lézengeni, élni, de ha magunkban nem tudunk már hinni! jaj nekünk, háromszorosan jaj! Rettentő csüggedés, bénaság szállott meg, didergett a lelkem, egész valóm kifordult sarkaiból, nem találtam sehol semmit, senkit. A magány úgy borult rám, mint az őrültre a kényszerzubbony ... Elég, elég, ha tovább írom ezt, újra elővesz, kilel a rémület, a Horla. Édesanyám képe megtartott az életnek. Most itthon pihennék, ha tudnék. Ó, be szerencsétlen, ó be nyomorult élet=kontár vagyok én! A nagy, édes Turgenyevet olvasgatom. A hamleti fájdalom nagy lírikusát az ő édes keserűsége most az orvosságom. Átélem ezeket a költeményeket és ez már kész vigasztalás. Nosztagliában élek. A jövő? Nem tudom mi lesz. Állásomat Léván elvesztettem. de Istenemre, nem bánt túlságosan. Iró akarok lenni ... Akarok ... Olyan fájdalmasan cseng ez a szó nekem. Ha egy nagy lapnál Pesten lehetnék, látod ez az álmaim álma, nekem, a tanárnak. Színház, művészet, irodalmi élet: ez kell nekem, város, mert megfulladok. A vers=

kötetemről igazán semmit sem tudok. Vajjon olvassák=e, veszik=e, írnak=e róla? que sais je? Nekem már mindegy lesz ez is nemsokára. Dolgozom tovább. A Hétnek írtam, hogy Krónikát és egyebet írnék neki. Mer a vers már nem kell. Eckel, Eckel, Eckel! Drámámon dolgozom. Mindig ide tartottam. Tömörség, ez az én stílusom és művészetem eleje. Dráma: ez az én törekvésem utolsó szava. A többi néma csend . . .

Ölel a sírig hű, hálás, jó barátod
Pauvre Lelian».

* * *

A drámáját 1937 április ötödikén végre befejezte!

«Szeged, 1907 december 4. Kedves Barátom, csemegét küldök: Pálos Endre finom verseit, alkalom adtán mutasd meg őket Pap Mariská=nak, akinek ő nagy tisztelője, esetleg közölteti őket. Ez nagy örömet szerezne nekem is. A Dugonits társaság tagválasztásán kibuktatott. Ellenben hallom, hogy Bethge leipzigi Antológiájában két versem jött: Sapienti sat. Hát ilyen az élet! Egynek szívemből örülök: Domokos Lacit beválasztották a Dugonitsok. És Kun Józsefet is. Kosztolányinak köszönöm szíves ismertetését a B. N.=ban és felkérését, amelynek eleget teszek. Nagyon leleményes férfiú ő, de azért jó fiú és most már biztos vagyok benne, szeret engem és ami fő: megárul velem egy gyékényen. Én tisztes szegénységben sinylődöm: bizony nem maradhatok így újévre. Vagy papnak megyek, hogy édesanyám gondját örökre elvessem, (hiszen annak való voltam) vagy egyenlőre legalább: vidékre nevelőnek, ha találok valami jó ótiumot valahol. Mert tanári állást — úgylátszik — Apponyiék nem igen sietnek adni, protekció meg nem igen akad. Most írással keresek néhány garast és egyelőre: Durate et rebus vosnet servate secundis horátiusi elvében nyugszom meg. Igaz szeretettel szegény . . .»

Egy kártya, maga rajzolta tanyai képpel:

«Kedves Szívem, nagy héten Pestre megyek. Mert beszélni akarok veled. Mért hallgattam eddig? Én vagyok a nagy hallgató és halogató. Szeretném, ha pesti napjaim szépek lennének. Ady itt volt és lesz. Emőd nagyon szépen köszönt. Változatlan szeretettel vagyok irántad . . .
Nagyvárad, 1908 április 8.

Ez a beígért, várt látogatás, alighanem pénzhiányból elmaradt . . . — Még két levelezőlapra akadtam:

«1914 ápr. 3. Áldott jó, kedves és nemes Nilék, egyelőre csak e gyarló sorokban köszönöm meg, hogy végtelen szeretetükből vérző sebem felé hajoltak nehéz órákban és éreztették, hogy van még igazi szeretet e tájon. Oly jól esett, visszahívott. Egy szép viszontlátás reményében csó=kolja a szívüket.

Egy szegedi lap Nilnek:

1914 június 18. Boldog ébredés: a maga könyvét kaptam. És benne a megszégyenítően szép verset. Mit mondjak? Kezdek hinni magamban. Ó kedves, nemes, finom Nil, hogy köszönjem meg ezt?»

«Szeged, 1921 október, Késő szüret után. — Posthume Posthume labuntur anni! — Kedves szívem, az öreg budhista, aki én vagyok, mindig szeretettel gondol rátok, de levelet írni csak így tud, hogy érte

jönnek. Benneteket is bántottak emberek, sors? A bölcs, akivé lassan válik az ember, a szenvedésből is aranyat csinál. (Csakis a szenvedésből!) Én még írok, (mert élni és néha írni muszáj) verset, miegymást, inkább miegymást, mert élni csak abból lehet, ha nem is nagyon. (Nem is kell nagyon élni!) A világ eléggé szép látvány és az élet eléggé tarka komédia. Legutolsó (de nem utolsó) verseskönyvemből egy példányom sincsen, valamint a többiekből sem. (A koporsóba úgysem vihetem őket magammal.) Ha eddig vártál, várd meg új könyvemet, Juhász Gyula virágoskertjét, abból elteszek neked egyet. Ne haragudj rám, vén cinikusra. A viszontlátásig! Örülök, hogy megvagytok és hogy te dolgozol. Nilt is, téged is szeretettel üdvözöl Juhász kutya».

És az aláírást körülrajzolta ékes nefelejtsekkel . . .

* * *

A dedikációi minden könyvében meghatóan kedvesek. A «Késő szüret»-ben ez áll:

Szív küldi Szívnek szívesen.

ADY MÉCSES.

A sírod körül gubbasztunk sötéten,
Virrasztunk a vak éjben s hallgatunk,
Kísértenek az új és régi rémek
És némaságunk legméltóbb dalunk.

Csak verseit suttogjuk néha fájva,
Hogy érezzük, volt egyszer élet itt
És higyjünk, hogy nem sírtál tán hiába,
Hogy valahára megvirrad megint.

A «Holnap» első kötetében:

Az új dalosok közt
régi, Arany fia.

Vívódó világban
Görög harmónia.

A «Holmi» ajánlása drámai:

«Rossz órában. (Sajnos ötödféléve mindig).
Ady Endre, rég csillag ő már,
A fénye mindig tisztábban ragyog.
Szeged, 1930 május 9.

Én fájó földi féreg hallgatok
És szenvedek. Ó jaj, hogy még vagyok.
Nagyon szeretlek benneteket mindenjót kívánok».

És mi még jobban szerettük! . . .

Humor alig akadt az életében. Megmosolyogni valót sem mondott soba. Csak egy kedves, naiv elszólása maradt meg köztünk baráti használatra. Úgy esett, hogy mindkettőnk kedves komája, Reményi Jóska, hazajött Clevlandból. Persze első dolga volt, hogy ölelő karokkal a szegedi poétához rohanjon. Hogy szórakoztassa, összevissza mesélt mindent az új világról. Többek között a gigantikus folyamokról meg a Niagaráról. Jules szemében felcsillant valami fény, karonfogta Jóskát és vitte az újszegedi híd felé.

«Ez a hatalmas folyó a mi Tiszánk!» — vágta ki nagy büszkén. Reményi mosolyogva jegyzé meg, bizony ez az amerikai méretekhez elég hitványka. Juhász egy pillanatra megdöbbent, aztán diadalmasan felkiáltott, nem hagyván a maga igazát: « Igen ám, de ki is szokott áradni!»

Pauvre Lilián elment. Egyetlen támadó versét, legalább tucatszor expiálta Adyhoz és Adyról írt költeményeivel, a Dugonitsok meg pompázó temetés-el hozták helyre a régi botlást. Pálmás, babéros koszorújuk szalagja talán egy kicsit el is pirult a «Késő szüret» után . . .

KENDER — SZILVA — SZERELEM.

Irta: *Erdős Jenő*

I.

Kender — szilva — szerelem: e látszólag nem együvé tartozó fogalmak csak városi polgár-életünkben esnek távol egymástól.

De századokkal ezelőtt az ecsedi láp őskori vízrengetegében, — a Kraszna-közön, a Szamos és Tur óriás kiöntései mentén, egy primitívebb életrendben, mindig együtt jelent meg a magyarság legősibb foglalkozása, a kendertermelés és annak egyes mozzanatai körül a szerelem. A nedvdús ártereken maguktól termő szilva-erdők hasznos gyümölcsének kifőzése, a lekvárkavarás pedig alkalmat adott a fiatalság egymásratalálásának. Nem kell itt homéroszi példákra, pásztorkodó görög királyfiakra és patakban mosogató királyleányokra gondolnunk, hogy meglássuk, miként keretezik az ősi foglalkozások a szerelmi életet — ezer és ezer példát nyujt arra a halhatatlan magyar népmesekincs, meg a nép élete az ecsedi láp mellett ezer esztendővel ezelőtt éppen úgy, mint ezer esztendő elmultával. Amikor még Szatmármegye 60.000 holdját borította a láp fantasztikus összövevénye, s amikor már a lecsapolás után egy kis beltenger száradt ki a halak és az ember alól.

A magyar tájhoz kapcsolódó művelődéstörténeti tény az az ecsedi-lápi vizi kultúra, mely a lápi szabadnépeknek nemcsak élelmet, de ruhát is szolgáltatott. Ez a ruházat kizárólag vászonból készült, — a kiterjedt kendertermelés jóvoltából, — a feldolgozás őshazai módszereivel.

II.

A szerelem akkor kezdi tarkítani a kenderfeldolgozás hosszadalmas munkáját, amikor a kendert már fel is «nyűtték» és a láp, vagy a kiszárítás után a folyók holtágaiban már el is áztatták. A kévék rostja 4—5 napig ázik a pocsolyás vízben, amikor «látóért» kell menni a harmadik-negyedik falu határában fekvő Holt-Szamoshoz. Rendesen az eladó leány dolga ez s ha udvarlója észreveszi, vagy különösen, ha erre felszólítást kap: illik elkísérnie. Ez udvariassági aktus: neki kell a piócás vízből az ázó kendercsomóból mustrát, kitűnő magyar szóval: *látót* venni. A látót otthon eltörik és a keletkező «próbaszösz»-ből következtetni tudnak, mikor lehet az egészet «kivetni» a vízből.

Hogy a kenderfeldolgozás milyen ősi foglalkozásunk — az is mutatja, hogy e munkakörhöz még ma is annyi kaláka-alkalom fűződik! Pedig a régi parasztközösség mindinkább bomlik s vele a kaláka, az együttes összefogás és egymáson segítés lassan kimegy a divatból. — Már magát a «kendervetést» is kalákaszerűen végzik: fiúk, leányok, szekeres menete vonul ki a morotvához. Kint nagy a visongás, — a nyártól-nyárig kiéhezett piócák mohón tapadnak a leányok fehér lábikráiba: — legények feladata, bátran leszaggatni. A pocsolyás kévéket addig fürdetik, öblögetik, míg habfehér nem lesz elmállott rostjuk. A «kivetés» befejeztével a hajdan ragyogó bársonyzöld ázott kendert sátorszerűen kiteregetik a napra száradni — de már krétafehéren, mintha hajdani

magának csak a vízisírból kiszállt kísértete lenne és hozzálátnak falatozni. A parti galéria-erdők hatalmas nyárfái és füzesei hűsében jól esik a házi készítésű szilva-pálinka melegítése és a füstölt-szalonna. A nők didergést tettetnek, különben nem illenék inniok : ez maga is tréfacsináló alkalom.

A férfiak teljes kizárásával történik otthon a kiszáradt kender eltörése. Ki-ki összehívja a maga jóemberét, hozzátartozóját, szomszédját, — a gazdagabbak felesmunkásaikat — s csattog a «*kendertörő*», őshazai primitív szerszám, csattog az asszonyi nyelveken a friss pletyka és a jókedv. Ilyenkor nyár derekán minden udvaron törik a kender csontja pozdorjává, száll nyomán a por és emberi torkoktól hangos falvak felett a kánikulai ég fülledt, ködös-kék ege domborul.

III.

A «törés» hangos munkája alatt csendben érik a szilvások napos nyugalmában, az árterek gyümölcsöseiben, az évszázados lankákon, a szilva. Ráncosodik kék bőre, akár a szilvacsősz aggastyánoké, akik augusztus eleje után nem a falúlakók többé : a fiatal és forró faluból valósággal a szemlélődés «szenthegyére» vonulnak. Az öreg szilvásokban szedegetik elmuló életük emlékeit és a hulló gyümölcsöt, sárgult vesszőt vágnak a füzesekben aszalót fonni. Odvas diófa százéves terebélye alatt ütik fel kunyhóikat és elébe tűzhelyet ásnak a pázsitba : rajta szárítgatnak lassú parázson hulló szilvákat, hulló almát — *éjjel-nappal*. Az életből és a munkából lassan kikopó öregek megindítóan furcsa birodalma ilyenkor a lankás. Az aszalókat a szomszédok egymás mellé építik, hogy a hosszú éjszakákon segíthessenek egymáson s ha egyikük elbóbiskolt — őrködhessen a másik.

De a kendertörés után bezzeg «betör» a falu az öregek csendes birodalmába, gyerekek, leányok, fiúk, asszonyok és férfiak hada jön rudakkal és kosarakkal felfegyverkezve szilvát verni. A gyermekek, mint fürge mókusok raja, lepik el a fákat, rázzák, verik az ágakat s odalent a sűrűn hulló gyümölcsöt teknőkbe és kosarakba szedik — a pázsitba katlant ásnak és mindjárt helyben megkezdik a lekvárfőzést.

A szilvaveréshez egy rendkívül érdekes művelődés- és vallástörténeti hagyomány emléke kapcsolódik. Régen a református prédikátorok kongruájához tartozott a szilvafák terméséből «egy rázintás, két koppintás» — azaz a tiszteletes úr saját igehirdető és ároni áldást osztogató kezével megragadhatta a fát — egyszer teljes erejéből megrázhatta s kétszer csizmája patkós sarkával belerúghatott: amennyi lehullt, annyi volt az övé. Micsoda megragadó bibliai szegénysége a korai protestantizmusnak ! A prédikátor, akinek a tizedik kereszt búza, hat boglya lápi széna, szekér fa és köböl búza, meg «egy rázintás, két koppintás» szilva a fizetsége ; a debreceni Kollégiumból kiküldött publicus (segédtanító) praeceptor, aki sorfőzésen él és «vakációs csirkét» kap tanítványai után, — ó-testámentomi szegénységű léviták és kántorok — ezeken a különös alakokon tudjuk lemérni a XVI. és XVII. századi protestantizmus erejét és hatását. Itt az ecsedi láp szívében, éppúgy, mint a kálvinista Rómában. Igy tartották a lápiak a debreceni Kollégium tanulóit hallal és csikkal s így keletkezett valósággal a Bodrogköz zsombokjain a sárospataki főiskola — szerves kapcsolatban Nyugattal is, — egy állandó szellemi csereviszonyban a protestáns egyetemekkel.

Parasztság és középosztály, népbe gyökerezett magyarság és magas műveltség, őstermelés és szellemi munka, társadalmi és szellemi demokrácia,

remek szintézise így született az apró szatmári falvak lankái alatt. Ma már a prédikátorok utódai nem igen járnak el a szilvaszedés és lekvárfőzők epikus zamatú alkalmaira, — még kevésbbé kapnak tizedet a dörzsölőkön a jól kitaposott puha kender-szöszből.

IV.

A «*dörzsölő*» ma is a lekvárkavaró után és azzal egyidőben folyik. Ez már a fiatalok dolga. Alig, hogy esteledik : innen is, onnan is felhallatszik a faluban a fadörzsölő ázsiai szerszámjának nosztalgikus, furcsán átható nyikorgása, s kiki odamegy, ahol érzelmileg érdekelve van s választottjával találkozhatik. — A gazdasszonyok azonban inkább saját házukhoz hívják össze a fiatalokat, az eperfa alá két kecskelábra támasztott létránál, egymással szemben gyúrják, tapossák a leányok mezítlábbal az érdes rostú kenderszálakat s puhábbra készítik, mint az idomtalan alakú és nehézkes fadörzsölő. Igy a háziasszonynak sem kerül sok gondjába a kalákások ellátása, munka végeztével ott helyben elkínálgathatja a túrosbélest és a búzával érő körtét.

V.

A legények rozmaringos kalapja most a tükör szegire kerül és ott pihen egészen november elejéig — amíg a «fehércselédek» a fonáshoz elő nem készülnek.

«Szöszhúzáskor» a heves nyárvégi meleg a hűvös istállókba szorítja őket — inkvizíciós szerszámhoz hasonló vasfogas gerebeneikkel. Ez a munka a fiatalokat *személyükben* kizárja. De annál több szó esik *róluk*. Az öreg «*szósok*» itt boronálják össze, avagy szólják szét őket — a szerint, hogy milyen viselkedést tanusítottak a nyári udvarlási alkalmakon. De jó «szószólási» anyag a gazdaasszonyok magatartása is, a nyári munka dandárja idején, aratásnál, amikor a 6—8 kilométeres határba kell ebédet hordaniok. A férfiak itt — mint már a közeli Hajduságban is — nem főznek maguknak a mezőn s az ételhordás nem kis munkáján kívül a férfinélküli háztájon is az asszonyra vár minden teendő.

VI.

A legények pörge kiskalapja a november elejével meginduló *fonók* alkalmával kerül csak igazán új szolgálatba. A kemény nyári munka és az őszi betakarítás után végre a kenderfeldolgozás leghosszasabb mozzanata, a szerelemmel kapcsolatos és tartós udvarlási alkalmat adó, novembertől februárig húzódó fonó. A lyányok szép faragott guzsalyon, tenyérnyi széles szalagokkal jelennek meg a kalákában — már ki, milyet érdemelt nyári viselkedése alapján udvarlójától. Csupa móka és jókedv itt minden ; mint véget nem érő pántlika — nóta-nóta után bomlik a friss torkokból. A fonó a népdal egyik kútforrása. A közösség stílus-szokása itt alakítja át az egyéni kezdeményezést — és a beszüremlő városi műdalokat. Vége nincs a szellemes, rendesen szerelemmel kapcsolatos tréfáknak, pattogó riposztoknak s olykor az orsókiváltás körül egy kis villanyozó dulakodás is keletkezhetik. A szerelmi babona-kör megannyi hiedelme fűződik a fonáshoz : annak a leánynak, aki magasra kötötte guzsalyán a szöszt, nem akad ura ! Ha férjes asszony nem tekeri orsója karikájáig a fonalat, azonnal lecsapnak rá : na, tán nem szereti élete párját? — Minden leány kíváncsi, mikor megy férjhez : egy kis szösz-

gombócot meggyujtva feldobnak s ha fent elég : még *abban* az évben, — ha égve hull le : csak a *következőben* jelentkezik kérő. Erre aztán a kíváncsiság mindenkin eluralkodik, általánosan félbehagyják a fonást és szöszből három bábút csinálnak. A két szélső neve «pap» meg «kántor», — a kiválasztott két legényt jelképezik, — a középső a leány. Az egyik szélsőt most meggyujtják s amelyikről a láng rákap a «leányra» : *az* a legény szereti. A leány bábúja nem gyúl meg? Egyik se szereti.

Aztán, ha ilyenkor felhangzik az ablak alatt a téli utcáról a farsangolók hujjogása : gyorsan helyre ül ki-ki s feszült figyelemmel nézik a belépő maskarákat. Kifordított kucsmákban és ködmönökben — vagy halálnak, cigánynak, rózsasándornak, sánta ördögnek és leánynak öltözve vonul be a különös társaság. Elváltoztatott hangon badar tréfákat, sefüle-sefarka jeleneteket játszanak el : valósággal commedia del arte-ja ez a falunak.

A farsangolás ősi szokása ma már bizonyos udvarlási értelmezést is kapott : kit-kit a szeretője öltöztet fel saját legszebb ruhájába s akinek nincs, az anyjának könyörög, persze az öregek már hamar beleúnnak az ilyesmibe és kijelentik : aki farsangolni akar, fiam, kerítsen magának gyorsan szeretőt. — A tiltott szeretőknek egyenes jóalkalom a farsangolás az érintkezésre, mert a fiú az arcát borító kendőt arra a leányra nyugodtan ráemelheti, akivel beszélni akar — ez nem illetlenség — sőt a kendő leple alatt, szabadosabb helyen, csókot is lehet váltani ; «farsangos képiben» még tiltott kedvese házához is bemehet a legény s a kikíséréskor az ajtóban, — nem tudhatják a szülők — ki marad hátra pár búcsúszót váltani a házileánnyal. Ha a «pár szó» kissé hosszúra nyúlik — akkor sem lehet tenni ellene, mert vendégek jelenlétében flagráns illemszabály-sértés kikiabálni az eladó után. Ilyenkor sosem hangzik el az egyébként elég gyakori figyelmeztetés : leányom, ne vigyek ki egy széket?

A farsangolás ősi szokása lassan elmarad. A közbiztonsági szervek rosszalása mellett megy, — ahol még megy. — Az udvarlói, virtuskodó tevékenykedésű fiatalság általában gyakran találja szemben magát a rend hivatott őreivel. — Farsangoláskor ugyanis olykor lábakél a sötét pitvarokból a szabad kéményben füstölődő kolbászszálaknak és sódaroknak. Elemelni virtus-féle hagyomány. Amelyik házban persze nem respektálják eléggé a «régi módit» — nyugodtan csendőrkézre adják az ilyen virtuskodókat.

VII.

Húshagyó kedd és hamvazó szerda vet véget a farsangnak és körülbelül a fonásnak is, ezután már csak a *szövés* kemény munkája van hátra.

A csinos láncokba szedett fonalkötegeket leszedik a gerendáról és finom meszes-fahamuvel felteszik, egy óriási kádban, szapulni. A hamu lúgos levében kapja meg a fonal a végső puhaságát és sárgás-fehér színét.

A fonaltorra ismét csapatosan jelennek meg. Hatalmas csákányokkal a «házasemberek» nyitják meg a menetet — utánuk dézsákkal a nők és a gyermekhad. A folyón vagy a befagyott tavon fürge csákánycsapásokkal elkészül a lék s a «farkasordító» hidegben szaporán licseg-locsog a vízben a fonal, hogy onnan egyenesen a férfiak erős markába kerüljön. Úgy kacskaringózik kezükben ez a sárga fonalköteg, mint valami krémszínű óriáskígyó, amelyből sárga vér csordul. Hogy már a gyermekek népmesei gondolatvilága szerint való hasonlatot mondjunk! akik a máskor munkás, mogorva, esetleg szótalan fel-

nőttek között a jégtábla lékei körül ott lábatlankodnak. Értetlen és utánzó, készségeskedő és ámuló vigyorgással szeretnének a népszokás ünnepi öröméből a felnőttek mértékében résztvenni. — Ha ilyenkor esni talál az ónozó eső : Isten őrizze meg a gazdasszonyt a csúfolódó nyelvektől, mert az azt jelenti, hogy nem szereti az urát. — Otthon aztán, mint halottaiknak — a fonalmosásnak is megülik a torát illendő «ellátással» — régebben a fiatalok gyakran táncra is kaptak.

A gyapjú-puhaságú fonalat most már takaros gombolyagokba tekerik s a gombolyagokat korpáskosárból vetik fel, az egész házat betöltő, hatalmas bordázattal forgó vetőre — a kisebbek nagy kedvtöltésére és az anyák boszszankodására. Minden gyermek szeretné olykor meg is állítani a remekül mozgó, körhintaszerű alkalmatosságot : közelebbről megvizsgálni és egy kis ostorcsapónak valót szedni róla.

A kimosott, megtekert és felvetett fonalat lehet aztán egyenesen szövőszékre tenni. Igazi feminin ügyességet kíván : éppen ezért ebből a bonyolult női munkából megint kizárják a férfiakat. Boszorkányos kezekkel addig eresztgetik, csúsztatják, átalvetik, nyüstbeszedik, bordára eresztik a simán sikló kötegeket — amíg végül csak bele kell ülni a szövőszékbe s lehet szőni. A szövés hosszú, magányos asszonyi dolog, éppen ezért egész sereg szerelmi babonáskodásra ad alkalmat. Aki lejárt csépkefával kiszalad az utcára, megtudja, hogy fogják hívni az urát : — amilyen nevű férfival találkozik odakint. Aki arra kíváncsi, merre megy férjhez, az csak azt figyelje, hogy a szembenjövő járókelő milyen irányba tart, — nászmenete is abba az irányba indul majd el.

VIII.

Munka, érzelmi élet, hiedelemvilág így fonódik egybe ; olyan szórakozás ez, mely az egyéniséget legmélyebbről, életgyökereiben érinti, s így ad kollektív udvarlási alkalmat a kenderfeldolgozás ősmagyar és eredendően asszonyi foglalkozása . . . Levendulaszagú diófák árnyékában szerelmes ütemekre koccan a lekvárkavaró vitorlája — s a babona-körök színes szalagjai a kender vetésétől elérnek a szívekig. A templomi esküvőre induló menyasszony előtt guzsalyos leány megy, hogy jó fonó, dolgos háziasszony váljék belőle — s mikor kilép Isten házának küszöbén, gombolyagot gurítanak utána, hogy serényen járjon majd az élet görönygyös utain . . . Mert a paraszti élet nemcsak idill és idillikus népszokás — amit itt megrajzoltunk, senkit se tévesszen meg, — ezek nagyobbára a felszabadulás ünnepi pillanatai A hétköznap kemény küzdés földdel, természettel, a világgal. Színes népszokás, vígság, lakodalom? Juhász Gyula tápéi lakodalmi hangulata a porcsalmai bocskoros-nemesek lagzijain is el-elfogja az embert :

Brummog a bőgő, asszony lett a lány,
az élet itt nem móka s nem talány.
A bort megisszák, — asszonyt megverik,
és izzadnak reggeltől estelig . . .

ÁLMODOZÁS.

Irta: *Katherine Mansfield.*

Az Oxfordi Circus sarkán Rosabel vásárolt egy csokor ibolyát s ez volt tulajdonképpen az oka, hogy olyan szűkösen vacsorázott — mert az a szelet kalács és főtt tojás, amit Lyons-nál elfogyasztott, bizony nem volt valami sok az után a kemény napi munka után a kalap-szalónban. Amint felugrott az Atlasz húsz lépcsőjére, egyik kezével a szoknyáját tartva, másikkal a fogantyúba kapaszkodva, az az érzése volt Rosabelnek, hogy most talán az üdvösségét is odaadná egy jó vacsoráért — kacsasült, zöldborsó, gesztenyés, rumos öntettel készült puding — valami meleg és tápláló ételért, amivel igazán jól tud lakni az ember.

Leült az egyik székre, egy maga korú leány mellé, aki egy olcsó, papírkötésű s esőcseppekkel tarkázott könyvben a Anna Lombardot olvasta és kinézett az ablakon. Az út piszkos volt és ködös ; a fények sápadt ragyogása azonban megtört az ablaküvegek síkján és olyanná varázsolta át az ékszerész-boltok kirakatát, mintha mesebeli paloták lettek volna. A cipője teljesen át volt nedvesedve s még a szoknyája, alsóruhája is tele volt freccsenve sárral. A kocsi tele volt áporodott s meleg kigőzölgéssel, — szinte lehetett látni, amint kiáradt az emberek testén — és az utasok egyformán csendesen, merev kifejezéssel ültek egymás mellett. Ó, hányszor olvasta már ezeket a reklámokat : *Sapolioval időt és munkát takarít — Heinz s paradicsom konzerv* — és ezt a nevetséges, ostoba beszélgetést orvos és szakértő között a *Lamplough*-féle gyógyvíz kitűnő voltáról. Rosabel rápillantott a könyvre, amit a leány olyan komolyan olvasott. Nem látta tisztán, de valami forró, gyönyörű éjszakáról, zenéről és egy csodaszép, hófehérvállú leányról volt benne szó . . . Uram Isten ! Rosabel hirtelen megmozdult és kigombolta a két felső gombot a kabátján . . . úgy érezte, hogy mindjárt rosszúl lesz. Félig lezárt szempilláin keresztül úgy látta, mintha a szemközti ülésekről bárgyú, elmosódott arcok vigyorognának reá.

Végre a kocsi odaérkezett, ahol leszokott szálni. Felkecmergett az ülésről s közben véletlenül meglökte a leányt.

— Bocsánat — mondta Rosabel, de a leány nem nézett fel. Rosabel látta, hogy olvasás közben mosolygott.

Westbourn Grove olyannak látszott, amilyennek Velencét képzelte éjjel, titokzatos és sötét, még a konflisok is úgy mentek le s föl, mint az egymást kerülő gondolák ; a széles út lámpasora sárgás fénynyalábjai úgy csillogtatta meg, mintha csak titokzatos halak úsztak volna a Ganale Grande-n. Boldog volt, hogy elérte a Richmond-streetet, de míg a sarokról a huszonhatos számig ért, folyton a négy emeletre

gondolt. Mért négy emelet, Istenem? És miért kell az embereket azzal büntetni, hogy ilyen magasan lakjanak. Minden házba egy olcsó és egyszerű liftet kellene felszerelni, vagy valami mozgólépcsőt, amelyet az Earl s Court-ban látott. De nem négy emelet! Mikor belépett a lépcsőházba és meglátta maga előtt az elsőemeleti lépcsősort, fent a pihenő falán a kitömött albatrosz-fejet, amint a kis lámpa fényében pislogott, szerette volna elsírni magát. De azok azért csak ott voltak: az egész nagyon hasonlított ahhoz, amikor az embernek egy meredek domra kell felbiciklizni, annak az elégtétele nélkül, hogy a másik oldalon viszont majd repülni fog . . .

Végre felért a szobájába! Becsukta az ajtót, felgyujtotta a lámpát, levetette a ruháját, kalapját, leakasztotta az ajtómelletti fogasról régi flanelpongyoláját és belebujt. Előkereste házicipőjét s közben megállapította, hogy harisnyát nem kell váltania. Aztán odament a mosdóhoz. A kancsóban megint csak annyi víz volt, hogy éppen csak a szivacsát nedvesíthette meg vele. A zománc le volt verve a mosdó falán s most már másodszor karcolta meg vele az arcát.

Éppen hét óra volt. Ha felhúzza a redőnyt és eloltja a lámpát, sokkal nyugalmasabb lesz a szoba. Nem vágyott olvasni. Lefeküdt a padlóra és nekitámasztotta a fejét az ablak szélének . . . csak egy kis üvegtábla volt most közte és a külső világ között!

Elgondolta, hogy mi minden történt ma vele. Eszébe jutott, hogy az az őrült, szürkekabátos nő, csinos motorsapkát kért tőle «valami pirosat, két oldalt rózsaszínű dísszel» — vagy az a másik leány, aki minden kalapot felbróbált a boltban s végül azzal távozott: «majd holnap benézek és végleg határozok». Muszáj volt nevetni rajta, olyan elcsépelt kifogással állt elő . . .

És aztán az a másik, az a szép, vöröshajú, fehérbőrű leány, akinek olyan volt a szeme, mint az a selyem, ami a mult héten érkezett Párizsból. Rosabel újból látta a villamos autóját az ajtó mellett és azt a nagyon fiatal, elegáns férfit, aki bejött utána.

— Hát mi az tulajdonképpen Harry? — kérdezte a leány, mikor Rosabel kiszedte a kalapjából a tűt, felhajtotta a fátyolát és a kezébe adott egy kis kézitükröt.

— Valami fekete kalap kellene magának — felelte a férfi — kis fekete kalap, tollal, ami körülfut rajta le a nyaka felé, aztán behajolva, az álla alatt csokrot formálna — valami csinos vonalú toll.

A leány rápillantott Rosabelre és mosolygott:

— Van valami ilyenféle kalapjuk?

Ezek az emberek nagyon határozottan tudtak kérni. Harry a lehetetlent akarta és Rosabelnek nagyon kellett törni a fejét. Végre eszébe jutott a nagy, felbontatlan doboz a gallérián.

— Egy pillanat, madame, — mondta — még szebbet mutatok, mint amilyet gondolt. — Egy szuszra felszaladt, átvágta a szalagot, letépte a papírt és már ott volt előtte a nagy kalap — meglehetősen

széles, puha tapintású, nagy lehajló tollal, feketés-rózsaszínű bársonyból. Nem volt rajta egyébként semmi különös. Mikor levitte, elvoltak ragadtatva tőle. A lány felpróbálta, aztán átnyujtotta Rosabelnek.

— Kérem, szeretném látni, hogy áll magán — mondta komolyságot színlelve, de belül mosolyogva.

Rosabel felvette a tükör előtt, aztán szembefordult velük.

— Gyönyörű, Harry — kiáltotta a leány. — Az enyém kell legyen. — Aztán újból rámosolygott Rosabelre. — Csodásan öltözteti magát.

Egy hirtelen támadt, nevetséges haragos érzés lobbant Rosabelen lángra. Az arcába szerette volna vágni ezt a gyönyörű, imádandó kalapot, de nem tette, csak lehajolt a kalapra és elvörösödött.

— Tessék belül is megnézni, madame — mondta neki. — A legfinomabb kidolgozás.

A leány kiment a kocsijához s Harryra hagyta a fizetést és a kalap kiszállítását.

— Most hazamegyek s mikor lunchölni megyünk, már ebben leszek — hallotta Rosabel, amint a férfinak mondta.

Harry elköszönt tőle s míg ő a jegyzéket írta, mintha a pénzét olvasta volna, hirtelen azt kérdezte Rosabeltől:

— Mindig festeni szokta magát?

— Nem — felelte Rosabel és elgondolkozott a megváltozott hangon, melyben most e hirtelen támadt ismeretség szemtelenségének vagy barátságának mellékízét próbálta felismerni.

— Ó, az nagyszerű! — folytatta Harry — magának úgyis átkozottúl csinos arcocskája van.

Rosabel nem mutatta, hogy mennyire meglepődött. Pedig milyen csinos férfi volt! Egész nap egyebet se tett, mint rája gondolt. Próbálta elképzelni s újból látta maga előtt finom, egyenes szemöldökét, hullámos haját, mely szép puha ívben hajolt el a homlokáról, mosolyát és büszke száját... Karcsu kezét is látta, amint beleszámolta a pént az övébe... Rosabel hirtelen hátrasimította a haját az arcáról, a homloka forró volt... Ó, ha egyszer ez a karcsú kéz megölelné... Micsoda szerencséje van annak a leánynak...

Persze, akkor helyet cserélnének. Hazahajtatna vele, mert hát szerelmesek volnának egymásba, csak még ne volnának eljegyezve. És ő nagyon barátságosan azt mondaná neki: — Egy pillanat csak, átöltözöm.

Harry várná az autóban s a szobaleány Rosabel után felvinné a kalapskatulyát. Nagy, fehérre és rózsaszínűre festett hálószobája volna és mindenütt a sápadt fényű ezüst vázákban virágok illatoznának. Leülne szépen a tükör elé s a szobaleány felsegítené a kalapját, vastag, finom bársonyból volna, aztán átadna neki egy pár szép fehér kesztyűt — ami egy gombra járna csak és éppen olyan volna, amilyet a leány viselt. Feltenné a szőrmét, ellátná magát még kesztyűkkel és zsebkendőkkel, aztán rohanna le a lépcsőn. A főkomornyik kinyitná az

ajtót előtte, Harry persze várná és ketten együtt elhajtatnának az autóval . . . Ez aztán élet volna, gondolta Rosabel. A Carltonba menet megállnának Gerard virágüzleténél, Harry sok-sok ibolyát venne nála és mind valamennyit beleszórná az ölébe.

— Ó, milyen édesek ! — kiáltaná és mélyen beléjük szagolna.

— Most végre úgy van, ahogy szereted — mondaná Harry — tele van a kezed virággal.

(Rosabel úgy érezte, hogy elzsibbadt a lába. Kinyujtózkodott és újból nekitámasztotta a fejét a falnak.) Ó, és a lunch ! Az asztalt virágok borítanák, a pálmák mögött rejtett zenekar játszana s a vére is átforrósodna tőle . . . leves, osztriga, galambhús, tejszínes burgonya, pezsgő is persze, aztán kávé és cigaretta. Az egyik kezével kecsesen tartaná a poharát és azzal az elbájoló vidámsággal beszélne Harryhoz, amit annyira szeretne benne. Később megnéznének valami előadást, ami mindkettőjüket felvillanyozná s végre feketézni bemennének a Cottage-be.

— Cukrot? Tejet? Tejszínt? — kérdezné tőle s Harry ebből az otthonias kis figyelmességből átérezné, hogy milyen meghitt barátság köti össze őket. Innen végre hazamennének s a hajnali levegő tele volna az ibolyacsokrok illatával.

— Kilenckor várlak — mondaná Harry, azután magára hagyná.

A boudoirban égne a tűz, a függönyök le volnának eresztve, egy-egy halom levél várná az asztalon — meghívók operába, ebédekre, bálakra, hétvégezni a folyóhoz, motortúrára — ő csak unottan átfutná őket és menne fel átöltözni. Persze a hálóban is égne a tűz és gyönyörű fehér ruhája ott volna kiterítve az ágyon. Ezüst alapon fehér tüll, ezüst cipők, ezüstös belépő és egy kis ezüst legyező. Rosabel úgy érezte, hogy azon a bálon ő volna a legszebb asszony. A férfiak ott tolongnának körülötte és egy külföldi herceg is jönne, hogy tiszteletét tegye az Angol Csodánál. Igen, gyönyörű este volna és az ő ragyogó, hófehér válla . . .

Persze nagyon kifáradna, Harry hazavinné és feljönne vele egy pillanatra. A tűz már nem égne a szalónban, csak az álmos szobaleány várná még a boudoirban. Levetné a köpenyét, elküldené a leányt, odamenne a kandallóhoz és lassan húzná lefelé a kesztyűit. A tűz fénye rávilágítana a hajára, Harry csendesen odamenne mellé és a karjába kapná : Rosabel, Rosabel, Rosabel . . . Ó, ott feküdne a karjai közt és nagyon, nagyon fáradt volna.

(Az igazi Rosabel ott kuporgott a földön, halkan felnevetett és forró ajkára tapasztotta a kezét.)

Másnap persze kilovagolnának, az eljegyzést kihírdetnék a Court Circular-ben, összes ismerősei megtudnák és jönnének gratulálni . . .

Rövidesen megesküdnének a St. George-templomban és mézeshetekre lemennének a Harry, őseitől örökölt kastélyába. A birtokon élő alkalmazottak üdvözölnék őket és Harry a takarók alatt jelentőség-

teljesen megszorítaná a kezét. Ezen az estén megint a fehér, ezüstös ruha volna rajta . . . És mikor már fáradtnak érezné magát, felmenne lefeküdni . . . de nem nagyon későn . . .

Az igazi Rosabel felkelt a padlóról, csendesen vetkőzni kezdett és lerakta ruháit a szék karjára. Felvette olcsó, vászon hálóingét, kiszedte a csattokat a hajából és szép barna haja ráomlott szelíden a vállaira. Pár pillanat múlva leoltotta a lámpát, befeküdt az ágyba, ágytakaróját és kopott piképaplanát szorosan a nyaka köré csavarva, elaludt . . . .

Aludt s tovább ábrándozott. Egyszer mosolygott is. A kezét is kinyujtotta, hogy megfogjon vele valamit, de nem volt ott semmi. Álom volt csupán . . .

Aztán lassan elmúlt az éj. Kitakart kezének hideg ujjait és a homályos szobát szürke fény árasztotta el. Rosabel a vékony takaró alatt már fázott. Néhányat köhécselt, aztán felült az ágyban . . . És mivel öröksége csak ez a tragikus optimizmus volt, ami gyakran egyetlen menedéke az ifjúságnak, félálmában, kis ideges remegéssel az ajka körül, elmosolyodott.

Zaka Sándor fordítása.

TALÁLKOZÁSOM A FÖLDIVEL.

Kopott gunyában, csüngő bajsszal,
verébszürkésen, csigázottan,
rongyos csizmában, s harmatossal,
nedves szemével, kárvallottan,

rossz angol szóval, magyar arannyal,
köszönt a földi az út sarkán,
imbolyog, mert hisz letört szárnnyal
mást nem is tehet, seb nőtt markán.

Mély seb nőtt markán, lelkén, száján,
a villanyfényű éjszakában.
Hol a csillag a végzet táján?
Részeg lett a gép kocsmájában.

Mert részeg ő, ha nem is tudja,
bütykös ujjáról olaj cseppen.
S míg szeméből könnyét hullatja,
fölöttem bódult sorsa lebben.

Reményi József.

A GICCS.

Irta: *Ferenczy Valér.*

Amidőn latolgatom magamban, hogy végre már egyszer írni kéne a giccsről — lényegében, első látszatra legalább, művészeti, esetleg egyben irodalmi téma — egyre jobban érzem, hogy mondanivalómba mennyire belevegyül a nyelvészet is. Vagy ha úgy tetszik, a *nyelvészetpszichológia*. Mert, akár csak Goethe Faustja, már az első szónál, sőt a címszónál megakadok. Undorító szó: «giccs»; elsősorban magyartalan és már szinte látom gondolatban a puristát, aki netán olvassa e sorokat, amint megrázkódik az undortól e szörnyű, magyartalan szó hallatán, illetve olvastán. Igaz, magyartalan, idegen szó; ez azonban egymagában legfeljebb a nyelvi tisztaság tulzói előtt lehet hiba, azoknál akik, nem érve be azzal, hogy magyar nyelvünkben máris lényegesen kevesebb az idegen szó, mint más kultúrnyelvekben, a végletekig írtanának, gyomlálnának belőle minden idegen szót, sőt mi több: nemcsak a gyűlölt idegen szavakat törölnék szótárunkból, de fogalomtárunkból is kisemmiznék a fogalmakat, melyeknek megjelölésére nincs magyar szavunk. Inkább legyünk gondolatszegények, mint magyartalanok! Szinte hihetetlen, de ily fokig képes elmenni a purizmus mániája. Akkor már százszor kevésbbé értelmetlen az a törekvés, hogy csinálni kell új, magyar szót, ha már az idegent nem bírjuk idegekkel. Rendben van; ehhez azonban az kell, hogy jó szót tudjunk kieszelni. Mindenekfölött pedig az, hogy tisztában legyünk vele, mit jelent az idegen szó.

Hogy ennek szükségességét külön hangsúlyozom, talán élcnek tünhetik; pedig nem az, nem célzás a közismert, tréfás intelemre: sose használj idegen szót, mert nem lehet tudni mit jelent. Inkább nyelvészetpszichológiai megállapítás: valóban igen sok szó van forgalomban, melynél nagyon bajos volna számot adnunk arról, hogy a sok-sok ember, aki lépten-nyomon használja, mit ért alatta, amikor kiejti a száján. Ilyen szó többek között a giccs.

Szóval fentebb eljutottunk odáig, hogy a giccs szó idegen, magyartalan. Az olvasó türelmét kell kérnem: még nem fejeztem be a nyelvészeti mondanivalómat; érzem, hogy e szerény írásom nyelvészeti esszévé dagad; de talán nem baj: ezen a mellékvágányon is akad, amit érdemes megállapítanunk. Az tehát, hogy idegen szó, véleményem szerint még nem volna baj; rosszabb, hogy rontott szó, melynek eredete homályos. Azok közé a szavak közé tartozik, amelyeket etimológiailag nem tudunk hová tenni, amelyekről nyelvérzékünk ösztönösen érezteti, súgja nekünk, hogy a nyelvhasználat homályos eredetű lomposságából, pongyolaságából eredtek, ami gyökeresen más, mint valamely idegen szónak szabatos, művelt átplántálása nyelvünkbe. Azt hiszem a finom nyelvérzék próbaköve, hogy az ember ezeket a rontott, pongyola eredetű szavakat ellenszenvvel, bizonyos belső undor leküzdése árán tudja csak kimondani. Ilyen szó például a magyarban, amely ellen mindig ösztönszerű undorodást éreztem: a demizson. Aztán nagy sokára rájöttem a szó eredetére, mely igazolta az ösztönszerűséget, amellyel nyelvi ízlésem tiltakozott e szó ellen. Ugyanis a demizsont az angolban így hívják: demijohn, ez pedig az Oxford Dictionary tanusága szerint a francia dame Jeanne-ból származik, ennek értelmetlen, elrontott alakja.

Nos tehát: kétszeresen rontott, együgyü szó: egy ízetlen francia élc, — valami együgyű francia tréfacsinálónak juthatott eszébe, hogy a nagy hasas, vékonynyakú, fonott burkolatú borosüveget női alakhoz hasonlítva, dame Jeanne-nak, Johanna úrhölgynek nevezze; ezt aztán minden értelem nélkül, a hangzás pongyola utánzásával átvette az angol, mi pedig átvettük a posványos francia élc értelem nélküli, angol utánzatát. (Sőt aztán még jobban el is lomposítottuk, mert a Szilágyságban a demizsont demionnak nevezik.)

Ime, klasszikus iskolapéldája a rontott, értelmetlen szóbehozatalnak. Erős a gyanum, hogy a giccs szó is ilyenfajta eredetű. Közvetlen eredete német: németül az ízléstelen, émelyítő, banális művészi munkát, képet, szobrot — esetleg irodalmi művet — Kitsch-nek mondják. Melléknévi alakban kitschig = giccses. De ezzel még nem oldódott meg a szó etimológiai rejtélye. Felmerülhet azonban egy feltevés. A francia műtermi zsargonban volt egy kedvelt kifejezés (nem tudom most is divik-e még): ha egy festő nem komoly művészi becsvággyal természet után, hanem fejből festett valamit, erre azt mondták: de chique. Leginkább akkor használták ezt a kifejezést, ha teszem azt egy festőnek volt valami kellemetlen megrendelése, amit rosszul fizettek vagy amelynél a megrendelő kikötései olyanok voltak, hogy nem egyeztethetők össze a festő művészi lelkiismeretével, de amelyet anyagi vagy egyéb opportunitási okokból mégis elvállalt: akkor nem méltatta a feladatot arra, hogy élőmintát fogadjon hozzá — vagy, amennyiben tájképről volt szó, sajnálta a fáradságot, hogy kivonuljon munkaeszközeivel a szabad természetbe s megfelelő tájmotívumot keressen a festéshez (amit esetleg meg se tehetett, amennyiben pl. Párisban egy alpesi tájképet rendeltek nála), hanem fogta magát és hamarosan lekente a műteremben — *hasból*. És a bohém kolléga, aki az illetőt meglátogatta s kellő undorral szemlélte a becstelen mázolmányt, irónikusan jegyezte meg: naturellement, tu as fait ça de chique — persze, ezt hasból csináltad . . . A kifejezés tehát elsősorban azt jelenti, ha valamely művészi munka nem természet után készült, egyben azonban azt is, ha művészi becsvágy nélkül, a művészi lelkiismeret s idealizmus félretevésével, szegre akasztása mellett készült. Ne feledjük, ez körülbelül egyértelmű is volt még néhány évtizeddel ezelőtt, a művészi naturalizmus mindenhatóságának idejében. Ma már bizonyos mértékig revízió alá vettük ezt az elgondolást, ma már kevésbbé tartjuk elengedhetetlen, egyedül üdvözítő munkamódszernek, hogy egy kép az első vonástól az utolsóig természet után készüljön. A «de chique» kifejezés tehát azt is jelentette: hasból, valamint azt is: giccsesen. Ma már persze ez a két fogalom nem egyértelmű, a két szó tehát megszűnt szinonima lenni. Mégha nem is megyünk el a másik végletig, mégha nem is kicsinyeljük le a természet, az élőminta utáni munka jelentőségét a művészetben: mégis sokban eltértünk már a XIX. században, főleg második felében az akademizmus ellenhatásaként kialakult felfogástól, mely szerint *csak* az a piktura ér valamit, ami az első vonástól az utólsóig természet után készült. Igaz, ezzel a módszerrel is készültek remekművek: Leibl, kétségkívül egészen nagy kaliberű művész, híres «Templomban» c. képét úgy festette, hogy mindvégig az összes alakok élőmintái, az imádkozó bajor parasztok ott kellett üljenek előtte a festéshez. Sőt annyira nem ismert tréfát, amikor áhítatos odaadással dolgozott, hogy egy alkalommal, amidőn az egyik élőmintául szolgáló falusi leány egyre izgett-mozgott, szó nélkül pofon vágta. Persze túlzás volna azt mondani, hogy a nyugtalan minta felpofozása is a művészi naturalizmus követelmé-

nyeihez tartozik ; mégse állhattam ellent megemlíteni ezt a kis esetet, mely jellemző, nemcsak a kiváló bajor parasztfestő ösztönös nyerseségére, hanem bizonyos mértékig a kor művészi légkörére is.

Ma tehát, bármennyire átérezzük az előminta, a természet fontos, nélkülözhetetlen voltát — még a nem egészen «naturalista» törekvésű művészi munkánál is — mégis tisztában vagyunk azzal, hogy a legnagyobb művészek s nevezetesen a régi mesterek közül is sokan korántsem mindent alkottak közvetlen természet után ; így, íly értelemben tehát korántsem minden giccs, ami «hasból» készült. Viszont nagyon is lehet valami giccs, amihez élőmintát használt a festő vagy szobrász. Nem akarom azt mondani : «a művész», mert a giccselő nem érdemli meg ezt a nevet, őt nem nevezhetjük művésznek a szó nemesebb értelmében. Itt adódik közvetlenül a párhuzam az irodalommal : az író — legalább is rendszerint — nem szokott kivonulni a természet elé, ha teszem azt egy tájat ír le (bár elképzelhető, hogy ugyanúgy, mint a festő, a közvetlen szemlélettel, megfigyeléssel egyidejűleg vesse papírra a jelzőket, mint a festő az ecsetvonásokat) ; mégis joggal beszélhetünk irodalmi giccsről épúgy, mint képzőművészeti giccsről. Az írásban, akár a pikturában vagy plasztikában tehát a giccs ugyanaz marad : belső őszinteség nélküli, olcsó hatáskeltésre alapított munka. Bizonyos összefüggés azért kétségtelenül marad a giccs és a «hasból» való produkálás közt ; egy író, aki a megfigyelés, az egyéni belső élmény mellőzésével alkot, az giccsel, de azt is mondhatnók rá : hasból írt valamit. Sose felejtem el az ily vonatkozásban páratlanul jellemző dolgot, amit régen mondott nekem egy alkalommal Paul Cassirer, a később öngyilkossá lett, ismert, tekintélyes berlini műkereskedő — tipikusan éleselméjű, de terméketlen entellektüel —, amikor beszélgetés közben elárulta, hogy valamikor regényírással is foglalkozott, de aztán abbahagyta, mert érezte, hogy írása nem ér semmit, nincs meg benne a kellő belső élményszerűség. Mély belső megundorodását mindjárt egy példával illusztrálta : «Egyik regényemben két hordár beszélgetését kellett leírnom. És megírtam, anélkül, hogy halvány sejtelmem lett volna róla, hogyan beszélget két hordár egymással. Nem mondom azt, hogy valahonnan elplagizáltam volna ; de hát — a stílusérzék ! . . .»

A belső igazságnak, az átélésnek hiánya tehát lényeges eleme a giccsnek. Majdnem azt írtam : éltető eleme ; de ez nem volna helyes, mert a giccs halott dolog. Igaz, a művészi élettelenség hullafoltjait nem mindenki látja meg a giccsen : fejlett ítélet, vagy ösztönös megérzés kell hozzá, hogy az ember disztingválni tudjon a giccs és a becsületes művészet között. Ezzel pedig ismét tovább jutottunk a fogalmi meghatározásban : a giccs jellemző sajátsága a művészi becsületesség hiánya. Ezért alapjában véve butaság az, amit nem egy ízben hallottam, amikor esti séta közben valaki rámutat a rózsás alkonyi égre s így szól : «micsoda giccs !» Mert a giccset nem a téma teszi s így a természet alapjában véve nem lehet «giccses». Igaz, hogy az illető megjegyzésével nem akart egyebet kifejezni, mint hogy ilyen rózsaszínű alkonyi eget már annyi csapnivaló képen látott, hogy még a természetben sem tud többé gyönyörködni benne. Viszont igaz az is, hogy vérbeli művész kezén a legelcsépeltebb tárgy is remekmű motívumává válhatik. Bár kétségtelen, hogy vannak témák, úgy a képzőművészetben mint az irodalomban, amelyekből már vajmi nehéz a művésznek belső élményt kicsiholni. Ennyiben joggal beszélhetünk giccses témáról. Valóban nem volna nehéz százával is felhozni példákat arra, ami jellemzően giccses téma akár

a képzőművészetben, akár az irodalomban. De viszont valamennyiről elképzelhető az is, hogy egyszerre csak jön egy művész, aki a belső élmény erejével fogja meg ugyanazt a témát s akkor megtörténik a csoda, hogy ugyanaz a tárgy, amelyről garmadával készültek giccsek, egyszerre megszűnik «giccses» lenni.

Még egy jellemző eleme a giccsnek, ami különben össze is függ a mondottakkal: az önérdek, a könnyű érvényesülés vágya, a közönség átlagízlésének legyezgetése. A giccselő tudja, mit csinál és miért csinálja; ha esetleg nem is vallja be még önmaga előtt se, de ösztönösen érzi, hogy a sablonos, banális kép, szobor, regény vagy színdarab óriási előnyt élvez az átlagközönségnél, amely képtelen értékelni, élvezni a művészetben az eredetiséget, a belső őszinteséget, az élményszerűséget, amely a becsületes művészetnek sajátsága. Ezért kapja a művész, aki keservesen küzd, aki képtelen érvényesülni, pénz keresni, lépten-nyomon jóakaróitól azt a naiv tanácsot: giccselni kell! Más szóval: csinálj olyat, ami a nagyközönségnek kell, tudatos megalkuvásból, hogy érvényesülj, hogy pénzt keress; aztán, ha jobban boldogulsz, majd csak szakíthatsz időt arra is, hogy kedved szerint alkoss olyat, ami megfelel művészi vágyadnak, meggyőződésnek. Lehet, hogy alapjában véve nem is olyan nagy naivitás ilyet tanácsolni; mégis a becsületes művész ilyenkor aligha felelhet mást, mint azt, hogy inkább elmegy havat lapátolni; hogy mégha akarna, akkor se tudna giccselni. Amely választ egyébként nemcsak az önérzet, hanem a józan ész is diktálja: mert ha a művész rászánná magát, hogy kedve, meggyőződése, jobb belátása ellenére giccseljen, mindössze azt érné el, hogy elvesztené önbecsülését, amivel azonban még korán sem biztos, hogy nyert ügye volna a közönségnél. Hozzá még a «jó giccs» (minő contradictio in adiecto!) is kíván bizonyos képességet, mégpedig azt, ami a becsületes művészből hiányzik. Sajátságos mesterségbeli rutin ez, ösztönös képesség arra, ami mulhatatlanul tetszeni fog. Akikben ez megvan, azok «a jó üzletemberek» a művészek közt. Akiben nincs, az nagyon ráfizethet, ha megpróbál giccselni; irtózatos megerőltetéssel próbál esetleg valami tetszetőset csinálni, amit a giccselő a kisujjából ráz ki — de hiába! Vagy lehet az is, hogy kivájja magából azt az önmegtagadást, hogy giccseljen — és ime, nem is giccs, ami létrejön. Adyról írja Révész Béla, hogy egyes novelláit, tárcáit, amelyek később, kötetbe gyüjtve, csaknem ugyanolyan áhítatot, megilletődést keltettek az Ady-rajongókban mint egyéb művei, úgy írta, hogy közben a markába nevetett; barátai előtt, akik a vendéglőben figyelték írás közben, nem csinált titkot belőle, sőt egyenesen fitogtatta, hogy csak hamar összecsapja, hogy másnap felvehesse érte azt a pár pengő honoráriumot, melyre oly sürgős szüksége volt. Nem emlékszem már pontosan, mely műveire vonatkozott ez, de rémlik, hogy magam is tetszéssel olvastam. Meglehet, hogy az Ady iránti nagyrabevcsülés elkábított s elhomályosította kritikai érzékemet; de az is lehet, hogy nem, hogy Ady valóban szépet, eredetit, érdekeset írt, amikor ő maga azt hitte szentül, hogy giccsel. Különösen a vadzseniknél, a forrongó őstehetségeknél eshetik meg nagyon könnyen, hogy mivel aránylag kevéssé fejlett az önkritikájuk, esetleg pro, vagy kontra elfogultak a saját munkájukkal szemben. Ezek azok, akikkel szemben olykor értetlenül áll az olvasó, nem érti, hogyan írhattak olykor egész kiválót s olykor egész silányat. Áll ez pl. Jack Londonra, aki olyan remekművet írt, mint a Martin Eden és olyan száz százalékos — vagy mondjuk, enyhébben: nyolcvan százalékos giccset, mint a Burning Daylight c. regény. De igaz, Jack London végre egészen eladta magát a

Hearst-concern jól fizetett munkatársa lett; lehet, hogy itt már nem az önkritikai érzék hiányával, hanem tudatos alkalmazkodással, a tehetség prostituciójával állunk szemben.

Általában úgy látszik, hogy az irodalomban inkább fordulhat elő, hogy kiváló művész giccset is produkál, mint a képzőművészetben. Nehezen találnánk példát, párhuzamot a képzőművészetben például arra, hogy oly nagy író, mint Thomas Mann, oly silány, mondvacsinált, banális regényt — szóval giccset — is írt, mint aminő a «Königliche Hohheit». Amikor olvastam, még nagyon a Buddenbrooks hatása, szuggesztiója alatt álltam s jóformán rá se eszméltem, mily gyenge a másik, melyet pedig első remekműve után írt; csak később támadt fel tekintélytiszteletem ellen a kritikai érzékem, láttatva a szörnyű aránytalanságot a két mű között. És ime, ennél a példánál misem igazolhatná jobban fentebbi megállapításomat, amikor — naturalizmus ide, naturalizmus oda — valami belső összefüggést kerestem a giccs és a hasból való produkálás közt: Buddenbrooks-ot Thomas Mann tudvalevően teljesen természet után írta, ezzel szemben a Königliche Hoheit-on nagyon is megérzik, hogy hasból.

E szerint a pikturában, plasztikában ritkább volna az, hogy olykor jelentős, eredeti, komoly művészek is csinálnak giccset, mint az irodalomban? Azt hiszem nem tévedek, hogy így van, bár okát nehéz volna adni. Talán helyesebb, ha szépirodalomról beszélünk ily vonatkozásban: nyilván a «szépirodalomnál», vagy hogy ezt a rossz szót mellőzzük, a *költött írásnál*, regénynél, novellánál a munkametódus hozza magával, hogy a giccs és nemgiccs határai könnyebben mosódnak el. A festő, a szobrász, ha még oly kevéssé naturalista is, mégis kevésbbé van ráutalva az előminta nélküli munkára, mint a regény-költő. Kétségkívül ezért van az, hogy hamarjában nem is tudnék analóg példát mondani a képzőművészetben arra, hogy egészen kiváló mester itt-ott, hacsak elvétve is, produkált volna olyasmit, amire azt lehetne mondani: giccs.

Sajnos, egyelőre le kell mondanom arról, hogy minden vonalon vizsgálat tárgyává tegyem a giccset. Fontos probléma, mely felmerül, de amelynek analizisébe a sorok keretében még csak bele se vághatok: miért nem látunk a régi művészetben giccset és miért tobzódik a giccs annyira a mi korunkban? Mozidrámák: émelyítő giccs. Könnyű fajsúlyú irodalom, detektívregény . . . (itt, a bűnügyi regény kapcsán folytatható a fentebbi gondolatmenet: a kiváló művész nem tud giccselni. Amikor Dosztojevszki a Raszkolnyikovot írta, nagyban divatozott már a bűnügyi regény; más írók bombasikert arattak vele. A nagy orosz író, aki állandó pénzzavarral küzdött, akit, Ady egyik kevésbbé ismert versének szavaival élve, «a *pénz éhe* . . . fojtogatott», elhatározta, egyszer ír ő is bűnügyi regényt, azt remélte, hogy ezzel ő is jól fog keresni. Szóval alkalmazkodni akart a kereslethez; mondjuk giccselni akart. Eredmény: a «bűn és bűnhődés».

Még egy fontos kortörténeti momentum: a *neó-giccs*. Általában, ha giccset említünk, elcsépelt, émelyítő, banális, már az undorodásig agyonismételt mű-termékekre gondolunk; aránylag kevésbbé szokott kiterjedni figyelmünk arra, hogy a legújabb, szélső modern irodalmi és művészeti irányok keretében is nagyon megvan a giccs, a belső őszinteség nélküli produkció, melyet az utánérzés, a rossz értelemben vett stílusérzék sugall. Ma már nemcsak Beniczkyné Bajza Lenke vagy Innocent Ferenc stílusában készül giccs, hanem Cézanne, Ady, James Joyce modorában is.

AZ ÁRNYÉK.

Egy árnyék megy felfelé a hegyen. Különös sötét csík a havas úton. Olyan hosszú lábai vannak, mintha a végtelenbe akarna átlépni velük. Mellette osonok, de nem hallhatja a lépésemet: levegőnél finomabb anyagból lettem ; magam is csak árnyék . . . a gondolatai homályából támadtam az életre. Mégis megáll időnkint és figyel. Előtte, mögötte, kétoldalt, mindenfelől halk zörejek nyugtalanítják. Honnan jöhetnek? Talán madár ugrál a bokrokon és a fagyott ágak percegnek? Nem, ez egészen más, sokkal kézzelfoghatóbb csendháborítás volna. Csak a hó olvad halk neszeléssel, ahogy rásüt a nap . . .

Aztán megint kapaszkodik tovább. Vizsgálódva tekintgetek felé. Csak rakosgatja azt a két árnyéklábat, olyan gondtalan-hanyagul, össze-vissza, ahogy gyerekek szokták. Hirtelen vágy fog el, hogy végre ne csak ilyen távoli kísérője legyek. Mégis furcsa, ne tudjam kicsoda és sose legyen találkozásom vele, mikor követnem kell bárhova küldje is szeszélyes vágya, vagy a sors. Szeretnék a szemébe nézni. Talán mindent elmondana ez róla. De valami eltakarja előlem az arcát és lehet, nem láthatom meg soha, pillanatra sem. Pedig szeretném ismerni akkor is, mikor gondolkozik, mikor mosolyog, mikor szomorú. Csak az árnyéka ismerős és a gondolatait is tudom.

Olyan lassan megy, mintha egészen céltalanul járna és úgy is, mint aki mindig erre jár. Nem érdekli mi van körülötte és hogy szépek a hegyek. Most ugyan megáll és visszafordul, mégse veszi észre a csúcsokat. A napra tekint, de csak annyi ideig, míg egy aggódó szív hármat tud dobbanni. Arra gondol, ha öt percig, vagy még sokkal tovább nézne, egyre nézne ebbe a lángoló tűzgolyóba, vajjon látna-e azalatt, mint előtte még soha senki? És azután megvakulna . . . Valahogy fél ettől a gondolattól és elfordul a féntől vissza a sötét felé.

Érzem, hogy nyugtalan. Ez alatt az utolsó séta alatt a csúcsig mindent meg akar oldani, ami eddig összetartotta életét és összekötötte azzal, ami kívül van a saját életén. Mindent meg akar oldani, mert az eddigi összefüggéseket esetlegesnek és érvénytelennek tudja. Arra gondol, ha így minden széthullik, egy utolsó lendületben talán össze tudja fogni a lényeget, most már az időtlenség, a végleges-végtelen számára. Most az is eszébe jut — és fáj is kicsit, ahogy ez felrémlik benne — volt idő, mikor játszani tudott a gondolatokkal mint színes kavicsokkal a gyerekek a tengerparton . . . könynyedén feldobta, elkapta és nevetve elejtette őket. Ma pedig rázuhannak, mázsás sziklaként és omlásukban maguk alá temetik az életét. Gondol az Istenre is . . . Talán mindenek között ez a kérdés a legkínzóbb. Magyarázhatatlan távol hatalomnak érzi, akinek valamiképpen felelnie kell majd önmagáért . . . Vagy aki mindenkiért és ő érte is felelős . . .

És közben megy tovább, egyre nagyobbakat lépnek a hosszú lábak,

egyre messzebb nyúlik az árnyék a havon és mikor a csúcsnál megáll, már olyan óriás, hogy a leszakadó mélyben az egész ürességet áthidalja.

Ekkor felhő takarja el hirtelen a nyugvó napot.

Árnyék és ember, minden széthullik a zuhanásban. . . Nézek utána, hogy meglássam az arcát, de elrejti most is. Keresem a gondolatait, de ekkorra már felmérhetetlen lett a távolság közöttünk. Én nem fogom tudni soha a végső szédületben, mindent megtalált-e? vagy mindent elveszített! Ott! ahol az összes utak összefutottak és egyszerre nincs tovább . . .

Tormay Éva

PROMETHEÜS.

Haragvó, büntető hatalmak
Sziklához láncolták a karját.
Megfeszítve, kiszolgáltatva,
Vad keselyűk szaggatják, marják.
Megkínzott, összetépett teste
Véres, nyitott seb minden este
S hajnalra újra ép, feléled,
Hogy teljesüljön az ítélet:
Halál örökre elkerülje,
Önmagát mindig újraszülje,
Milliószor, ha megújulna,
Dögkeselyű széttépje újra!

De Prometheüs állja keményen.
Dacos diadal ég szemében
S míg vágja a vad éles csőre,
Felkiált a hegytetőre:
Oh! Ti bosszúálló Hatalmak!
Olympos ködei már szakadnak
S ti még vigadtok! Nem látjátok,
Mi dicstelen vég les reátok?
Hatalmatok tovatűnt régen,
Mesébeszűrő mult ködében,
Ikaroszok új hős raja támad,
Fittyet hány Phöbos tűzsugarának!
Villámodat, Zeüsz, emberkéz tartja,
Igába hajtja, muzsikál rajta!
De én! Örökre élek én,
Míg ember lesz e földtekén!
Mert a tüzet, az isteni lángot,
Mely égeti, élteti a világot,
Országokat, korokat rombol
S megint újat épít a romból, —
A szent, örök teremtő erőt,
A mindenre-sejtőt, a minden-merőt,
Miből dalok és eszmék születnek,
Azt — én hoztam le az embereknek!

R. Kozma Ilona.

ÉLŐ SZELLEM, ELEVEN MŰVÉSZET.

Róma, június hó.

Fiatal olasz barátom, aki a fascista irodalom most induló kiváló ígéretei közé tartozik, egyik este értem jött a Palazzo Falconieribe, karonfogott s megindultunk :

— A múzeumokat, képtárakat láttad már részben s a «mi» Rómánkból is kóstoltál keveset. Most elvezetlek valahová. Kíváncsi vagyok, reájössz-e a végén arra, mit akartam?

Ez a «valahova» egy varieté-mozi volt a «Corso Vittorio Emanuele» egyik mellékutcájában. Van belőle Rómában elég. Mi az erkélyen foglaltunk helyet. Lenn a «plateá»-n ott zsibongott, hangoskodott s helyért vitázott a közönség. (A földszinti jegy nem jogosít egyúttal *föltétlen* leülésre is.) Első pillanatban tagadhatatlanul valami csalódás-félét kezdtem érezni, amely növekedni kezdett bennem, amikor már a filmet pergették. Közepes, sablonos olaszra szinkronizált amerikai film volt. Kísérő-film számba mehetett régebben az ilyen a budapesti másodhetes filmszínházakban.

A «platea» publikuma, amelyben jellegzetesen képviselve volt a közeli «campo dei Fiori», még értéken alul «értékelte».

A zaj nem szünt, sőt fokozódott is. Néha egy-egy különösen unalmas, közhelyszerű résznél türelmetlen fütty hasított bele a levegőbe. Ilyenkor kíváncsian kémleltem barátom arcát, de nem adott választ. Csak a végén, amikor kivilágosodott a vászon, mondott ennyit :

— A filmet úgy tekinti itt a közönség, mint valami kellemetlen előételt, bevezetőt, amin át kell esni. Minél hamarább. A fontosabbak az élő számok. Meglátod majd a változást.

Valóban, amint az orchesterben a zenekar játszani kezdett, egyszerre mintha kicserélték volna a közönséget. Csönd lett. Táncszám volt az első. Viharosan megtapsolták. Utána tréfás szavalat. Igen nagy önfegyelmezésre valló figyelemmel hallgatták végig, csak a végén robbant ki a tetszés. Az énekszám alatt meg éppen pisszenni sem mert senki. Valaki véletlenül elköhögte közben magát, mire rákiáltotatk : «zitto !» Annál elevenebb erővel dübörgött fel ezután a taps és a művésznőnek újráznia kellett. A római opera előkelő deszkáin aligha állhatta volna meg helyét, de itt jó volt s hatott.

Most meg barátom leste cserébe az arcomat. Zavarban voltam, bár kezdtem már sejteni mit akar «kihozni» idejövetelünkből, kivált amikor az egyik énekszámot vele énekelte a publikum a művésszel.

Az est koronája egy háromfelvonásos életkép volt : «La festa del bacio» (A csók ünnepe). Sziciliában játszódott le, ha jól emlékszem s valami sajátos, kedves déli olasz népszokás állt a hátterében. Felvonultak benne az olasz falu kedves déli figurái. Természetesen szerelmi történet volt a magva. Rigorózus apa, Hamupipőke-hugocska, kacér és gőgös nővér, a bort túlságosan kedvelő falusi Don Juan és a szerelmi történet férfi főhőse : nem valami fiatal legény, hanem meglett, délceg gavallér férfi. A párbeszédeket a tájnyelv ízesítette. Idegennek igazán nehezen érthetőn.

A színjáték alatt szemem megoszlott a színpad és a nézőtér között. Hová lett a film alatti pörlekedés? Ha szabad ezt a szót használni, szinte

áhítatosan élvezte végig a közönség ezt a művészileg kisigényű és nem első vonalban álló drámát, amely az ő húsát-vérét jelentette. Önkéntelen összehasonlítást tettem, hogy milyen ásító közérzéssel ülik végig nálunk néha a népszínműveket. Itt nyoma sem látszott az unalomnak. Könnyeztek és tapsoltak. A földszint és az erkély más-más módon adott kifejezést a gyönyörködésnek. Másik szomszédom, egy jól öltözött úr, szinte családiasan oldalba bökött: «Úgy-e szép?»

Ezekben az emberekben elevenen él, lüktet a falu, amelytől nem régen szakadtak el. Előttük a falusi nem buta vicc-figura, idegen szellemiség kreatúrája, hanem testvérük. Itt a hagyományokhoz nem lehet avatatlan kézzel nyúlni.

És még valami: egészséges realizmus él bennük. A filmet nem respektálták, ellenben tisztelték azt, amit *magasabbrendűnek* láttak, ami az ő szellemiségükből sarjadt.

Nem szeretném, ha félreértenének a filmművészet barátai. Nem a film ellen beszélek, de itt annyira kirívóak az ellentétek s annyira kínálkozik az összehasonlítás. S ma, amikor megvan a törekvés arra, hogy az emberből a korszellem jegyében gépre-járó robotembert formáljanak, nem tudom eléggé hódolatomat kifejezni egykor a humanizmust hozó latin szellemnek.

Kivételesen nem művészeti remekekből, hanem kicsiségekből ismertem meg ezúttal. De most is ép és töretlen.

Lehet, hogy a magánvéleményem marad az, hogy az európai szellemi rinascimento-nak innen *kell* kiindulnia. Innen, ahol többre értékelik az élő színjátszást, mint a filmet, az énekhangot mint a hanglemezt, a vászonra gépesített tákolmánynál a költőt... De én hiszek benne. Nem azért, mert itt élt Dante és Michelangelo, hanem mert a Campo dei fiori-beli egyszerű naracsárus odalenn — akitől délelőtt tíz soldo-ért vettem gyümölcsöt — vörösre tapsolta tenyerét egy Tosca opera-áriának.

Ez a talaj *adhat* még új Dantét és Michelangelót, akiket itt *értékelni* is tudnak.

Már messze jártunk odakünn s én még mindig ezen töprengtem.

Mihály László.

JÁTSZÓKA

Ezüstmezű olajág,
Aranyszemű sárvirág,
Levendula, majorán,
Állj meg lelkem violám!

Rózsaszüret, varázskút,
Buj-buj zöldág, aranyút,
Szerelemfa, fürtös csók,
Megfoglak asszonyfiók!

Csem-csem gyűrű, kis kacsó,
A gyöngyélet illanó
Fére cécó, fére bál,
Hajolj ide, rózsaszál!...

Számadó Ernő.

A NAPKELET OLVASÓIHOZ.

Tizenötödik évfolyamának második felében a Napkelet nemcsak új lusztrumhoz ért, az idő feltartóztathatatlan folyása sokkal mélyrehatóbb változás elé állította. A Napkelet címlapján, amely szigorú hagyománytisztelettel őrizte első formáját, megváltozott egy szó, amely mint állandó, fájdalmas memento kiált felénk az elkövetkező számok során, Tormay Cecile neve előtt nem a régi ige áll már, az élet megmásíthatatlan rendelkezéséből nem az szerkeszti már a folyóiratot, aki tizenöt év viharában kormányát biztos kézzel irányította s vitorláit a röpítő szelek szárnyaló sodrába igazította be. A Napkelet nemcsak programmot, hanem hitvallást jelentő cím feje alatt ez a mondat áll ezentúl: Alapította Tormay Cecile. Számról-számra figyelmeztet ez a mondat arra a szomorú, de változhatatlan tényre, hogy Tormay Cecile fenkölt egyéniségével, termékeny és tántoríthatatlan szellemével, lángoló magyarságával, kemény akaratával és ízlésének csodálatos tapintatával személy szerint nem irányítja, vezeti már a folyóirat szerkesztését. De nevének állandó jelenléte a Napkelet legelső oldalán állandó tanuságtétel és biztosíték arra, hogy Tormay Cecile továbbra is, mindvégig összeforrott ezzel a folyóirattal, amelynek alapításával megvívhatatlan bástyát akart emelni a magyar nemzeti szellemnek s annak az irodalomnak, azoknak az eszméknek, amelyeket ez a szellem hat át.

Tormay Cecile továbbra is állandóan köztünk lesz, velünk marad. Nemcsak a neve, hanem a szelleme is, mindaz, amit az ő egyénisége a folyóiratnak programmjává és kötelességévé tett. Tormay Cecile a Napkeletet az országot és nemzetet legbelső eresztékeiben megrázó vihar után, harcos időkben alapította. Köröskörül romok hevertek. Még véres sebek marjultak a nemzet testén s a be nem hegedt sebek bíborán frissen parázslott a fájdalom. Ennek a folyóiratnak kettős hivatása volt: felépíteni a romokat, összegyüjteni, új lendületre serkenteni, önbizalmában megerősíteni a magyar szellemiséget, de egyben állandóan ott tartani figyelő szemét az ugrásra készen álló, bomlasztó erőkön s azt, amit nappal fáradtsággal épített, éjjel, ha a sötétség szellemei újra támadásra gyülekeztek, a szellem leggyőzhetetlenebb fegyvereivel megvédeni.

Szerepének és hivatásának ez a második része az idők folyamán kissé ellanyhult. Megtompult a védő és küzdő fegyverek éle. A nemzeti szellem nyugodtan haladt a békés fejlődés sínein s úgy látszott, hogy azok a bomlasztó erők és veszedelmes hatalmak, amelyekkel

szemben résen kellett állnia, végkép legyőzve teljes tétlenségre vannak kárhoztatva.

Ma azonban úgy látszik változott a helyzet, a legyőzöttnek és megsemmisültnek tartott bomlasztó szellem, a nemzetközi, sőt nemzetellenes törekvések kezdenek felocsudni évtizedes letargiájukból. Hol ügyesen választott megtévesztő lárvák alatt, hol gyakran és egészen vakmerőn kihívó nyiltsággal is próbálnak megint felsorakozni lassan újjáépülő sáncaik közt. Dandáruk egyre nő. Hangjuk egyre bátrabb és magabizóbb. Egyre-másra alapítják az új folyóiratokat s a régi, minden mást lekicsinylő önmagasztalás fegyverével próbálják szellemi álszupremáciájukat megteremteni. A gúny és hazug aláértékelés nyilaival s a kultúrsznobizmus csábító szirén énekeivel harcolnak. A magyar intellektuális rétegek, amelyeknek soraiba is sokszor óvatlanul belopják magukat, nem lehetnek elég óvatos velük szemben.

Elérkezett tehát a pillanat, amikor a Napkeletnek éppen nagy alapítója, Tormay Cecile szellemében és elgondolásához híven újra fel kell vennie programmjának kissé elernyedt másik felét : a harcos attitüdőt. És fel is veszi. A Napkelet éppen úgy, mint első időszakában állandóan éber figyelemmel fogja kísérni a magyar szellemi, kulturális és társadalmi élet minden megnyilatkozását. Résen lesz és figyelmeztetni fog minden veszedelemre, amely a magyarságot, a nemzeti szellemet és nemzeti érzést, e megnyilatkozások bármelyikében fenyegetheti. Nem engedi megtévesztetni magát tetszetős szólamoktól. Kiméletlenül harcba száll minden nyilt támadással és minden burkolt aknamunkával és habozás nélkül lerántja a leplet a nemzetietlen célok bárányborbe bujt farkasairól. Küzdeni fog minden erejével a legnemesebb, legtisztább és legmagasabb szintet kereső magyar szellemiségért és minden olyan törekvés ellen, amely ezt a nemzeti szellemet veszélyeztetheti, bárhol találja is azt.

Nem célja semmiféle maradiság. A nemzeti szellem nem kerülhet és nem is kerül ellentétbe sem a legmagasabb kultúrszínvonallal, sem a tudomány fejlődésével, sem a legegyetemesebb nagy emberi eszményekkel. Modern, tiszta és nagyvonalú kultúrától, a legszociálisabb emberszeretettől áthatott magyarságot akarunk és nem engedjük, hogy a nemzeti öntudatot bárki éppen ezekbe az eszmékbe kapaszkodva kezdje ki. Nem tagadjuk, sőt felkeressük is kifejlődéshez óhajtjuk segíteni a népi erőket, de nem engedjük, hogy a szociográfia divatos felületességeibe öltözött új demagógia a népi erők felkavarásával próbáljon zavart teremteni a saját bomlasztó céljainak könnyebb érvényesítésére.

Eszméket, értékeket óhajtunk termelni, utat és pályát teremteni a magyar tehetség, a magyar szellemiség érvényesülésére, de fokozottabb mértékben és minden megalkuvás nélkül óhajtjuk érvényesíteni a kritikát is. Ez a kritika is kemény és mellékszempontok nélkül fog harcolni kizárólag az igazság és a tiszta meggyőződés fegyvereivel.

Kíméletlenül és fáradhatatlanul fogja keresni az igazságot és ugyanilyen meg nem hátrálón támadja és leplezi le a rosszat, az ártót, akármelyik oldalon találja is. Tehát nem fogja ismerni a pajtáskodó kölcsönös önmagasztalást sem. Nem kiált ki valakit lángelmének, nagy írónak, csak azért, mert egy kávéházi asztalnál fogyasztja vele a feketét. De nem tűri azt sem, hogy bárkit lekicsinyeljenek csak azért, mert nem hódol be szolgai alázattal a nemzetközi kultúrsznobizmus álfölényének. Európai lesz ez a kritika, de az igazi európai értékek mértékével és nem engedi, hogy azt, ami irodalomban, kultúrában, szellemiségben nemzeti, tisztán csak ezért a második vonalba próbáljon lefokozni egy ismét veszedelmesen jelentkező hallgatólagos nemzetietlen közmegegyezés. Nem tűri ezt, de a legkeményebb kritikát gyakorolja a saját harcvonalában küzdőkkel szemben is, mert azt akarja, hogy ez a magyar szellemiség csakugyan a legmagasabb színvonalat is képviselje.

Ezekkel a gondolatokkal és e célok keresésének erős ígéretével adjuk a Napkelet következő számait az olvasó kezébe.

A HUSZÉVESEK KÖLTŐI.

(«Új magyar költők» II. Szerkesztette: *Makkai László*)

A versek.

A költői közügyből az örök lírai magánügy felé való határozott visszafordulás élesen megvonja a határt a húszévesek és az Illyés-Szabó Lőrinc nemzedék között, s mindaz, amit most nyujthatnak, ennek a legszemélyesebb, világtól legelvonatkoztatottabb magatartásának jegyében születik meg. Az elődök szociális pátosza elhalaványult, jellegtelenebb lett és nem egyéb legtöbbjüknél mutatós díszletnél, s csak arra való — vagy alig többre — hogy segítségével az önző költő kilépjen a közösségből, valami nagy szociális pátoszba burkolózva és csak önmaga mondanivalói számára kérjen figyelmet. Ez a határozott, önmaga újságai felé fordult líraiság természetesen megtalálta a maga tagadóit: egyesekben határozott, sokszor világnézetileg is színezett társadalmi állásfoglalás jelentkezett, hogy később ez se legyen több élesebb alaphangnál, melyre szelíd és mérsékeltebb dallam épül fel. Az alap-magatartás, a határozott programú líraiság azonban végig változatlan maradt és ami feltünőbb, hovatovább teljesen elkülönítette költészetüket az elődök költészetétől.

Mik az önállóbb körök ezen a hangsulyozottan «önző lírán» belül? Mindenekelőtt: a hajlandóság a játékra, a kísérletezés a mutatós pózokkal és valami halvány, valami groteszk hazugság. Megvannak köztük ennek a játéknak formaművészei, ötleteskedői, akik a legmesszebb viszik a verset az értelemtől, egy különös törvényű és éghajlatú álomvilágba. Egyikük apró japáni verseket ír, a dekoratív öltet kedvéért, néhány szép jelző páváskodásáért. A tartalom alábbkerül ezekben a versekben, s egyetlen közölnivalójuk legföljebb egy fittyethányó dac, nemtörődöm fricska. Másikuk a

zene, az ömlő és hatásos szép sorok, s egy csattanó chanson-point kedvéért formálja ki a könnyű verset. A nemzedék reakciója jelentkezik ebben a játékban, a lelkiismeretfurdalásos, költői plakátstílusban, mellbevágó «Blickfang»-okkal dolgozó elődök súlyos és európai mondanivalóira. Az elődök, akik megtalálták a kibékítő megegyezést a tizenkilencedik század nagyjaiban: Vörösmarty-ig, Petőfiig nyúltak hátra, — az utódok még merészebbek: ez a játékosság már Csokonai kamaszos kérkedése, izomjátéka. És merészebbek még egyben: utat találnak a megvetett századeleji chansonhoz, a kiátkozott «aszfalt-költészethez» és ennek a játékos ötletességű műfajnak tizennyolcadik századi őséhez, a preromantika szenvelgő, állandóan a költőre magára mutató, egy végtelen helyzetdalban mutatkozó költészetéhez. És éppen ezért tetszik nem komolynak, nem belső indítékokból táplálkozó magatartásnak a harmadik nemzedék feltűnő és rendkívül mutatós kacérkodása a halállal: egyszer komolyabban, másszor csufondárosabban, de mindig mélyebb, döntőbb lelki alap nélkül. Halál-líra? Aligha. A dekoratívságra, a játékosságra való törekvés, a valóságtól való szabadulás, a tündéri irrealitásra való áhítozás jelentkezik csak ebben is, mélyebb belső gyökerek nélkül. Ez az elomló szenvelgés, ez az ismét csak játékos emlékezés az alapja a nemzedék gyerekkor utáni kívánkozásának, a garmadával található gyermekkor-verseknek is. Az erős és akaratos hajlam az élet valóságos hatalmaival való szembeszállásra mutatkozik meg bennük, — s ugyanakkor megint az önfeledt tetszelgés a szép és hatásos pózokban. A hajdani kisgyermek, — most már a vers-kézirat fölé hulló hajszálú költő — gyengéd és jóleső emlékezéssel fordul vissza az elhagyott tájra és keresi azt, amire csak ő kíváncsi — s milyen arisztokratikus ebben is! — a hangulatokat és nem mostani valója forrásait. Mi ez a költői, ez az alkalmazott gyerekkor? Egy-egy táj, egy-egy novellisztikus hangsúlyu emlék, egy-egy arc. Soha költészetben az elhalt és élő családtagok ilyen szép számmal nem jelentek még meg. A kötelező lírai apa és anya mellett megjelennek a nagyszülők, a nénék, a hugok, a bátyák, a korán elhalt kistestvérek, körülbelül olyan eleven követelőzéssel, mint az elődök verseiben a gondolatokat megelevenítő munkások, parasztok és házmesternék. A költők hangsúlyozzák a magánügyet, maguknak tartják meg ami közölnivaló van egy-egy családi arcélben vagy elmosódó tájrészletben, s a közönség felé ismét csak a pózt mutatják, mint előbb is a halál-versekben. Ez a halál és ez a gyerekkor: tarka, csodálatos hazugság és a legszívszorongatóbb halálfélelem is kérkedés csak a szavakkal, a találékony fantáziával, amely érdekes ellentmondásban a tartalommal, vérbő életteljességgel mutogatja föl a morbid kellékeket — egy-egy lábszárcsontot, egy-egy oszló koponyát és kamasz tréfával úgy játszik a földi maradványokkal, mint Hamlet sírásója, — de mindenesetre kevésbbé filozófikusan. Ez a líra itt már-már ismét chanson, s point-jei, amilyen elragadók, olyan élénk cáfolatai a «halál-költészet» mélyebb, lényegbe, lelkiismeretbe vájóbb gyökereinek. Ezen a ponton aztán megdől a nemzedék egyetlen szembetűnőbb találkozási pontja az emberi lét döntőbb, metafizikusabb titkaival. A játék tovább követeli jogait és a nemzedék költészetének önállóbb körei a szenvedélyesen védelmezett líraiságon belül, ebben a három nagyobb területre szakadó játékosságban majdnem hiánytalanul benne foglaltatnak.

Eredmények? Elég legyen egyelőre az elfordulás az elődöktől, az elődöket foglalkoztató gondolatköröktől és a vállalkozás egy tisztán «lírai lírára». S ha ennyi elég is mint egy alig-elindult költőtársaság saját jegye

és pár esztendős pályájának eredménye, — ma mégis nagyon ízelítő csak, jelentkezésnek benyujtott névjegy. Tetszetős, érdemnek felmutatható eredmény, — de következtetni belőle kilátástalan. Mindenesetre igaza van *Makkai* Lászlónak, a nemzedék bemutatójának, hogy mindez — romantika. Egyelőre azonban beláthatatlan, hogy ez a romantikus indítékú költészet fölszabadul-e nyomasztó külsőségeitől, nagy őszinteségében is fenyegető őszintétlenségétől? Ezek a föltakaró, mélyremutató versek rendszerint nagyon keveset mutatnak a költő igazi világából, és ha jól figyelünk a megvesztegető kuliszszák mögé, alig tudunk meg többet egyik-másikról, hogy romantikus hevülésükön és morbid letargiájukon belül szenvedélyes vérmérséklet lecsapódásai egy-egy versük és sokuknál azt, hogy a dekoratív kellékek mögött kultúra van, igazi, de vérbelien egyéni eredményekkel nem biztató kultúrihletés.

Ha a versekről mint költészetről nem lehet határozottabbat mondani, — a formáról pontosan le lehet olvasni ennek a költészetnek azokat a jeleit, amelyek nagyjában változatlanok maradnak később is. Elsősorban az éles szembefordulást a szabad verssel, a kötött és szigorú formák kultuszát szinte már egészen a parnasszien elvontságig. Aztán a prózai kifejezés-mód ötletes és sima, semmit sem erőltetett beleszorítását ezekbe a zárt, erős törvényű formákba. S mint egészen különös jelenség jelenik meg náluk a könnyebb, játékosabb tartalom és a nehéz, problématikus forma ötvözöte. A magyar költői nyelv náluk már majdnem teljesen «elköltőitlenedett», és éppen ebben lett a költő legjobb, legmegbízhatóbb eszközévé. Újdonság bennük a pátoszt kívánó és a mult tanulságai alapján pátoszt megkívántató témák eljátékosítása, s ez a pátosz tűnik el aztán szinte nyomtalanul a nyelv kezelésében. Eredmények? Elégedjünk meg ennyivel is, a fejlődés beláthatatlan és egyelőre körvonalaiban is nehezen kitapintható.

A költők.

Érdemes sorravenni a költőket egyenkint is, — a kötet verseiben megmutatkozott együttes eredmények megerősítésére vagy cáfolatára. S egyenkint mintha a költők többet mondanánk, mint együttesen. Sorukat — inkább mint előfutárok — *József* Attila, *Szemlér* Ferenc és *Horváth* Béla nyitják meg, szorosan együvétartozóan képviselve az elődöket. Közöttük a nemzedékkel legtöbb közös József Attilában van, legkevesebb Szemlér Ferencben. A legmagányosabb nemcsak hármuk, hanem valamennyiük között Horváth Béla. A szociális elégedetlenség mérsékelt keserűsége, visszatartott hevessége, komor és rendkívül őszinte, sohasem engedő őszintesége József Attila nyomán megvan *Forgács* Antalban, *Vas* Istvánban és *Zelk* Zoltánban. A József Attilánál még lázongó, keményebb és világnézetibb gyökerű ellenszegülés a hazug társadalomnak (és ezt a József Attilát az összeállító mintha meghamisította volna, a nemzedékhez idomította volna a gyüjteményben !) Forgács Antal verseiben elgyengül, általánosabb színeket kap és valami humanisztikus, nyárspolgáribb fájdalomba csap át. Vas Istvánnak már alap-magatartása az elégia, a nyujtott, olvadó panasz és a félénk szatíra, megszórva mérsékelt bölcselkedéssel, alapos és sohasem hivalkodó kultúrával. Zelk Zoltán távolodik a szociális költő magáravállalt pózaitól, és tájékozódása egy tisztára dekoratív költészet felé még bizonytalan fejlődést sejtet. József Attilának nyomain indult el *Radnóti* Miklós is, aki a leghiánytalanabbul mutatja meg önmagában a felelős ember szerepét

a világmindenségben és valamennyiük között legőszintébben, legtisztábban hozza a természet, a táj, a búkólikus hangulatok szépségét és belső jelentőségét társai idillikusan játékos pózai közé. Szemlér Ferenc pusztulást sirató, erősen spengleres és irodalmias keserűsége már az előző nemzedékben is időszerűtlen volt, és költészete alig illik a húszévesek közé, ha a természetet újabb verseiben férfias, emlékező ellágyulással idézi is verseiben. Hatása Erdélyre lokalizált : a színtelen és nagyon jelentéktelen *Koós-Kovács* István jár a nyomában talán, az irodalmias, mérsékeltebb őszinteségű hangulatokban pedig *Kiss* Tamás és a szelíd reminiszcenciákat közvetítő önállótlan formaművész *Képes* Géza. Horváth Béla örökké időszerűtlen és örökké időszerű kozmikus pátosza és angyali közvetlensége, amely sikerülten és hatalmas költői lélekzettel adja vissza egy magyar Claudel forrongó látomásait, *Rónay* Györgyben talál társat és sokban követőt, aki azonban egyelőre inkább a kultúra mint az élmény felől közelíti meg nagyszabású lírai feszültségű témáit, mindig a forma és a mondanivaló esztergályozott, hibátlan és megragadó összhangjában.

Ezek az elődök és a közvetlenebb utódok. A nemzedék fordulatát minden erényében és különállásában *Jékely* Zoltán mutatja meg, aki sokban — Weöres Sándor mellett — a nemzedék legtöbb tagjára elhatározó hatással volt és van. A gyerekkor felködlő emlékei, a rettenetes és mutatós halál, az erős hajlandóság a parnasszien pózokra, az örök lírai költő hosszúhajú, csokornyakkendős, vakmerő bátorságú és csukott szemű merészségű szobrára benne szinte hiánytalan együttesben van meg. Egy-egy verse kiskátéja lehetne a nemzedék fölsorolt mondanivalóinak, olyan hiánytalanul közli mindazt, ami valamennyiük közölnivalója. Különös, materialista fényű metafizikája, elsőrangú versművészete megmutatja mestereit és példaképeit is — akik rajta keresztül hatnak társaira — Villont és Apollinaire-t. *Weöres* Sándor a megváltó játékot testesíti meg; szinte a vakmerő versírásnak, az akasztófahumornak és a szavak, a meztelen ritmus kevéért lett versnek költője; — nehezebben követhető Jékelynél, bonyolultabb és tetszetősebb is egyúttal, és minden valószínűség szerint a legtöbb kifejlésre váró lehetőséget hordozza a nemzedék költői és versírói között. A vérbeli lírai alkat emeli melléjük *Toldalaghy* Pált. Nála a gyermeteg szenvelgés, a friss és gyengéd táji színek, a természet egészséges szembeszegülése a morbid, fin de siécle támadásoknak az idillnek egészen különös fajtáját teremtik meg. Ha Jékely a halál-költészet propagátora, akkor ő a gyermekkor prosperói visszaidézésének költője. Amit ők hárman nyujtanak, külön-külön, halványabban egyesíti költészetében *Dsida* Jenő, mindenesetre a legtöbb mesterségbeli tudással az egész nemzedékben, amelybe végeredményben alig-alig tartozik bele. Az erdélyi *Kiss* Jenő verseiben a búkólikus lágyság eltűnik, a játék megkomolyodik és az időtlen tájhangulatok helyébe jellegzetesen erdélyi falusi tájak lépnek, és mélyükben a költő már nem a versért, hanem a rábízott emberi feladatért felel. *Jankovich* Ferenc a legkiismerhetetlenebb valamennyiük között : a nagy lírai lehetőség ez a költő, aki mindent tudhat, mindenre képesnek mutatkozik, szinte azt mondhatni ennek a nemzedéki tétlen líraiságnak fölszabadítója lehetne. Versei a kötet átlagához mérten gyengébbek, az egyik azonban — Epilógus a címe — meglep férfias, kemény határozottságával, feszülő energiájával. *Hajnal* Anna, a sok férfi között az egyetlen nő, szorgalmasan tapossa a Kaffka által előírt utat, vonzó és különös pánerotizmussal, de mindig ízléssel, mindig mértékkel. Utánuk

pedig a játékosok és az ígéretet jelentők néhánya : a japáni finomságú *Varró* Dezső chansonos versei, *Devecseri* Gábor aszfalt-humora és kamaszos készületlensége, *Takáts* Gyula érezhető Weöres-reminiszcenciái és *Rónai* Mihály András pesti érzelmessége jelentik a nemzedék legjobb átlagát.

Az összeállító.

Antológia, huszonegy költő : a vállalkozás merész és sikerült. Nagyjában mindenki benne van, ha a közölt versek érezhetően az összeállító és bevezető *Makkai* László elméletét igazolják is, néhány esetben a költő igazi arcának észrevehető meghamisításával (József Attila). Az egységes benyomás azonban így is majdnem hiánytalan és az egész kötet fölött a megelőző antológiát (amely az előző nemzedéket mutatta be a közönségnek és a diáksággnak), összeállító kitünő *Vajthó* László megfontolt, hibátlanul és megbízhatóan szelektáló izlése látszik.

Thurzó Gábor.

Móricz Zsigmond : Betyár. *(Regény. Athenaeum.)*

Cifraszűrben, aranyrojtos patyolat gatyában, egyszál feketesubás, baljós kísérőtárssal maga mögött : mint egy idegfeszítő karneváli játék főszereplője, úgy jelenik meg a millenium évében egy alföldi grófi kastély úri intimitású vacsoraasztalánál a váratlan vendég : a betyár. Anakronisztikus jelenség, hiszen ötven esztendeje is elmúlt már a Rózsa Sándorok idejének. Pedig amit csinál, nem játék. Komoly betyárügy : pénzt akar. Meg is szerzi, már nála van, futhatna vele, — amikor eleven vérré sustorodik a könyv papírján a jelmez romantikája : a betyár helyetigazít magának a vacsoraasztalnál, leül s a szoborrá dermedt borzalom közepette nyugodtan enni kezd. A valószínűtlenségig felcsigázott, hipnotizált percek izgalmából mint a villám, úgy csap ki egyszerre a tüzes feszültség : Dea, a fiatal vendégasszony, a gróf fiának a menyasszonya, jegesen-forrón felhullámzó, vakmerő kíváncsiság spontanságával megszólítja a betyárt. A meztelenkard-szavak felfejlődő párbajában folyvást hevülő, mélyülő jelenetnek az alján rejtelmes erotika fűlik s a betyár arcán elcsattanó, halálraszánt asszonyi pofonnal a végén : beretvaélen táncoló, szemfényvesztően villodzó játéka az egész a valóságosnak s a hiába-hihetőnek. Ez a könyv első fejezete.

Mégis, az olvasó a második fejezetnél kezd csak igazán lélegzet után kapni. Az egész betyár-jelenetből a pénz volt igaz csupán s a pofon ; a többi az volt valóban, aminek látszott : életre-halálra álcázottan is karneváli játék ; a betyár maszkírozott betyár volt, valójában egy keserűségektől szédülő, nyomorúságtól megtaposott vasúti munkás, aki ötödnapra a «rabolás» után a falujába megy haza, apró árváihoz, apjához, anyjához. A regény sérültlábú, balogkezes, erősen bandzsalító alkatának — torzóként mesterien szép törzse ez a fejezet, a sárbaveszett falu nyomorúságának, a nyomorúságba-sárosodott szegényparaszt otthonának fantasztikusan egyszerű, hördülésig életeleven lidércálom-valósága. Az aranyrojtos betyár-virtus után kiheverhetetlen sérelem esik az olvasó hiszékenységén — a főhőst illetően — ezzel a fejezettel ; de még bízunk a kéz erejében, amely mindezt *így* varázsolta elénk.

A harmadik fejezettől kezdve esik szét egészen a regény. A bűvészkéz munkája egyre pongyolább, sikerében egyre több a véletlen ; a jelenetek tagolódása, az alakok mozgása ötletszerűvé válik ; mozgásuk indítékai erőltetettek, megokolásuk nem egy-

szer ellene mond önmagának és utólagosan szükségessé vált, rontvamagyarázkodó fejtegetésekre kényszeríti a fáradttá türelmetlenedett szöveget. Dea, a jövendő grófné, a betyárról álmodozik, vitázva a rejtelmes vágyakkal, de a hatalmukban már menthetetlenül. A betyár, a régi paraszti sorban jól elrejtőzött Avar János — akinek már az olvasó is csak jobbra-érdemes, hiába-keserű — és Deába szerelmes paraszt-voltát hiszi el, — egy vérbefojtott, örökké-tragikusan kislélegzetű falusi zendülés végezetén újra ellöki magát a falutól. Míg a távoli kastély körül a betyárhistória nyomozásának megbocsáthatatlanul kezdetleges, lazaságában szatirátlan rajzát figyeljük, Avar János — nem tudni hogyan — megjelenik a kastélyban ismét, most már igazi mivoltában. Tudjuk, elhisszük neki, hogy Deáért jött, ez így is van rendjén, csak éppen azt nem tudja elhitetni velünk többé az író, hogy Avar János ezt meg is teszi. Ezért marad feloldott várakozásunk mellett is ellentmondásra kényszerítő, kurtán kicsengő félakkord az egymást-talált két ember egyetlen ölelése — a «Sárarany» rettentő markolású, fergetegesen elzúgó záróakkordjára emlékezésünkben ! Dea megmérgezi magát, élet-halál között hagyjuk a regény végén, Avar János Amerikába megy ; — és most következik a legrosszabb kiábrándulás mindenből : a kimaszkirozott betyárkodással szerzett pénz mögött egy embermentő vállalkozás áll, a hazából szökőfélben levő kivándorlókat összegyüjtő, hihetetlenül furcsa, lehangolóan bizarr apostol-figura : Vidra úr, egy volt kocsmáros, a fekete subás betyárkísérő.

A regény rengeteg pongyolaságán túl — stílusbeli és strukturális pongyolaságán egyaránt — mégis mindvégig ott érezzük egy elromolhatatlan, pihenő erő lappangó, magvas izgalmát, amely éppen így, hanyagságában csaknem túlcsorduló helyenkint. Egy heverő oroszlán nyujtózkodása a sok elnagyolt, félbemaradt, vagy túlkerült mozdulat ; egy-egy acsarkodó szájrándításánál királyi vad nagyszerű foga villan s igazi mondanivalóinál az ő hangja minden hang, akár bömböl, akár morog, mert haragszik.

Molnár Kata.

Berzsenyi Dániel költői művei. *A Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiadta* **Merényi Oszkár dr.**

A magyar irodalomnak eseménye van : *Merényi* Oszkár dr. kaposvári tanár, a kiváló esztétikus és irodalomtörténetíró, kiadta *Berzsenyi Dániel minden költői művét.* A kötet a kaposvári Berzsenyi Társaság támogatásával a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában jelent meg, a költő halálának százéves évfordulójára. E kiadás hozza először — egészen — Berzsenyi drámatöredékét, *Kupa támadásá*-t (harmadik kidolgozás), a függelékben még néhány Berzsenyinek tulajdonított verset találunk s népdalgyüjteményét. Merényi Oszkár egyébként teljes Berzsenyin dolgozik s a következő kötet nemsokára szintén megjelenik. A dolog nehezén azonban az első kötetben esett túl a szerző s ügybuzgó fáradtsága, lelkiismeretes gondja, mely a kiadás minden során oly jólesőn érzik, már most a legnagyobb elismerést érdemli meg. Végre világosan magunk előtt látjuk legnagyobb ódaköltőnk kritikai kiadását. Eddig a Berzsenyi-versek a Toldy-féle kiadásban voltak közkézen, e kiadáshoz pedig sok szó fért, minden érdeme mellett. A kérdést ezideig nem tisztázta senki : Merényi Oszkár az első, aki végre világosságot vetett e homályba azzal, hogy az összes fennmaradt kéziratok, kiadások s az általa felfedezett hiklai

hagyaték egybevetésével megközelítette a Berzsenyi versek végleges hitelű formáját. Megközelítette, ezt éppen a szerző szerény óvatosságára gondolva írjuk le. De valószínű, hogy mindaz az ujság, mely e kiadásban érthetően meglep és izgalmasan foglalkoztathat minden szakértőt, a legszigorúbb ellenőrzéstől is hitelesítve megy át a köztudatba. Egyelőre Merényi Oszkár vetélytárs nélkül áll e kérdésben, kritikusai jó idő múlva szállhatnak vele perbe, ha ugyan erre alkalmat találhatnak, mert aki Berzsenyi Dániel verseit most kiadta, a leglelkiismeretesebb, legfinomabb szellemű egyéniségek közül való, könyvében benne van a sok tépelődésnek, megfontolásoknak egész története ; az amit ő igazított, egyeztetett, nyilván alapos tények alapján történt s ahol a legkisebb valószínűtlenséget vagy dilemmát sejtette, mindjárt sietett erre a figyelmünket felhívni.

Szerencsére, legalább a nagy versekben, nincs jelentékeny változás, s így lényegileg sértetlenül élhet tovább bennünk a *Fohászkodás*, *A magyarokhoz*, *A közelítő tél*, *Életfilozófia* régi alakjában, szépségében. Mert bizony a kevés módosításnál is fájdalmasan szisszenünk fel s úgy hat a csak betűnyivel más szöveg, mintha elevenbe vágnának. Berzsenyi már vérünkké vált néhány remekében s akarva sem tudnók ezeket másként tudni, legalább mi, régebbi generáció nem, minden okos érv ellenére. Ime, néhány példát izelítőül. *A felkölt nemességhez* c. ódában *Míg hérói bíborsüveg* olvasandó «Miglen hősi bíborsüveg» helyett. A sor nem a vers fő útvonalában van s ez az óda egyébként sem rögződött meg egészen könyvnélkül a köztudatban. A *Levéltöredék barátnémhoz* c. versben, a harmadik strófában e helyett: «A képzelődések álmába merülök», ezután ezt kell olvasnunk: *A képzelet égi álmába merülök*. Ilyen apró eltérést még diktál nem egyszer Merényi Oszkár kiadása, egyéb árnyalati különbségekkel. Talán csak *A közelítő tél*-ben kapunk olyan változtatást (egyetlen szót), mely már az iskolában beidegződött kifejezést szorít ki. A harmadik strófában nem «Nektár», hanem *bíbor* thyrsusok a helyes.

Eddig egy kiadás sem közölte *A magyarokhoz* c. óda korai változatát (így kezdődik : Romlás*ra* indult hajdan erős magyar !), Merényi közzétette a jegyzetekben. Érdekesen mutatja a magát folyton javíthatótökéletesítő Berzsenyi egyik, három strófával még bővebb ősfogalmazását. Mennyit változott lassú simítással ez a vers, elég egy strófáját szembesítenünk.

Régebbi szöveg:

Elszórja, hidd el, számkivetett ősi
Erkölcsöd átka s mostani veszni tért
Romlott fajultság, s nemsokára
Ércfalain viperák süvöltnek.

Mai szöveg:

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcsöd : undok vipera fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

S egyet a toldalékstrófák közül:

Átok reátok, Harpya fajzati !
Erkölcseinket vesztegető fenék !
Fessen le hív Gvadányi tolla,
Nemzetemet csúfoló bolond korcs !

A kötet elején Berzsenyi költői pályáját, egyéniségét, világnézetét, költészetét, költői sorsát elemzi Merényi Oszkár nagy erudícióval, szinte áhítatos lelkesedéssel. Nem monumentális képet fest a magyar ódaköltészet gigantikus alakjáról; mintha szentségtörésnek érezné itten a nagy, széles szavakat, a páthosz, a fenség legnagyobb mesterével kapcsolatban. Amit ír, inkább csipkemunka, rész-

letrajz, ötvösmesteri gond, finomság netovábbja, de érdekesen hat éppen Berzsenyiről szólva Merényi szinte szóról szóra követi, ízleli Berzsenyi költői anyagát s egy sereg igen értékes vonással teszi gazdagabbá a költőnek köztudatban élő portréját. A négy nagy fejezet után a kiadástörténettel számol be. Ez a rész maga külön kis kötetet tenne ki. (A kötet végén a jegyzetek több mint száz oldalt foglalnak el.)

Nem győzünk örülni ennek a könyvnek s gratulálni a jeles szerzőnek, aki hosszú vidéki évek robotos napjaiból, éveiből is meg tudott magának takarítani annyi időt, hogy ezt a szép munkát tető alá hozza. Teljesítményének sikere bő jutalom lesz egy életre. Várjuk a következő kötetet is, Berzsenyi prózai dolgozatait, levelezését, hasonló mintaszerű gondozásban.

Vajthó László.

Friedrich Schreyvogl: Grillparzer. Két kötet. Fordította Schöpflin Aladár. Budapest, 1936. Franklin.

Nem érdektelen, de indokolatlanul szokatlan a jónevű osztrák szerzőnek e magyarra fordított műve. Grillparzerről, a nagy bécsi tragédiaíróról szól. Életfolyamatát, műveinek külső körülményeit, sikereit, bukásait, elismertetéseit és mellőzéseit adja. De a mód, ahogyan mindezt a szerzőtől kapjuk, kissé különös. Nem tudományos munka, hiszen erre az író nem is törekszik. Akit érdekel, annak a lexikonokban és mongráfiákban mindig utána kell néznie, hogy ne fusson el az időtől, a kortól és az évszámok szerint is tudja, körülbelül mikor és valójában hogyan is történtek Grillparzerrel az események. De a regényes életrajz divatos műfajához sem tartozik e munka, annál az egyetlen szerkezeti hibánál fogva, hogy nem regény. Schreyvogl ugyan megpróbálkozik egy-egy vezéreszmével, általánosnos gondolattal, lelki motivumokkal és problémákkal, de egyetlen egyet sem tud végigvezetni. Elsikkadnak azok a keze között. Igy ez a kétkötetes mű csak a nagy alkotó jelentékenyebbnek látszó életmozaikjainak egymásmellé rakása. Sokszor még az idő sorrendjét sem követi a maga megkívánt hűségével.

Pedig éppen Schreyvogl művének elolvasása után érik meg az olvasóban a gondolat, hogy Grillparzer feltétlenül regényhős. Sötét, félelmetesen lehangoló annak a bécsi lakásnak a képe, melyből a tragédia-író pályája elindul. Rémképeivel viaskodó anya, aki éppen úgy öngyilkosságba menekül szenvedései elől, mint a legkedvesebb fivér, az első emberi megbotlás után. A másik fivér meg esztelen kalandokra vágyik és az élet egyik szakaszán ugyanazok a rémségek gyötrik, mint egykor a régen halott édesanyát. Grillparzer képzett jogász. Mennyit küzd, míg diploma van a zsebében és milyen nehezen kap állást, nagyon kicsi, kemény kenyeret. A leglelkiismeretesebb hivatalnok és a ranglétrán mégsem tud előbbrejutni; a világhírű író ünnepeltetésekor is csak albérleti szobában fogadhatja a császár követeit. S amikor fölfedezik és az élet napos oldalára kerül, nem tud igazán örülni. Az a tragikus lélek, aki a létnek csak szomorúságai iránt fogékony. Rokonszenves jelenség, társaságok ünnepelt hőse, hölgyek eszménye és mégsem szerelmes soha. Sokat szeretett, de egyet nem, mert a szerelemben teljessé levés és feloldás óráiban nem a hősit, a nagyot és az örökkévalót látta meg a nőben, hanem azt, ami gyarlóvá, csak földi emberivé törpíti. S a kortársak is?!... Voltak, akik társai, részesei voltak a szellemben, de az élet útján sohasem a nagyok és a lélek szerint való rokonok követik az embert, hanem azok, akiknek mindig kell valami bálvány, hogy tömjé-

nezzék, szolgálják, mert ezzel kap célt és értelmet a maguk kicsi élete. Aztán csak elkövetkezett a drámaírónak elkerülhetetlen bukása. Aki az esti szórakozását kereső közönségért van, annak számolnia kell a sikertelenséggel s Grillparzer egyszerre csak azon veszi magát észre, hogy barátok és ellenfelek, hívek és ócsárolók közepette is helyrehozhatatlanul egyedül van. Mert ő is fantomokat kerget és az önfeláldozó női lélek, aki halkan, tapintatosan és szinte észrevétlen követi minden lépését, csak olyan, mint a város, melyben megszoktuk az életet, vagy a kenyér, amit mindennap megtörünk. Egyedül, — mert a neveltfiú meghalt, az, akit belül meggyilkolt apasága minden melegével szeretett és aki kicsúfolta, mikor egy pillanatra szürkülő fejjel és fáradozó térdekkel a friss tempójú Amerikába vágyakozott. Mit is keresne már ő ott? — Valóban mit keresne már ő ott? ! S szép lassan beteszi maga mögött az élet láthatatlan kapuit. Csak magának dolgozik, mert az írás kényszer. S várja a halált. Sokáig kell rá várnia, addig még mindenféle rendjellel és címmel aggatják tele az ártalmatlan öreget és meg kell érnie azt a fanyar elégtételt is, hogy elskatulyázták és fogalom lett. Csak fogalom és vajmi kevés köze van már az élethez. A nevető bölcsek gúnyos derüjével mosolyog meg mindent, de ez a sok-sok esztendő valamire mégis jó volt: az utolsó órákban megtanul imádkozni. Lehet, hogy ez hiányzott ebből a tragikus életből: Isten közvetlen közelsége.

Mert tragikus Grillparzer élete és hány izgalmas és tanulságos mozzanata van még ennek a gazdag folyamatnak! Kár, hogy Schreyvogl tolla alól csak bágyadt kis képek kerültek ki belőle.

Magyar vonatkozásai miatt olvasóinkat közelebbről is érdekli Grillparzer élete és műve. A magyar arisztokráciának több tagja volt ismerőse, sőt barátja, járt földünkön, témát történelmünkből is merített. Szerző nem hallgatja el e magyar kapcsolatokat, ha ezeket nem is mindig a tárgyilagosság és igazság szellemében teszi közzé. Félreérthető például az a néhány mondata, amit D. Seilern Crescenciáról és Széchenyi Istvánról ír, aki szívesebben tölt több éjtszakát egymásután a kaszinóban, mint egyetlen hajnalt hajófedélzeten, hogy a napfelkeltét nézze. Azután meg nagyon bizonytalan az egész Bánk bán-probléma megfogalmazása. Schreyvoglnak feltétlenül ismernie kellett a német kritika elfogultságát ebben a kérdésben. Erre vall nagyon elnagyolt véleménye, amely mögül csak ki kell olvasnunk a kevésbbé jóindulatú bírálatot. Pedig nem lehet vitás, hogyha Grillparzer többi tragédiái nem is, Bánk bán-ja feltétlenül háttérbe szorul Katona műve mellett.

Egyébként is a bizonytalankodás jellemzi Schreyvogl-t, valahányszor kényesebb területre siklanak mondanivalói és e két kötet elolvasása után valóban nehezen tudnók megmondani, vajjon «a legnagyobb újkori tragédiaíró» védőirata, vagy e vélemény józan és szigorú bírálata-e ez a munkája. De a szerkezeti és a részlethibák ellenére sem tagadhatjuk meg a műtől, hogy érdekes olvasmány, amit közönségünk számára különösen fokoz Schöpflin Aladár stílusos fordítása. *Dénes Tibor.*

Molnár Kata: Nyári közjáték. *Franklin Társulat, 1937.*

Márta, alig-érettségizett fiatal leány, egyszerűen utánautazik annak, akit szeret. Lobogó steppe-tűz természet ez a nyurga kamaszlány, polgáribb, szelídebb, de éppen úgy máglyasorsra váró testvére az önmaguk vérmérsékletében elégő regebeli boszorkányoknak. Érettségi ajándéka ez az

utazás, igazi értelmével és kockázatával nincs is tisztában. Ellobog Borbolyavárra, első föltűnésével fölgyujtja maga körül a gyanakvó, rosszszájú, begubózott borbolyavári világot, kiszabadítja ártatlan-kacérságával, másságával a városba szorult, eltokosodott eleve-romlottságot és egyenlőtlen harcban összeütközik vele. A szerelem fiatalembere Szigeti Gyurka, és amikor Márta a harcban vesztes marad, nem az ifjút veszti el, hanem önmagát nyeri meg : lángolásában nemes érc olvadt ki, értékes és pompás asszonyi egyéniség, aki maga teremtette meg világát és aki mindenki segítsége nélkül vetette át magát a kamaszlányt és az asszonyt elválasztó árkon. Végigéli Borbolyaváron az ébresztő szerelemnek *valóságos* kalandját és annak *tükörképét*, végigéli mindazt, ami *megtörténik*, nyersen, komiszul, okosítón, — és végigéli mindazt, ami *lehetett volna*, a giccset, a fantáziát, a képzelgés múló fertőzését. Ahogy jött : ellobog és akit testében magával visz, más valaki már. Asszony, tapasztalatlan tapasztalatokkal, megpróbált élettel.

Márta boroblyavári kalandját elmondó regény olyan egyenletes, mint egy telt, harsány kiáltás. A történet egyetlen mondat, pompásan egyensúlyozott, meglepő arányérzékkel skandált mondat. Az író, aki másodszor jelentkezik benne regénnyel a közönség előtt, — a szerkesztésnek, a mondanivaló mesterségbeli adagolásának ritka mestere. Az ilyen, külsőségeiben semmi-téma legtöbbször a legkeményebb próba. A témaanyag : a test és lélek ellenőrizhetetlen pillanata a kamasz és a felnőtt között, — egy novellára, kisebb novellára alig elegendő ; a fordulatot megfogni és érzékeltetni félsorokban is lehet. Nem egyszerűen pubertásregény ez, lassú ébredés, lassú józanodás és lassú fokozatos átmenet : a regény magának a közvetlen átmenetnek a regénye, az időváltás másodpercének története. A borbolyavári kaland mondanivalója erről az egyetlen pillanatról szól. A regény sorsa tehát azon dől el : tud-e ez a «pillanat »valóban pillanat maradni, nem mosódik-e el, nem símul-e el? A pillanat ébredő, döntő lelkiállapota a regényben sem lehet több és hosszabb s így a regény szerkezete sem lehet más, mint egy belsőleg kitellő, állandóan gazdagodó és emelkedő hangsúlyú kiáltás. Molnár Kata éppen ezt tudta visszaadni : ez a szemre egyszerű, kedves és kellemes történet, amely magvában az idő kérdésének egyik alig-ismert képlete, megmunkálásában is az időnek ez a képlete tudott maradni. Egyetlen harsány kiáltás, akár egy tavaszi ébredés után : eleje és vége között egy élet dőlt el. Márta rálépett készülődő, belül gyürkőző kamasz-álomélete után a ráváró valóságos élet tulsó szakadék-partjára. Sehol semmi kisiklás, a kiáltás töretlen volt, az írói lélekzetvétel ritka szerencsés mesterműve.

Molnár Kata Mártájának kamasz-álomélete egyszerre kettős. A regény mondanivalójának, konstrukciójának igényessége ezen az ellenpontozásszerű kettősségen dől el véglegesen. Az egyik álom-élet a kamaszkor természetes révülete. Borbolyavár különös, avatag, mézeskalácsot rejtő régies dobozok városképeire emlékeztető festőisége fogja körül ezt az álmot. Márta minden lépése merő valószínűtlenség, mert kihívó, mert az elképzelhetőnél többet, merészebbet, lehetetlenebbet megkísértő. Ahogy Márta kamasz-lelke Borbolyavár besüppedt házai, avas erkölcsei között csapong, csúfondáros, bőrében nem férő, hol pucki koboldossággal, hol meg telivér, shakespearein olivia-i dáma-kényességgel : maga az álom, egy réveteg, egyszer elérkező — felelőtlen, nagyon sötét ösztönmélyből

kormányzott — idő. Ez a bontakozó, a kamaszság területenkívüliségét a regényben mégegyszer, szinte egy nyárra sűrítetten megpróbáló szertelenség csupa irrealitás, kihívás. És mégis csupa egészség, napsugár, delikát ízesség. Borbolyavár frissen él benne, a borbolyaváriak hallatlan szemléletességgel űzik gyanakodó, ellenségeskedő, botránkozó életüket. A szerelem — s ennek a szerelemnek patakbuvása a fölkínálkozás, vallomás, szűzi visszahúzódás, félelem, kíváncsiság között, — maga a fogható, az érzékletes valóság.

A másik álomélet — a valóban csak álom — Márta borbolyavári kalandjának égigcsapó giccsességű, lángoló dagályú tükörképe a képzelgés mindent fölnagyító víztükrén : csupa álom-kulissza, álom-filozófia, szikrázó hazugság. Márta szerelme a valóságban egyoldalú szerelem. Egyoldalúan követeli a maga számára Szigeti Gyurkát, ezt a hallatlanul értéktelen vidéki aranyifjút. Maga sincs tisztában, mi az, ami feléjeviszi : igazi érzés-e, vagy kamasz-lelkendezés? Mit tud egyáltalában róla? Egy mondatban felel : azért szereti, «mert nagyon szép». Ez a fiatalember nem több, mint egy hibátlan férfi-nyak, egy hibátlan férfi-áll, s nem szereplője, hanem ürügye Márta szerelmének. A borbolyavári álomélet második, csak-álom szólamának két szereplője, Ébner Karolin és Márió : Márta és Szigeti Gyurka alakjának és kapcsolatának vágyálmas, holdkóros fölnagyítása. Ébner Karolin az a Márta, akinek az én-személyben ellobogott, elkiáltott történet hősnője magát képzeli : érett asszony, tele mérséklettel, kultúrával, érzékiséggel, tigriskörmökkel, mélabúval és fenköltséggel, tele holdfénnyel és ragacsos érzelgősséggel. Márió pedig — az, aki a szerelemben Szigeti Gyurka lehetett volna, — a szép állnak és nyaknak átlelkesítése : örök page, örök zászlótartó a kamaszlány-álmok mellett, maga a «leányálom». Ez a vágyálom-hős és hősnő pergeti le aztán a valóságban megtörtént «kalandnak» — vágyott, elképzelgett mását, a csurgatott romantikus víziót.

Semmi-téma? Nagyon is bonyolult. Két élet folyik egyszerre a két hősben. Ugyanaz a lehetőség két változatban. A szerkesztés, Molnár Kata egészen ritka képessége, úgy kovácsolja egybe a kettős mesét, hogy az olvasónak a téma fölvetésénél, az első sorokban diktált érzése az egyetlen, bővülő, gazdagodó kiáltásról végig megmarad. S itt már nemcsak a szerkesztő-képesség különlegesen erős, hanem Molnár Kata nyelve is az : költői eszköz egy mérnöki kézben. Nem egyszerűen «szép nyelv». Izgalom, könnyedség, elmés kihegyezettség, ritka hajlékonyság : gazdag képtermő fantázia szülötte, pompásan tud visszaadni egyetlen fordulatával helyzeteket, sorsokat, lelkiállapotokat. Erős összevonásai, mindig zeneien alkalmazott fosztóképzős jelzői biztos érzékletességgel állítanak az olvasó elé embert és helyzetet, tájat és lelkiállapotot. Erős, határozott, egyéni nyelv, — mégis alkalmazkodik a személyes jókedvtől az elboruló komolyságon át a giccses-dagályos túlzásokig, ahogy a regény kettős anyaga kívánja. Mese, figurák, helyzetek úgy emelkednek ki ebből a gazdag, árnyalatos stílusból, mint fürdőből a nagyon szerencsés fényképek : ami árny volt, — fényesség, ami körvonal, — gazdag plasztika.

Rendkívül értékes tehetség, egészen komoly — etikus — asszonyi lélek munkája ez a regény. Molnár Kata írósága : tehetség és mesterségi tudás szokatlan teljességű ötvözete.

Thurzó Gábor.

Haraszti Emil: A tánc története. *(Budapest. 1937. Magyar Szemle Társaság. Kincsestár. 54. sz.)*

.A tánc, ez a sokrétű emberi kifejezésforma, ahol szerephez jut a zene, a ritmus, a vallási szertartás, a szerelmi kedélyvilág, az ősi ösztön a mozdulat stilizálására, önmagában is hálás téma. Érdekesebb ennél valóban csak a tánc története lehet. Haraszti nagy kedvvel és méltó felkészültséggel írta meg hazai irodalmunkban — kétség kívül — úttörő munkáját. Különösen három pontban figyelemreméltók fejtegetései. A zenének és a táncnak kölcsönhatását vizsgálva, nem rendeli egyiket a másik alá vagy fölé, hanem szerencsés kézzel állítja ezeket egymás mellé. A továbbiakban a tánc lélektani eredőit és társadalmi rétegek szerinti szerepét kutatva, színes fejtegetésekben számol be a történeti események és a fejedelmi udvarok táncalakító befolyásáról. Végül hálásak lehetünk a szerzőnek a magyar tánc történetével foglalkozó soraiért.

A könyvecske minden során meglátszik az alapos készültség, amely — sajnos — magyar művek hiányában kénytelen volt idegen szerzőkhöz fordulni. Viszont ez nyomot hagyott a stíluson. Bizonyos, hogy a tánc és a mozdulatművészet egyes műszavaira nincs megfelelő magyar szó, de van a problémára, az arkaizálásra, organikusra stb. S ha fel kellett is emelnünk szavunk a magyar nyelv védelmében, természetesen nem változtattuk meg a mű kiválóságáról alkotott vélekedésünket. *Clauser Mihály dr.*

Érdekes vita az olasz romanticizmusról. A mai olasz irodalmat tanulmányozva, az egyik rivistaban érdekes irodalmi harc utóhullámzásaira bukkantam. A glossza csupán kezdőbetűkkel jelzett, szerzője egy anonim angol esztétával vitázik, aki az elbeszélő készséget és a romanticizmust akarja elvitatni az olasz irodalomtól. Annál inkább felfigyeltem a cikkre, mert Luigi *Russo* olasz egyetemi tanár és kiváló kritikus éppen ebből a témakörből tartott előadássorozatot tavaszszal a budapesti *Istituto Italiano di Cultura*-ban általános érdeklődés mellett. Az író Russo nézőpontjaiból és az ő eszmemenetében cáfolja meg ezeket a néhol még eleven irodalmi előítéleteket. Elég *Boccaccio* munkáját, vagy *Ariosto* «Orlando Furioso»-ját idézni ellenérvül, hogy az olasz géniuszból nem hiányzott az elbeszélő készség, sőt ! A romanticizmust illetőleg valóban nélkülözte az olasz irodalom ennek ködös, boszorkányokkal és kísértetekkel tele északi válfaját, mint amilyent Walter Scottnál megszoktunk (nálunk Jósika), de hogy egészen kimaradt volna az olasz szellemiség alkotásaiból, ez erős túlzás. *Manzoni* «I promessi sposi»-ja az olasz romanticizmusnak a külföldi irodalmakkal versenyt kiálló alkotása. *Carducci*-nak is voltak romantikus pillanatai. Csakhogy ez olasz géniusz mint mindenben, itt sem süllyedt szolgai másolásba, hanem saját képére formázta át ezt a szellemi áramlatot is. Mégjobban megnyilvánul ez a sajátosság a francia naturalizmus nyomán kialakult verizmuson, amely szakított Zolával, s olyan kiválóságok, mint *Verga*, *Capuana*, *Serao*, *Fucini*, *Fogazzaro*, *Deledda* adtak benne hangot az itáliai tájak sajátos költészetének.

(Róma, 1937 május.)

Mihály László.

SZINHÁZ.

JORIO LEÁNYA.

Gabriele D'Annunzio pásztordrámája magyarul.

Abruzzó. Zord és kemény képzeteket kelt bennünk e vidéknek már a neve is. Az Appennino hegylánca itt emelkedik legmagasabbra az itáliai félsziget közepén, hogy fennsíkokon és a Pescara folyó medencesíkságán keresztül fokozatosan ereszkedjék alá az Adriáig. A tengerparttól a Maiella csaknem háromezerméteres csúcsáig törő vonal életirányt szab Abruzzo népének. A partokon gyér halászlakosság, mely rozoga bárkákon a dalmát szigetekig merészkedik, a folyóvölgyekben földművesek, kik előbb kelnek és előbb nyugszanak le mint a nap. A többi birkapásztor: örökös vándorlásban, hegyről le, hegyre föl, a szűkebb haza határai között. A havasi legelőkről lehajtja őket az első őszi hideg éjszaka, mely benyomul a nyomorult barlangba vagy kövekből összetákolt kalyibába, hol hétszám egymaga él a mindig komor orcájú pásztor. Fát farag és csontot, hogy ideje teljen és új meg új képet vés késével remekművű pásztorbotjába. Aztán kezébe ragadja s a nyáj élén elindul, Isten veled havas jövő májusig, a síkság felé. Hónaphosszú útját karámok és gyepük szegélyezik, hogy megpihenhessen a remegőbokájú, göndörgyapjú nyáj. Kell valami tudatalatti szoros kapcsolatnak lenni az abruzzói vándorélet és a vallásos hév között, mely ezt a népet a számos búcsújáróhely felé űzi gomolygó zarándokcsapatokban. Az emberi nyájak is vonulnak a friss fűvű legelők, a kegyelemforrások felé. Erőszakosaké a mennyek országa: ez az evangéliumi mondat jellemzi legjobban az abruzzóiak vallásos életét. Imájában, kérelmeiben türelmetlen és erőszakos ez a nép; térdencsúszva, nyelvével kereszteket nyal a templom kövezetére, míg az oltárhoz ér, hogy ott szaggatott parancsimában boruljon le, a vakmerő hit paroxizmusában; vagy ha beteg, a segítségül hívott szent sírkövére fekszik s nem viheti el onnan földi erő, míg enyhülést nem érez. Istent is közvetlenül akarja megtapasztalni, érezni, tegező viszonyban (az abruzzói igeragozásból hiányzik az ön, a maga) s nemcsak lázálmaiban, hanem a valóságban is beszélni akar vele. Nem csoda, ha így az érzékek csalódásán keresztül gyökeret vert benne a jövendölésben, szemverésben, ráolvasásban való hiedelem is, s ha szenvedélyes vallásosságát megmételyezte a babona. Az abruzzói éjszaka tele van szörnyekkel és szenvedő lelkekkel, mint például az emberarcú, karácsony éjjelén született forgószél vagy a fény körül keringő éjjeli lepke, mely tisztítótűzben sanyargó lélek, de megmentheted, ha csillaghullás közben mondsz érte imát. Nehéz azonban határvonalat húzni, mely megjelölné, hogy hol végződik a hagyományos népszokás és hol kezdődik a babona. Maguknál a babonás elemeknél sem láthatjuk elég tisztán, hogy nem inkább a pogány mitológiának évezredeken keresztül fennmaradt mozzanatairól van-e szó. Abruzzó földrajzi nevei, a Demetra kultusz kimutatható nyomai s az a Szent Domonkos tiszteletére rendezett körmenet, melyen a szent szobra kígyókkal van körültekerve s hordozói is kígyókat tartanak kezükben, legalább is erre mutat. A varázsformulákban, halotti torokban,

temetési szertartásokban, házassági népszokásokban, a tavaszt köszöntő Szent János-nap megülésében a pogány, profán és keresztény elem annyira összekeveredik, hogy azok kibogozása külön hosszú tanulmányt igényelne. Most csak az a fontos, hogy meglássuk egyfelől az abruzzói népben a szenvedély egyszerű és elemi erejét, amit mégis vasfegyelemben tartanak a hagyományokban kialakult családi erkölcs, vagy a vallásnak különböző látható jelei. Másfelől, hogy a szertartásoknak és népszokásoknak virágzó gazdagságából micsoda dús kísérőzenét lehet alakítani az abruzzói élet köré. Igy meg is kaptuk már egy abruzzói pásztordráma kellékeit: az önmagában is összeütközések csiráit rejtegető, tragikus légkört s a színpompás epizódokat. Már csak a mese hiányzik...

* * *

A mese egyszerre született meg, 1903-ban, egy költő és egy festő képzeletében. A költő Gabriele D'Annunzio, a festő Francesco Paolo Michetti. Michetti az abruzzói népélet ismert festője volt, legnagyobbszabású képe a római modern képtárban a Voto, mely búcsújárótemplom belsejében egy, a bevezetőnkben említett jelenetet ábrázol. D'Annunzio pedig akkor már kiadta volt három novellásкötetét (Terra Vergine, Il libro delle vergini, Le novelle di S. Pantaleone, később Le novelle della Pescara címen egybefoglalva), melyekben ugyanazzal az érdeklődéssel rajzolta meg népének életét, mint Giovanni Verga Sziciliáét. De ezek csak novellák voltak, s ha drámai lüktetésűek is, csak epika és próza. A költő és a festő, a két barát egy sétáján, valamelyik kis abruzzói faluban, kirobbant a dráma is. Bortól és déli naptól részeg aratómunkások kergettek, aljas vágytól és vérszomjas gyűlölettől űzve, egy falu árváját. Hiába volt a szerencsétlen teremtés minden jajveszékelése és könyörgése, az eszeveszett tömeg szégyenbe tiporta. Michetti az égő veresruhás leányt s a szitkozódó, gúnyolódó ordascsordát hatalmas vásznon örökítette meg, mely ma a pescarai községi képtár büszkesége. D'Annunzio pedig, egy hónap leforgása alatt, drámát írt róla.

* * *

A drámában a leány, Jorio leánya megmenekül. Lazaro di Roio házi tűzhelyénél, melynek törvénye szent és sérthetetlen, talál menedéket a maga számára, de megjelenésével földúlja a házi békét. Előző nap tért meg otthonába Lazaro fia, Aligi, a havasi pásztor, hogy édesanyja, Candia della Leonessa szándékai szerint hitveséül vegye Viendat, Maria di Giave leányát. De a nászéjszakáján lidércnyomásos álom üli meg, s míg három testvére, Favetta, Splendore és Ornella hasztalan igyekszenek vigasztalni a násztalan éj reggelén a könnyező arát, Aligi homályos szavakkal mondja el anyjának, milyen álmot látott. Rontó veszélyt látott, melyből csak egy vigasztaló szózat csendült ki, Szent Jánosé, de ez sem elég Aliginek, félrebeszélve könyörög anyjának, hogy rekessze el házuk ajtaját a Maiella havassal. Aligi még meg sem nyugodott, már érkezik a rokonság, hogy hagyományos ajándékaikat átadják az új párnak s a bőség és béke jeléül búzát szórjanak hajukba. Egymásután érkeznek meg Teodula di Cinzio, a Cinerella, Monica della Cogna, Anna di Bova (hogy zenélnek ezek a nevek!), Felávia Sésara, Catalana delle Tre Bisacce és Maria Cora. De alig kezdik meg a búzaszórás szertartását, megjelenik a küszöbön eltakart arccal és rimánkodó szóval egy ismeretlen nő (Mila di Codra), Jorio leánya. Nyomában orditozó csürhe, mely szidja és becsmérli. A vendégsereg

megdermedve nézi, Aligi úgy tekint rá, mint látományra és álomalakjai között keres vele kapcsolatot. Csak Ornella, a ház legfiatalabb leánya nem veszti el lélekjelenlétét, hanem italt ad az elgyötörtnek és az űzők előtt bereteszeli az ajtót. A rokonságot nem hatja meg a kilétét felfedő faluárvája sorsa, zúgolódva követelik, hogy Aligi adja ki őt a dörömbölő és fenyegetőző aratómunkásoknak. Mila di Codra inkább a halált szeretné, mint a szégyent s Aligi már-már feléje sujtana pásztorbotjával, mikor megpillantja mögötte síró őrzőangyalát. Megtorpan, feszületet tesz a küszöbre és kitárja az ajtót. A felbőszült tömeg megszégyenülten oszlik el a feszület láttára, de újabb baljóslatot jelent Lazaro di Roio hazaérkezése : karja, válla bepólyálva, alig támolyog a nagy vérveszteségtől. A földeken összeverekedett társaival Mila di Codra birtokáért. Most erőtlenül rogy le, hogy megcsókolja a feszületet. Jorio leánya, kihasználva az alkalmas pillanatot, elmenekül. (I. felvonás.)

Aligi visszatér havasi barlangjába, ahol fába faragja Mila őrzőangyalának képét. Ezzel akar Rómába zarándokolni, hogy a pápa feloldja Viendával kötött házasságát. Aligi barlangjában kapnak menedéket Anna Onna, a fűvesasszony, Cosma, a hegyek szentje s maga Mila is, aki sebes lábakkal vonszolta magát idáig. A szentnek álmában látomása van, ezt kiáltja : ne oldozd fel ! Mikor felébred elhívják, hogy megszabadítson egy ördögtől megszállottat, Aliginak pedig egy eltévedt juha után kell néznie. Eközben érkezik meg Ornella, aki könyörög Milának, hogy álljon félre bátyjának útjából. Mi bevallja Ornellának, mily tiszta szerelem fűzi Aligihez, aki még nem érintette őt ; mégis megígéri, hogy Aligi vissza fog térni övéihez s így Ornella boldogan búcsúzik. Mila mérget kér a fűvesasszonytól s mikor Anna Onna visszautasítja, rátámad, hogy erőszakkal vegye el tőle. De ekkor megjelenik a barlang bejáratában Lazaro di Roio, aki sebeiből felgyógyulva magának követeli Milát, akiért vért vesztett és megszenvedett. Aligi sem tud segíteni még egyszer Jorio leányán, mert az apjával együtt jött markos legények megkötözik és elhurcolják. A visszatérő Ornella azonban ráakad, feloldozza s így Aligi még idejében érkezik a barlangba, ahol Mila ereje végső maradékával küzködik Lazaro ellen. Aligi fejszét ragad és megöli apját. (II. felvonás.)

Sirató asszonyok jajveszékelése közben hozzák utolsó útjára az apagyilkost, hogy anyjától megkapja a halálfélelmet eltörlő, feledtető italt. Aztán zsákbavarrva, a folyóba fogják vetni. De az anya még nem tud az ítéletről. A dráma legmegrázóbb részlete az, ahogyan a három leány félmondatokban kihebegi és eldadogja a fájdalmas anyának a könyörtelen valóságot. Aligi, hogy megmeneküljön a halálszenvedés tisztítótüzében a kárhozattól, vissza akarja utasítani a feledtető italt. De a gyászoló és ítéletváró nép közé beront most Mila és magára vállalja a gyilkosságot. Mindenki hisz neki, még Aligi is, csak Ornella kiáltja túl a tömeget, mely máglyára viszi Jorio leányát : Mila, Mila, sorella in Gesù, io ti bacio i tuoi piedi che vanno ! Il Paradiso è per te ! S Milának, az önként vállalt áldozat tisztító erejét kifejező diadalkiáltása : La fiamma è bella, zárja le a drámát.

* * *

D'Annunzio 1904 január 11-én a következő levelet írta Giacinta Pezzanának, a híres tragikának : «Kedves és tiszteletreméltó asszonyom, bocsássa meg, ha írni merészelek Önnek, anélkül, hogy ismerne. De bizonyára elnéző lesz a költővel szemben, akit napok óta esztelen remény tart izgalomban. Egyszerű és szigorú körvonalakkal pásztordrámát írtam, a Jorio leányát :

tősgyökeres ősi vad nép lelke elevenedik meg benne, mint földszülte legendában. Egyszerű emberi ösztönök és elemi erejű szenvedélyek kiáltanak és csapnak össze e drámában, de mindjük között a legfájdalmasabb lélek, a legméltóságosabb és a legvallásosabb a Candia della Leonessáé».

A költő esztelen reménye, hogy a híres művésznő legyen a pásztor fájdalmas anyjának első színpadravivője, nem teljesült, de e levél helyes irányt mutat annak, aki be akar hatolni e d'annunziói dráma lényegébe. D'Annunzio mindig büszkén hirdette magát a nyelv művészének, nem szerénységből írja tehát, hogy a Jorio leányában egyszerű eszközökkel élt. Ha a Figlia di Jorio nyelvezetét összehasonlítjuk D'Annunzio más drámáival, különösen a Naveval vagy a Francesca da Riminivel, meglepetésszerűen fogjuk tapasztalni, hogy D'Annunzio milyen egyszerű is tud lenni, ha ez a művészi hatás szempontjából így szükséges. A nem olasz, vagy a latin-olasz jelleget felérteni nem tudó kritika, mely tehát nem értékeli a szónak, mint fogalom és képalkotó teremtésnek mágikus erejét, D'Annunziót a legtöbb esetben a verbalizmus címszó alá könyveli el. A Figlia di Jorio erre a megnemértésre a legkisebb okot sem szolgáltatja, nincs benne egy ú. n. «felesleges» szó sem, minden mondata, sőt félmondata súlyosan szükséges a tragédia megértéséhez. A harmadik felvonásban ellenpontszerűen visszatérő verssorok új színekkel gazdagítják és új megvilágításba helyezik a dráma első felvonásbeli expozicióját. Csodálatos keveréke ez a lírai refrénformának a drámai anyaggal. A rendesen csak díszítésül, vagy hangulatfokozáshoz felhasznált visszatérő verssor (ritornello, refrain) itt a tragédia magja felé irányuló centripetális elem lett. Vegyük tehát komolyan a «szóbűvész» intelmét az egyszerűségről és ne akarjunk elsiklani a részletek, a szóvirágok felett: folyondár az, melynek lombjai alá kell hatolnunk, hogy felfedezhessük egyszerű, de rejtett szövevényét.

A számos rontásűző versformula vagy babonás jel sem felesleges sallang a darabban, hanem mind olyan elem, mely pánikszerű megdöbbenésig fokozza a drámai feszültséget. Micsoda végzetes erő van abban a pár borcseppben, amit a remegő Mila a tűzhelyre hint: senki a háziak közül kezet rá nem emelhet többé. Tajtéktörő tengeri szirtnél keményebb az a viaszfeszület, amit Aligi helyez a küszöbre s mitől megtorpannak és visszahőkölnek a garázda parasztok. S itt elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol a babona hitté tisztul, ahol a pogányság külső háncsa lehámlik s felszabadul a keresztény lélek. Aligi önsanyargató bűnvallomásában szédítő mélységeket ér el, hogy aztán Mila «gyönyörű láng»-jával éteri magasságokba lendüljön. Formailag, a bűn és bűnhődés viszonyában, az áldozat tisztító erejét illetőleg, a dráma keresztény, minden babonája és érzéki epizódja ellenére. De nem keresztény inspirációja természetében, nem keresztény a magban. Ez a mag a naturalista pantheizmus.

* * *

Első pillanatra művészi tökélynek hat az, hogy D'Annunzio egyforma szimpátiával, ugyanazzal a hőfokú művészi aspirációval dolgozza fel a dráma minden alakját, ártatlant és bűnöst, szelíd szótalant és üvöltő ádázt egyaránt. Ugyanazzal az érdeklődéssel fordul Candia és Lazaro, Ornella és a részeg arató pszichológiája felé. Éppen ezért követ el súlyos lélektani hibákat, egyforma érdeklődése eltúloz alakokat (Vienda di Giave). Nem is annyira az emberek maguk, tehát zárt s bizonyos értelemben tökéletes mikrokozmoszok érdeklik, hanem maga a természet vitális megnyilvánulásaiban. Helyesen

írja D'Annunzióról egy olasz kritikusa (Bellonci): «Ezer alakot képes felvenni, beleéli magát a természet dolgaiba s ad nekik a saját életéből. Átéli és kisajátítja magának a természet halhatatlanságát: ha meghal a tölgyben, cserjében nő újra, a gyümölcsben elrothad, hogy virágban támadjon fel s ha kiég az emberben, vadállatban kap új életerőre». Egy másik kritikus, Luigi Russo még tovább megy, s a Figlia di Joriot nem emberi személyek, hanem a táj drámájának jelöli meg (dramma paesistico), melyben a főszereplő nem Aligi, nem Candia, nem Lazaro és nem is Mila, hanem a «terra vergine», az Abruzzó, mely már nevével is zord és kemény képzeteket kelt bennünk.

Ruzicska Pál.

OTHELLO.

Új betanulással a Nemzeti Színházban.

Ódry Árpád klasszikus fokon álló alakítása óta Kürti József is hozzámérte erejét e hatalmas feladathoz: nem is maradt alul nemes becsvágyával, csak lényének némi naturalista íze — mely *Lear*-ben is inkább Kent jellemében talál — gátolta a hiánytalan hatásban. Most vissza is tért Brabantio szerepéhez, ebben szinte tökéleteset nyujt, az egyszerűség és átérzettség remekét. Othellóval pedig Kiss Ferenc eredeti, erős tehetsége kelt birokra, s alakításával derekasan meggazdagította máris számottevő shakespearei galériáját. Mórját a mély érzés, férfias bizalom, az önuralom féke alatt elhatalmasodó szenvedély hősének fogja fel, tragédiáját egyéni sorsnak, nem a «féltékenység» egy kirívó kóresetének. Szépen indítja el ezt a sorsot a tanács előtti jelenetben, megkapóan rajzolja heroikus vergődését Jago galád kelepcéjében és nemes tisztasággal szólaltatja meg a végső leszámolás mozzanatait. Talán a föllépés előkelősége, a nagyság igézete az, ami valamelyest hiányzik lelkes és éber művészi biztossággal végiggondolt munkájából; az Ódry valóban fejedelmi magatartása. Kiss Ferenc mintha túlságosan kiszolgáltatná az alakot az «alacsonyabbrendűség» érzésének. De a mostani, jó alapról további előadások során még magasabbra nőhet; ennek a jeles művésznek legbecsülnivalóbb vonása: magábanfürkésző örök nyugtalansága biztató kezesség erre nézve.

Kevésbbé várható Abonyi Géza Jagójának megérlelődése: ő egy szereposztásbeli tévedést szolgál, tiszteletreméltó igyekvéssel. Értelmesen játszik, jól emeli ki a főszálakat, de inkább csak színészi precízséggel, mint bensőbb azonosulással. Indulatai felől pontos tájékoztatást kaptunk ugyan, de szédületet alig éreztünk közelségükben.

Tasnády Ilona fínom és mély Desdemona-rajza most is kitűnt gyönyörű beszédjével és lírai sugallatosságával. S amellett a velencei «signora gentilissima» vonásaival sem maradt adós: a nagy szalónok elmés szóharcokra is felfegyverzett, természetes otthonosságú neveltjével.

Lehotaynak Cassio mindig jó szerepe volt: daliás megjelenése mellett diákos kedvessége is igen helyénvaló. A doge alakja, ha szerepnek kicsiny is, fontos nyugvópont az első konfliktus viharában, Ónodyból ehhez hiányzik a meleg emberszeretetet árasztó higgadtságnak tekintélye. Szabó Margit Emiliájának még csiszolódnia kell; Ungvárinak viszont Rodrigo rajzában lemondania néhány rikítóbb komikai vonásról.

A rendezés Hevesi nyomában járt, Oláh Gusztáv friss képzelmű, szerencsés színpadképeit is örömmel láttuk viszont.

Csodatükör.

(Babay József magyar mesejátéka a Nemzeti Színházban.)

Van ennek a játéknak valami kedves, költői magja, olyan íróra vall, aki a népi képzelettől nem idegen, s az élettel-halállal játszó *mese*-ihlettel együtt tud lélegzeni. A főbaj az, hogy a mesélnivalója ezúttal csakugyan nem több egy lélegzetvételnyinél. A csodatükör ötlete drámai anyagul fölöttébb vékony, maga a tükör kerete (a realitás) még csak ereszti úgy-ahogy az indítékokat, de a tükörlátományokra már olyan soványan futja, hogy itt felvonulások, ének- és táncmutatványok beiktatása nélkül lépten-nyomon a teljes elakadás veszedelme fenyegetne. Ezért lesz az egészből afféle műfaji «egyveleg», mely egy kicsit a *János vitéz*-re emlékeztet, de operettszerűségben erre is jócskán rálicitál. Szemnek sokat nyujt, fülnek is épp eleget (sokszor azt a vágyat keltve, bárcsak inkább operai hangok buzgólkodnának az érdekében), de a léleknek már csak inkább foszlányokat. Pedig a Nemzeti Színház művészeitől elsősorban mégis ezen a területen remélhetni legkülönbet. Valamitérő *színészi* feladatot ezúttal jóformán csak Hoszszú Zoltán kapott, az ő jóízű, színmagyar Halálja méltó is a megbecsülésre. Már Berky Lilinek nem egészen való az öreganyó szerepe; némileg hiányzik a paraszti hitele, megjelenése sem igazán falusias, inkább udvarházba illenék, semmint meszelt szobába. Somogyi Erzsi alól a látomásokban meglehetősen kicsúszik a talaj: itt stilizálásra törekszik, nem egészen sikeresen. Jávor juhászlegénye is inkább somogyi*as*, mint valóban somogyi. Gózon meg Rajnay kedves és ötletes, s azok az udvari bolondok is: Makláry és Ungváry.

Ragyogó díszleteket és jelmezeket tervezett Jaschik Álmos és Millos Aurél mozdulatművészeti tudása is hatásosan oldja meg a koreográfiai feladatokat. A rendező-igazgató elemében volt: sokágú elképzelést valósíthatott meg, élt is alkalommal, sokszor már minden *egység* rovására. Buday Dénesnek egyébként tehetséges zenéjét is a stílusoknak ez a korlátlan igénybevétele jellemzi.

Jorio leánya.

(D'Annunzio pásztortragédiája a Nemzeti Színházban.)

Örvendetes, ha a Nemzeti Színházban időnkint a korstílusok is szóhoz jutnak. Az olaszok nyelvi pátoszának századunkbeli vezető alakja, D'Annunzio, most igazán jellegzetes művével került elénk, olyan feladatot róva a színházra, melyet hajszáligmenő stílustisztelet nélkül szolgálni nem lehet. Nagy Adorján, az előadás játékmestere, ehhez tartotta magát, együttesét valósággal meghangszerelte. Különösen Tőkés Annában lelt erős támaszra, ez a biztos ösztönű művésznő módját találta, hogy a dikcióban élő és lélegző főalakot egyéni érdekességhez is juttassa. Az utolsó felvonásbeli önfeláldozása igazi tragikai magaslaton járt. Különben valamennyi közreműködő itt adta ki legtelibb és leggazdagabb hangját. Berky Lili anyaalakjának néhány mozzanatára sokáig fogunk emlékezni, Ungváry rajongó Aligije is sok jóval biztat e még erősen forrongásban lévő fiatal művész jövőjét illetőleg. Lehotay nem a vad «ősindulatok» embere, az ilyesmit ő legfeljebb tisztes igyekvéssel *megjátssza*.

Horváth János díszletei kitűnőek, csupa tragikus táj, melynek nagyvonalúságában erő és indulat szunnyad. Csak a «hatásvilágítás»-sal kellene némileg csínyján bánni: a rembrandti törekvés egy hosszú felvonáson át múlhatatlanul megbosszúlja magát, kihat a nézőtérre, ki a színé-

szek játékára is: bénítja a hatást, ahelyett, hogy felcsigázná; könnyen unalmat áraszt, olyan unalmat, amelyért pedig a költőt nem lehet megszámoltatni.

A kerék. — A legyező.

(Cesare Vico Lodovici drámája és Carlo Goldoni vígjátéka a Nemzeti Színházban.)

Egy kisvárosi, «meg nem értett» postamesternő vágyálmát elemezgeti az olasz szerző, freudista szellemben (a nemi vonatkozások erős hangsúlyozásával), de azért Ibsen felé is némi családtörténeti kapcsolattal (az elnyomorodott életformákat jelképező malomkerék-szimbolum szerepeltetésével). Főbaja az, hogy ily nagy apparátus igénybevételével sem bír igazán drámai életsorsot éreztetni. Mindent csak felvillant, de szervesen semmit bele nem dolgoz a dráma szövedékébe. Különösen a vágyálom maga marad ilyen szervetlen «betét», éppen az hiányzik belőle, amiért pedig egyedül lenne elfogadható: a valódi sugallatosság. Újabban nagy divat a vágyak, álmok, gondolatok színpadi realizálása. Veszedelmes terület ez, mert a logikátlansággal kerül szembe rajta az író a színpad logikájával, mely az eldolgozatlan szálakat nem tűri. Talán valami rendkívüli tehetség egyszer sarka alá szegi ezt a paradoxont, de Lodovici — ha talán tehetség is — semmiesetre sem rendkívüli.

Drámáját Lánczy Margit fordította le, határozott rátermettséggel; főszerepét ugyanő játszotta, az erre a feladatra való rátermettség felötlő hiányával. Neki az egzaltáció megszólaltatásához nincsenek hangjai, nincs vérmérséklete sem; szakadatlanul érezni lehetett az átugorhatatlan szakadékot feladat és vállalója közt. Timár és Makláry markáns játéka, Jaschik Álmosné díszlettervezői gazdag képzelete meleg elismerésre szolgál rá.

Goldoni komédiája az olasz mester súlytalanabb terméséből való, a helyzetek és tévedések felületén mozog, jellemrajzig nem igen ás alá. De tagadhatatlanul benne van a XVIII. századi Velence önfeledt jókedve és szeretetreméltó kecsessége. Színpadi tolmácsolásában is mindenekfölött ezt kellene megéreztetni, az egyes szereplők meg is mutatták, hogy tisztában vannak játékos rendeltetésükkel, csak az együttesbe nem költözött be tökéletesen a karneváros, őszinte mámorosság. Féktelenebb jó kedvvel kellene peregnie a cselekvénynek, melynek során egy csipkelegyező szállong ide-oda, kerül kézből kézbe, valameddig eljut jogos tulajdonosához. Csupa kedves figura (méginkább figurine) mozog a színpadon, legtöbbje sikerült tolmácsolásban. Uray különösen kitűnik jellemrajz felé haladó pompás megfigyelésével. Olthy Magda fürge Gianninája is figyelmet érdemel. A groteszk hangnemben Major Tamás lihegő ügybuzgalmú gyógyszerésze viszi el a pálmát.

Horváth János meséskönyv-hangulatú, harsogóan vidám színpadképe közelebb jár a darab valódi szelleméhez, mint a néhol túlságosan körülményeskedő rendezés.

Eltévedt báránykák.

André Birabeau vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Ebben az évadban már másodszor találkozunk Birabeauval, a nem mindig illedelmes, de többnyire művészileg sem merőben semmitmondó párizsival. Ami komolyabb mondanivalója van, az ezúttal a harmadik felvonásban — egy kicsit későn — lesz nyilvánvalóvá; itt ráolvassa a szülőkre, hogy a gyermekeik, meg az egymás iránt való közömbösségük

mire vezethet. Brieux szelleme lebeg a vizek fölött, szinte azt várjuk, hogy mint ennek híres *Bölcsőjében*, a bűnbánó szülők itt is a rivaldáról intézzenek szónoklatot a közönséghez. De Brieux lelkiismeretesebben fogta fel a dolgát. Birabeau inkább dugdossa és a végére tartogatja az erkölcsi tanulságot, úgy gondolkodva, hogy *addig is* alaposan ki lehet színpadilag zsákmányolni a serdülő éveikben szülőkké lett gyermekeknek, az élet eltévedt báránykáinak valóban nem mindennapi esetét. Csoda-e, ha a drámai szálakat csak alapos mesterkedéssel sikerül megfeszítenie, báránykáit holdbeli naivsággal kell megajándékoznia, s a színpadi véletleneket és esetlegességeket mértéktelenül igénybe vennie? De a harmadik felvonás azután technikailag is kitűnő, itt a lelkek is végre szelephez jutnak s a mondvacsinált darabba igazság és művészi hitel is költözik.

Orbók Attila szépen fordította le a színművet, az a gyanúnk, hogy néhol meglehetősen szabadon. A rendezést Bárdos Artúr végezte, nyilván rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdenie, hiszen úgyszólván minden három — gyermekszínész vállán nyugszik. Ezek közül a kis leányanya szerepére egy noviciát állított az együttesbe, Szepes Liának hívják, s most került először nézők elé. Bajos megítélni tehetségét, egyelőre inkább csak buzgó közvetítője mestere szándékainak, rokonszenves ígéret. Lázár Gida a játéktársa, ő meg valamelyest túl van a tökéletes hitelű kamaszkoron, amelyben — hogy Shakespeare-rel mondjam — «a paszuly babbá kezd válni». Annál pompásabb a harmadik gyermekszereplő, a tizennégyéves keresztapa: Puskás Tibor; kedves, minden cukrosság nélkül, és kész színész, minden erőlködés nélkül. A felnőttek élén a «szülők» járnak: a harmadik felvonásban valódi jellemrajzig mélyülő Peéry Piri meg a férfias Boray Lajos. Rózsahegyi eléggé rövidre jutott, de így is örvendetessé teszi színpadi «jelenlét»-ét.

Örök ifjú.

(Hicks és Dukes vígjátéka a Belvárosi Színházban.)

Ismeretlen szerzők műve, az ugyancsak ismeretlen Alexander Engel «ötletéből». Annál ismertebb a fordító, a rendező és a főszerep alakítója: Góth Sándor. Valóban tőle, általa és érte van itt minden, s mind a három minőségében megszerzi az egyébként igazán nem túlságosan új, izgalmas vagy éppen becses darabnak a színpadi salvus conductust. Harmadfélórás, ú. n. könnyű szórakozás az egész, bírálatnak alig lehet körülötte keresnivalója. Dícsérjük meg azokat a közreműködőket, kik a sokoldalú Góthot legsikeresebben támogatják, főleg Vizvári Mariskát, Mezey Máriát, Simon Zsuzsát és Borayt. Dícsérjük meg Gara Zoltán finom díszleteit is. Dícsérjünk meg mindent, ami nem maga a — darab, s akkor aligha fogunk igazságtalanságban elmarasztaltatni.

Kezdete 8-kor, vége 11-kor.

Éri-Halász Imre és Bihari László játéka a Művész Színházban.

Tiszteljük meg Bárdos igazgatót azzal a föltevéssel, hogy az *Egy pohár víz* után csak szórakozottságból szolgálta fel ezt az egy pohár csatornanedvet. Hazugabb, körmönfontabb, a jobbigényű közönséggel szemben tiszteletlenebb színpadi munkához rég nem volt szerencsénk. Ezeknek a színpadi alakoknak nincs jellemük, nincs egyetlen emberi lélegzetvételük, csak a hatásosnak szánt, de jobbára ijesztően gyámoltalan fordulatokat szolgálják, csoda-e, ha sorsukat tökéletes közömbösséggel kísérjük? Ha egy bakfis, akit nagymamája szemé-

lyesen plántált be a színházba, az előadás idejét mégsem a színházban tölti: ez talán izgalmasan «érdekfeszítő» is lehetne. Mi haszna, ha ehelyett csupán arra gondolunk, hogy nekünk bezzeg *igazán* a színházban kellett töltenünk ezt az időt?! Még pedig abban, amelyik a — *Művész* Színház névvel büszkélkedik, ezúttal igen kevés joggal.

Nagy György rendezői munkája lelkiismeretesebb a szerzőkénél, s az a közreműködők igyekezete is az igen kétes dicsőség szolgálatában. Ágay Irén decens játéka, Békássy jótékonyan enyhítő kedvessége, Vágóné meleg közvetlensége, Mihályfi szeretetreméltó embersége mentette a menthetőt. Hanem azért még így is maradt elég, ami — menthetetlen.

1918 november 3.

(F. Th. Csokor drámája a Művész Színházban.)

«Világirodalmi ciklusa» berekesztéséül ezt a Bécsben sikerrel játszott politizáló drámát adta elő Bárdos igazgató. Remekműnek fémjelezni egy kicsit túlzás, annyit, hogy írói kézből származik, szívesen elismerhetünk, noha eléggé a publicisztika határmesgyéjén jár. A monarchia felbomlásának megrázkódtatásait idézi fel, széthullását régóta széthúzó elemeire, amelyeket csak a világháború szörnyű kényszere forrasztott még együvé, a közösségnek egy utolsó illúziójába. A nagy földindulás az «elhagyott oltár mártírjává» avatja a talpig-katona Radosin ezredest, bajtársai pedig sodródnak az idők szelében, kiki a maga rendeltetése vagy — chimérája felé. Az egész darabot a dialektika táplálja, szókra figyelünk, melyek végül is «de nobis narrantur», de a szók gyökeréig gyéren esik bepillantásunk. Siklóssy Pál gondos rendezéséből eleven előadás támadt, Gara Zoltán kitűnő díszlete is hozzájárult a légkör megteremtéséhez. A közreműködők élén Mihályfi Béla remek, «eráris» hitelű ezredesalakja tűnt ki, mellette Vértes, Nagy György, Fenyő Emil, Dénes György, Gellért Lajos egy-egy jellegzetes alakítása. Tompa Béla cseh tartalékos tisztje külön is magára vonta a figyelmet. Női szerep egyetlenegy van, ebben a finom Dobos Anna kellemes jelenség volt, de hogy a szerzőnek mi rejtett célja volt ezzel az alakkal, az a függöny utolsó összecsapódása után sem derült ki.

Egy vidám éjszaka.

(Henry Crosière vígjátékából Vaszary Jánostól átdolgozott zenés komédia a Magyar Színházban.)

Nem firtatjuk e jellegzetesen «nyári» újdonságnak állítólagos eredetijét: párizsi környezetében is tökéletesen pestiesen érezhetjük magunkat. Hogy egyúttal *jól* is érezhetjük-e? Bizonyára, ha hívei vagyunk a pesti szellemnek; s amily mértékben azok vagyunk, oly mértékben fogunk derülni másodpercenkint pukkanó élc-tűzijátékán. Valódi «házisütetű» zenével pereg le az egész, ez Eisemann Mihály gyorskezű, de hatásos munkája. A színház munkája pedig friss és jókedvű, az évad néhány szép, komoly szolgálata után a derék együttes itt kedvére kimulathatja magát. Törzs ugyan kirí egy kicsit ebből a maskarádéból, de már Titkos Ilona jó humora, Fejes Teri kéneső-elevensége teljesen helyén van. Vaszary Piroska is széltére élhet gazdag komikai képességeivel, kár, hogy épp az ő szerepébe ízetlenségből is csúszott bele valamelyes. Mindezt a «nyári színvonal» számlájára szokták írni, inkább a színházvezetők, semmint a közönség, mely tapasztalatunk szerint nyáron sem ellensége a magasabb színvonalnak.

Rédey Tivadar.

FILM.

EGY REGÉNYES FILM.

Már közel a nyárhoz és a közönség meglehetős érzéketlensége mellett mutatták be az «*Elfelejtett ember*» című filmet. A kevés megjelent néző is bizalmatlanul figyelte a vásznat, harmadrendű alkotást várt, nyári limonádét olyan filmet, melyről már akkor nem tudja, mi volt benne, mikor felkel a nézőtérről. Ezzel szemben kapott egy nagyszerű, élmény erejével ható, sokban egészen újszerű filmet, mely hogy-hogy nem, ilyen későre csúszott a műsorban. Éppen ezért sokkal kevesebben nézték meg, mint amennyien megnézték volna hűvösebb hónapokban és sajnos, sokkal kevesebb embert győzött meg arról, hogy a filmet az érdekességet és a bő mesét is össze lehet párosítani a művészettel a filmen, mint szükséges lett volna.

A mese.

Joseph Roth Hiób című, a fiimen alaposan meghamisított regényéből készült. Röviden ez: az alpesi templom harangozójának süket fia születik, az anya meghal. A harangozó nehezen viseli el a keresztet és azt, hogy első fia repülő akar lenni. Az mégis kimegy hazulról Amerikába, ahol jól keres repüléssel, az apa egy ideig tűzbedobja a leveleit, amiket haza ír, végül mégis megbékül. Kimegy Amerikába, mert abban reménykedik, hogy egy amerikai tanár meg tudja gyógyítani a fiát, de az utolsó repülésen, mikor már a díjjal együtt szépen együtt lenne az összeg, amelyből a kisfiút ki lehet hozni, a repülő lezuhan és a harangozót hazautazásában megakadályozza az, hogy kitör a háború. Egyre lejjebb szegénykedik és végül is már rokkantan és őszen kiköt egy hangszerüzletben, ahol éppen a padlót súrolja, mikor egy lemezt próbál a tulajdonos. A lemezen egy harangjátékot hallani, melyben az öreg padlómosó-harangozó az ő tiroli falujának a harangjait ismeri fel és azt a harangjátékmotívumot, melyet ő szokott játszani a háború előtt. Ettől kezdve aztán, hogy három napi ingyenmunkával megveszi a kereskedőtől a lemezt, szebbnélszebb jelenetek következnek egymásután. A lemezre felvett darab olasznevű komponistája New-Yorkban jön hengversenyezni, az öreg elmegy a hangversenyre, találkoznak és kiderül, hogy a fiú a harangozó egykori süket fia, aki nem pusztult el a háborús betöréskor, mint az apa a vesztességlistákból hitte, hanem egy olasz katonához került, az ágyúzás visszaadta a hallását és híres karmester lett azzal a harangjátékkal, melyet apja játszott a tiroli parasztoknak.

A művészet

az, hogy a filmen mennyire világosan és ügyesen alakították a bonyolult cselekményt a film követelményeihez. És leginkább az, hogy a megható jelenetekből sohase lett giccs. Ezek a jelenetek a legszebbek közé tartoznak, amelyeket az utóbbi esztendőkben vásznon láttunk. Például: mikor még Tirolban az öregedő harangozó egymáshoz csörrent két poharat és a süket kisfiú elneszel rá. Ezt a hangot meghallja és elkezd játszani a poharakkal. A kép és a rendezés, ahogyan a csodára besereglenek a családtagok, ahogyan a színészek remekeltek, sokáig fogja kísérteni azokat, akik látták. Más: az öreg megrokkant padlósúroló, aki mindent elvesztett, fiút, feleséget, pályát, a lemezt, melyen az ő harangjai szólnak, elviszi magával a menhelyre és ott felteszi a

grammofónra. A székeken toprongyos, szakállas figurák ülnek, kiköpnek és harsogva nevetni kezdenek, mikor meghallják a harangjátékot. Az öreg mártirként áll a lemez mellett a dobogón és akkor föllép melléje egy csibészképű csirkefogó, aki érez valamit az öreg áhítatából és kicsit cinikusan, kicsit gorombán térdrekényszeríti az összes toprongyosokat, úgy hallgatják együtt a grammofónlemezt és mikor a vén harangozó imádkozni kezd, vele imádkoznak az összes elzülött csavargók, a menedékhely összes rongyosai, zsebtolvajai és orgazdái. A felsorolást folytathatnánk tovább, effajta jelenetek, különösen a film második jelenetében hihetetlen hűséggel követik egymást. A nézőnek meghatottan és izgatottan kellett éreznie, végre megint egy film, amely mindvégig érdekes és mindvégig művészi. Holott a legjobb filmek is általában *vagy* mindvégig érdekesek, *vagy* mindvégig művésziek szoktak lenni. A rendezés itt egész tökéletesen vette át a regényből azt, ami a filmre vihető és ott kihasználható és ügyes érzékkel hagyta ki azt, ami filmre fölösleges. Ezzel elérte, hogy az «*Elfelejtett ember*» mindvégig olyan érdekes volt, mint egy kevéssé művészi úgynevezett «izgalmas film» és mindvégig olyan művészi, mint a legművészibb, de eseménytelenebb francia filmek.

Hersholt,

aki a harangozót játszotta, a legnagyobb élő színészek egyike. Szerepe: egy emberélet végigjátszása százféle színben, alakban és oldalról mutatta meg. Egyformán tökéletes volt, mikor repülő-fiával veszekedett, mikor a hamis énekhangokat figyelte a kicsiny templom kicsiny orgonája mellől és mikor mereven, mint valami megkínzott modern Szent Sebestyén állott a gúnyos nagyvárosi csibészek röhögése fölött a menedékhely asztala mellett. Hogy a rengeteg érzelmes jelenet a szó igaz és hibátlan csengésű értelmében megható maradt és nem lett giccses sehol, az elsősorban az ő érdeme, Az öreg mindenét elvesztett harangozó gyámoltalan figurájában, hetekkel a film után is maga előtt látja az ember, el tudja érni, amit a színészek, a mulandó művészet művelői közül nagyon kevesen, hogy mozdulatai, gesztusai, arcjátéka megmarad a nézőben sokáig és szinte felejthetetlenül. Kész és remekbe faragott, teljesen átélt játéka teljes egységben a történettel, a legmegrázóbb és legművészibb színészi alkotások egyike volt. A rendező ízlésére vall, hogy minden mellékszereplő rokonszenvesen illett a saját szerepébe és így nagyszerű filmet láttunk, holott egyetlen szép nő, vagy szép férfi nem szerepelt benne, ez alkalommal merték az életnek nem a körítését adni, nem a színes csomagolását, hanem magát az életet.

Az «Elfelejtett ember« legnagyobb értéke mindezen túl az, hogy az első remekbe sikerült regényből készült film, ahol nem éreztük, hogy a regény rontott a filmen, igaz, hogy a film alaposan meghamisította a regényt, de ezt nem veszik észre azok, akik nem ismerik a regényt. Ezen a ponton bizonyos mértékben példát mutat arra, hogyan kell író történetét művészien filmre venni. A bemutató filmszínház pedig arra adott példát, hogyan lehet rossz műsorbeosztással tönkretenni egy szinte remekművű film hatását és sikerét.

Szabó Zoltán.

FREDRIK BÖÖK REGÉNYE.

Böök Frigyes professzort, a Svéd Akadémia tagját nem kell a magyar közönségnek bemutatni. Minden emberi szenvedés iránt érzékeny lelke, mély igazságszeretete föl kellett, hogy fedezzék a háború nagy áldozatát, a megcsonkított Magyarországot is. Tormay Cecile Bujdosó Könyve adja meg ennek a fölfedezésnek az aktualitását és igazi tartalmát és Böök a nagy magyar írónő szívén és szemén keresztül érti meg a magyar problémát, amely aztán a magyarországi utazásáról írt hatalmas könyvében, a Resa till Ungernben kapta a maga mélyértelmű keretét. Akkor is érezte mindenki, hogy az elvi meglátáson kívül és azon felül az íróművész és a költő meglátása működik, hogy az útikönyvből igazi irodalmat teremtsen. *Viktor Lejon* most végkép meggyőzhet arról, hogy szeretett svéd barátunk nemcsak tudós és nemcsak ember, hanem író is.

Ritka eset, hogy a kutató nem árt az írónak. Böök regényében az ösztönös művész, a tisztalelkű és tisztaszemű ember csorbítatlan természetességgel tükröződik. Viktor Lejon talán valamelyik őse, vagy sajátmagának megálmodott arca? Egyébként a történelembe vetített én-regény. A schleswig-holsteini háború, amikor svéd katonák védik meg a dán földet a németek ellen, finom és kisigényű keret. Olyan háború ez, hogy közben egész ezredeknek nincs más dolguk, mint learatni a szövetségesek helyett. A katonák egyébként is mellékfoglalkozásokból élnek és Viktor Lejon apjának tragédiája is úgy kezdődik, hogy haragosa sokszor elküldi levéllel hivatalos útra és ezzel erősen csökken a munkavállalási lehetősége. Népek keveredése színezi a hátteret: a Svédországba férjezett német asszony és az erdélyi oláhcigányok. (A magyarbarát szerző következetesen Kolozsvárt ír.) Lejon apja végül kénytelen megölni feljebbvalóját (csak meg akarta ijeszteni, aztán valami kényszer mégis pontosabb célozásra ösztökélte), egy éjjel elbúcsúzik feleségétől s aztán majd csak a halála hírét hozzák meg a szegényházba költözött, csöndes és mélyen vallásos asszonynak.

Viktor pedig megpróbál mindent: pásztor, majd kötélverő lesz, utat épít, s aztán apja helyét foglalja el az ezrednél. És a regénynek az adja meg eredeti, lágy zamatát, hogy a sors nem üti bottal a nemeslelkű Viktort; az emberek nem mindig rosszak hozzá. Anyját mindjárt beveszik a szegényházba, aztán a paplakba; őt meg a katonasághoz, ahonnan pedig az apja megszökött. Igaz, a kötélverő mester siet megírni neki a szép bizonyítványt, amikor leánya, Jozefin kezd érdeklődni iránta. De ez a szerelem még csak kezdődő ábránd és Viktort nem teszi tönkre a csalódás. Sőt: alig van szebb és dúsabb boldogság, mint az, amit Viktor házon kívül tölt, vándorlása első éjjelén, az erdőben, egyedül a varázslatos természettel. A cigányleánnyal való kalandja pedig alig érinti lelkét . . . És mégis meg kell értenie, hogy végzete könyörtelen. Míg följebbvalója ellen megvéd egy gyermekét tápláló anyát, azalatt megszökik tőle az a kém, aki rája volt bízva. A haditörvényszék tárgyalása sokáig húzódik. Nem csoda: Viktort mindenki szereti. Végre is egy pár botütésre ítélik. De Viktor tisztelettudóan ellenszegül. Nem érzi magát bűnösnek, nem fogadhatja el a büntetést. Megszökik s egyideig a cigá-

nyokkal kóborol, majd az erdőbe veszi magát. Beáll a tél és Viktor megfagy az erdőben, szép álomemlékek közepette. Olyan egyedül van életének ebben az utolsó szakaszában, mint *voltakép* mindig. S az egész regényben nincs egyetlen lázadása, egy rossz szava sem. A sors nemes és hallgatag ellenfélre acsarkodik.

S éppen ilyen Viktor anyja is. Mikor férje eltűnik, magától ül hátrább a templomban, maga alázza meg magát. Szelíd jóság ömlik el itt az embereken, a rosszak sem mélységesen rosszak. Átérzik a természet minden szépségét és a sors egész komolyságát. A svéd ember lelki műveltsége, érzelmes fegyelmezettsége ad erkölcsi szépséget az élet minden homlokzatának. Az élet tökéletes jellemzése mellett a pallérozott szellem finom humora tesz tanuságot a nagy íróról. Csak egy példát említünk: a huszárkapitányét, aki minden házassági engedélyt kérő huszárt és a menyasszonyát külön-külön lebeszéli a házasságról. Végre egy leányban emberére akad: az megkérdi tőle, hogy hát ő miért nősült meg? Ettől kezdve aztán egymást érik a házasságok az ezredben . . .

Fredrik Böök meleg költőiségét nagyon fogják szeretni azok, akik a jó ember életének és bukásának fájdalmaiban is fölfelé mutató mintát látnak, az emberi tökéletesülés véres zálogait. *Hankiss János.*

LENGYEL IRODALOM A VILÁGHÁBORU UTÁN.

Az átlagember típusa csak a XX. század irodalmában jutott vezetőszerephez. A világháború terelte rá erre a típusra a figyelmet. Ezek az emberek a halál szomorú uniformisából, az emberfeletti szenvedésekből valami hősiességet vittek magukkal a szürke és egyhangú mindennapi életbe. A háború utáni idők társadalmi átalakulása, az ember legalacsonyabb és legkövetelőzőbb ösztöneinek furcsa megnyilvánulása, mint az éhség, a gyilkolási szomj, a sexuális mohóság, az életnek és a dolgoknak a régi megszokott kerékvágásból való kizökkenése az egész világon feléjük fordította az írók érdeklődését. Kezdték észrevenni, hogy ezeknek a külön karakter nélküli embereknek a tömege, akik egyhangú reménytelenségben élnek, egyik napról a másikra, a maguk nyers brutalitásával rendes típusa a háború utáni életnek.

A háborús megpróbáltatásokban végighurcolt emberek lekéből valami bátor, valami szemtelen nagyravágyás szakad; a nagy világégés túléltjei között patológikus jellemek, deformált pszihéjű emberek kerültek felszínre, akik rádöbbentették az írókat az emberiség nagy tragédiájára, amely az átlagember életében csúcsosodik ki. A világháború sok mindennel együtt a szégyenérzetet, a szemérmet is kiölte az emberekből s ezeket a nyers, lemeztelenített lelkek hálás témául kínálkoztak az irodalom számára. Tömegesen jelentek meg könyvek, amelyeket az átlagember misztikuma hat át s amelyek ennek az általános típusnak küzdelmét, győzelmét és bukását ábrázolják. Az írók elfelejtették az élet banális, külső megnyilatkozásait, az éhes szerelmet, amelyek sokáig uralkodó témák voltak az irodalomban. Behatoltak az átlagember életének kulisszái közé, a legelrejtettebb zugokba is leszálltak s elemezték és felszínre hozták a típusnak mély fájdalmát, hősi küzdelmeit és szokatlan idealizmusát.

Az átlagember napjainkban általános témája a világirodalomnak s nemcsak azok foglalkoznak vele, akiket szociológiai vagy politikai szempontból érdekel ez az emberi típus. Igy látjuk ezt például André Malraux regényében,

a «La condition humaine»-ben, ahol az író az egész világ átlagemberét glorifikálja. Az átlagember lett az új irodalom kalandos meséinek hőse és éppen az adja a megkapó ellentétet, hogy az ő szürkesége sodródik olyan körülmények közé, amellyek akarva nem akarva hőst faragnak belőle. Minden szépirodalom (nem is beszélve Oroszországról és Kináról) az átlagember problémáit viszi az olvasó elé. Igy van ez még Amerikában is, ahol sokáig a milliomosok és a detektívek monopolizálták az irodalmat, Olaszországban is, ahol nemcsak festők és költők laknak, Angliában is, ahol nemcsak lordok élnek.

Lengyelországban az utolsó százötven év alatt az irodalom a szabadság szolgálatában állt, amely érthető is olyan népnél, amely mélyen hazaszerető, s amelyet elnyomtak. Ez a fájdalmas és hallgatag hazaszeretet tette széppé a közelmult lengyel irodalmát. A «kard és vér» jegyében állt és élt ez az irodalom s a lengyel mártírok emberfeletti hősiességét dicsőítette. Minden más téma eltörpült emellett a nagy probléma mellett. A lengyel szabadság nagy problémája naggyá tette s egyúttal el is színtelenítette a lengyel irodalmat. Az irodalom hőseit a függetlenség iránti vágy bilincselte le, akik a régi dicső csaták emlékein melegedtek — és mindig jobban eltávolodtak a mától.

A világháború után talaját vesztette a régi lengyel irodalom. Nehéz lett volna tovább is patetikus áradásokat írni a mult hőseiről, a szabadságküzdelmekről, amikor az egész világot békevágy fogta el és mindenki megcsömörlött a vértől. A lengyel szabadság újjászületett, a népet kemény munka foglalta le, az újjáépítés munkája. Az irodalom, amely mindig hű tükre volt a nemzeti életnek, új hőst keresett s meg is találta az átlagemberben, aki akkor már világszerte bevonult az irodalomba.

A mai Lengyelország írói szükségszerűen két csoportra oszlottak, a háború előtti és a háború utáni írókra. Az írók legnagyobb részét pszichológiailag is átformálta a háború. A klasszicizmusnak idegen volt az átlagember mentalitása ; ők képviselik a multat. A fiatalok azonban az átlagember életéből vették témájukat s itt találtak önmagukra. Igy lett az új lengyel irodalom szerves része és egyenrangú társa a többi európai népek irodalmának.

Az új lengyel írók azt a környezetet rajzolják, amelyben az átlagember él, azokat a problémákat feszegetik, amelyek az átlagembert foglalkoztatják s ezzel új világot tárnak elénk, közelebb hozzák őket hozzánk s egynémelyikükben magunkra ismerünk. Ezek a kis problémák egy-egy élet keretében igen nagyra nőnek. Első pillantásra nem látszanak másnak, mint az egyén kis drámáinak és konfliktusainak. Ha az új írók nem találtak volna az átlagember lelkében mást, mint ezeket, könnyen nevetségessé válhatott volna. De ők a dolgok gyökeréig ástak s felszínre hozták Isten legszebb teremtményét, az igazi embert. Ezt az embert mindig valami misztikum veszi körül, hiszen minden ember más s egyéniségének különös vereteiből tevődik össze az a fátyol, amely életükre borul. A kritikusok, nemcsak Lengyelországban, hanem másutt is, először tiltakoztak ez ellen a misztikum ellen. Most nem kutatjuk, kinek az oldalán van az igazság, az írók vagy a kritikusok oldalán-e? De nem is olyan egyszerű a kérdés, mint első pillantásra látszik. Az átlagember bánatának, megcsalt vágyainak a szintézise igen bonyolult. Azok az érzések, amelyek más embert felemelnek, itt elvesznek a mindennapi élet szörnyű egyhangúságában. Gondolataik, érzéseik kicsinyesekké válnak. Lelkükben kaotikus összevisszaságban tükröződnek

az események, amelyek pedig sokszor a nagy lelkekben is méltók. Nagy, vérző aréna a lelkük, tele brutalitással, a vágyak és az álmok mindennapi megsemmisülésével és olthatatlan vágyakozással az ideál, az Isten iránt. De legtöbbjük nem jut idáig, szegett szárnyakkal hullanak le a porba.

A háború előtti lengyel írók között messzire kimagasodik a pedig már elfelejtett Juliusz Kaden-Bandrowski, az átlagember legnagyobb védelmezője. Ő már akkor foglalkozott ezzel a problémával, amikor ez még idegen volt az európai irodalmaknak. Művei, amelyekben aprólékos finomsággal festi a régi Lengyelországot, hű képét adják a lengyel társadalom átalakulásának.

Zofja Nalkowska és Marja Dabrowska szintén ebben a témakörben dolgoznak. Marja Dabrowska hétkötetes műve, amely nemrég látott napvilágot, az «Éjszakák és Nappalok» az egyik legkiválóbb alkotása a modern lengyel irodalomnak. Az átlagember nappalait és éjszakáit analizálja benne aprólékos precizitással, őszinteséggel és mély emberismerettel. Hősein keresztül úgyszólván az egész kor lelkét adja.

A legfiatalabb generációból két író magasodik ki: Michael Rusinek és Michael Choromansky. Az utóbbinak tartalmas művei az emberi lélek furcsaságainak és rendellenességeinek a titkát akarják kibogozni. Hősei a maguk patológikus lelki világával is élő, hús-vér emberek. Rusinek átlagembere egyszerű, minden gátlás nélküli, reális ember, a ma embere.

Az átlagembernek, a mindennapi életnek is megvan a maga varázsa. Ezek az emberek építik a jövőt. S ők azok, akik legyőzték az ál-hősök nimbuszát s egészséges irány felé terelték a lengyel irodalmat.

Galambos-Gruber Ferenc.

Mit olvas Amerika? Irtam már ezen a helyen arról, hogy az angolszász irodalom súlypontja az utolsó néhány esztendőben áttevődött Amerikába s az angol kiadók egyre több nagy amerikai sikert vásárolnak meg, hogy a szigetország lakói is megismerkedhessenek tengerentúli unokatestvéreik műveivel. Amerikában szeretik a könyvsikereket is számszerűen lerögzíteni, ezért közölnek a nagy irodalmi mellékletek best-seller-listát, amelyen több mint hatvan vezető könyvkereskedés adatai alapján felsorolják a példányszámrekordereket. A legutóbbi ilyen lista nagyon érdekes tanulságokat nyujt.

A szépirodalmi jegyzéken Margaret Mitchell «Gone With the Wind» (Elvitte a szél) című regénye az első, amelyből hat hónap alatt kereken egymillió példányt adtak el. Hatalmas, ezeroldalas történelmi regény ez, amely Dél és Észak harcának egyrészét tárja óriási freskóban az olvasó elé. Hősnője, Scarlett O'Hara amolyan nemzeti figura lett s az atlantai fiatal újságírónő, akinek ez első könyve, egycsapásra befutott a legelső írók közé.

Történelmi regény a lista második helyezettje is. Walter D. Edmons» «Drums Along the Mohawk» (Dobok a Mohawk-folyó mentén) indiánregényt írt, de ez a mély lélektani alapú regény ugyancsak messze van Cooper indiántörténeteitől.

A harmadik Alice Tisdale Hobart «Yang and Yin» c. kínai tárgyú elbeszélése. A mai Kina orvosainak sorsát, harcát és dicsőségét írja meg a kitűnő írónő, akinek «Olaj Kína lámpáinak» című könyvéből nemrégiben nagysikerű film is készült. A negyedik Lloyd C. Douglas, a finomtollú anglikán papíró «White Banners» c. regénye. A «Fehér Lobogók» központjában egy protestáns lelkész áll, aki híveinek lelkében sorra kibontja az optimizmus, a kitartás és életerő fehér zászlaját. Janet Ayer Fairbank «Rich Man Poor Man» (Gazdag ember, szegény ember) c. könyve társadalmi regény, a friss meglátásokban bővelkedő munka a nagy *crash*, az 1929-es tőzsdei összeomlás fonalaiból szövi a mese-szőttest. A hatodik Charles Nordhoff és James Norman Hall ««Bounty Trilogy»ja, az a három könyv, amelyet

a «Lázadók» c. remek amerikai film témaköréből írtak a társszerzők. A Bounty lázadása olyan izgalmas riportregény anyagát szolgáltatta, hogy ma, csaknem két évvel megjelenése után ez a trilógia még mindig előkelő helyet foglal el a listán. A hetedik Mazo de la Roche kanadai írónő («Whiteoak Harvest»-je. Az írónőt a «Jalna lakói» révén Magyarországon is ismerik; új könyve ugyanannak a családnak sorsát meséli tovább. A nyolcadik best-seller egy nagy női figurát vázol fel, Marcia Davenport «Of Lena Geyer»-je a mai dolgozó, küzdő és szerelmes nő alakját állítja szélessodrú cselekmény keretébe. Hugh Walpole, a Herries-család veterán szerzője, «A Prayer for My Son» c. rövidebb regénye az apa és fiú viszonyának problémáját tárgyalja az író szeretett cumberlandi hegyeinek tájképében. Utána Vera Brittain «Honourable Estate» című könyve következik, amely szintén a mai ifjúság problémáival foglalkozik. P. G. Wodehouse, a nevettetés nagymestere «Laughing Gas» (Nevetőgáz) címen írt mulatságos új könyvet. Utána R. C. Hutchinson fiatal író «Shining Scabbard»-ja következik (Fénylő Kardhüvely), amely egy francia katonatiszt küzdelmét írja le az önérzet és önigazolás keserves útján. A «Shining Scabbard» egészen rendkívüli siker, bár nem kellemes könyv — keserű és fájdalmas, egy rögeszme aprólékos leírása. Dennis Wheatley «Crimefile of Bolitho Blane» c. bűnügyi regényét főként újszerűsége miatt vásárolják sokan — egy gyilkosság leírását az összes akták, bizonyítékok és fényképek mellékelésével adja. Wheatley könyve már magyarul is megjelent. Joseph C. Lincoln egy különleges öregasszony képét festi «Great-Aunt Lavinia» c. regényében. S. S. Van Dine, a legműveltebb és legirodalmibb detektívregényíró «The Kidnap Murder Case» c. uj thrillerje az utolsó előtti a listán és Doris Leslie fiatal angol írónő «Fair Company» c. regénye fejezi be a jegyzéket.

A nem szépirodalmi könyveket külön jegyzék tartja nyilván. Itt már hónapok előtt első Victor Heiser orvos-doktor «An American Doctor's Odyssey»-je (Egy amerikai orvos odisszeája). Heiser a Rockefeller-alapítvány felügyelője volt, húsz éven át járta a világot s negyvenöt országban átélt kalandjait foglalta könyvébe. Izgalmas fejezete ez a nagy Rockefeller vagyon harcának, amelyet a betegség, a szegénység és az ostobaság ellen folytat immár harminc esztendeje. Utána a «Live Alone and Like It» (Élj egyedül, örömmel!) c. könyv következik. Marjoire Hillis magányos lányok és asszonyok számára írt, kedves, derűs életfilozófiát. Constance Rourke útikönyve az «Audubon» a harmadik helyre jutott. Utána a Bibliának új, modern fordítása, amely főként... tipográfiai szempontból újszerű, következik. Alexis Carell, a Nóbel-díjas nagy orvostudós «Man the Unknown»-ja még mindig ötödik a listán. John Gunther, a kitűnő publicista: «Inside Europe» (Európán belül) c. könyvének sikere elárulja, hogy Amerika nagyon érdeklődik az Óvilág legújabb problémái iránt. Malvina Hoffnamn «Heads and Tales» címen mulatságos eseteket foglalt könyve. Van Wyck Brooks «The Flowering of New England» című kötete Bostonnak és környékének szellemtörténetével foglalkozik. Nagy siker a rádióelőadó Dale Carnegie könyve, amely arról szól, miként lehet barátokat szerezni és emberekre hatni. H. V. Morton «In The Steps of St. Paul» (Szent Pál nyomában) című munkája biblikus útikönyv — a szerző végigcsinálta a nagy apostol térítő utazásait s érdekes fényt vet a tarsusi Saul viszontagságaira. Pearson and Allen és Dorothy Parker művei után Dorothea Brande könyve, a «Wake up and live!» következik, amely köznapi életbölcseletet s az érvényesülés Amerikában mindig aktuális kérdéseit tárgyalja. G. K. Chesterton nagy önéletrajza is szerepel a jegyzéken. Webb Miller, aki híres újságíró, «I Found No Peace» (Nem találtam békét) címen írja meg az utolsó négy esztendő izgalmas eseményeit. Mary Ellen Chase, akinek egyik regénye Pulitzer-díjat nyert, Angliáról adott ki útleírásfélét. A három Abbe-gyerek könyve, a «Tizenegy év alatt a világ körül» még mindig népszerű; két kisfiú és egy kisleány frissen, élvezetesen mondják el benne kalandjaikat és benyomásaikat Orosz-, Német- és Franciaországról. Della T. Lutes, Julian Dana (San Francisco története), Willa Cather) a negyvenéves asszony élete) és R. H. Bruce Lockhart (maláj útikönyv) művei után a halhatatlan T. E. Lawrence nagy munkája, «A Bölcsesség Hét Pillére» fejezi be az érdekes felsorolást.

Tábori Pál dr.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Hekler Antal egyetemi tanár szemináriumának svédországi tanulmányútja.

Hekler Antalnak, a budapesti Pázmány Tudományegyetem műtörténeti és archeológiai tanárának szemináriuma Németországon át tanulmányútra ment Svédországba, ahol a magyar diákoknak és tanárjuknak a legelőzékenyebb és legmelegebb fogadtatásban volt részük. Tizennyolc fiatalember 16 napon át részesült ennek a külföldi tanulmányútnak nagy nevelő hatásában, amelynek eredményei bizonyára nem fognak nyomtalanul eltűnni.

Hekler professzor felkérésünkre nyilatkozott ezeknek a kölcsönös szemináriumi kirándulásoknak kulturális és pedagógiai jelentőségéről.

— Én ezeknek a kölcsönös kirándulásoknak úttörő jelentőségét — mondotta — nemcsak abban látom, hogy segítségével a nehezen mozgó, kellő anyagi eszközökkel nem bíró fiatalemberek világot láthatnak, a műremekeket eredeti szépségükben szemlélhetik s benyomásokat szereznek a modern városkép alakulásáról is, hanem főképpen azt tartom rendkívül fontosnak, hogy a kölcsönös érintkezés révén önismeretük gyarapszik, önbizalmuk megerősödik, hogy a nagy tudományos nemzetközi versenyben nincs mitől félniök. Összehasonlítást tehetnek professzorok és előadások közt. Valósággal mérték alá állnak és maguk állapíthatják meg, mit érnek ők és mit érnek professzoraik. Ennek pedig kiszámíthatatlan jelentősége van úgy társadalmi nevelésük, mint általános emberi fejlődésük szempontjából.

— Őszinte örömmel állapítom meg — tette hozzá Hekler professzor —, hogy az a 18 fiatal egyetemi hallgató, aki velem volt, a legkitűnőbben megállta a helyet, meglepő próbáját adta tudásbeli készségének s azt is mondhatom, hogy a fiatalabb nemzedékek körében igaz barátokat szerzett Magyarországnak.

— Az egész kirándulás 16 napig tartott. Ebből 8 napot töltöttek Stokholmban, a másik nyolc napot az utazás, Berlin és Drezda megtekintése foglalta le. Berlinben is egészen kivételes előzékenységgel fogadták a magyar egyetemi hallgatókat. Pinder tanár vezetésével kirándulást rendeztek Sanssouciba és Potsdamba s ezen a kiránduláson a magyar diákok a német egyetem vendégei voltak. Az egész út nem került többe, mindent beszámítva, 270 pengőnél és ennek jelentős részében is megfelelő segítségben részesültek a kevésbbé tehetősek.

Hekler professzor igen érdekes előadást is tartott Stokholmban, amelyben műtörténeti és archeológiai tárgyat foglalt egybe. A középkori ember keletkezéséről beszélt s a késő klasszikus kor és a kezdődő középkor portréinak egybevetésével fiziognomiai problémákat fejtegetett. Előadása teljes terjedelmében megjelenik egy svéd művészettörténeti folyóiratban. A svéd napisajtó különben élénken kommentálta a magyar egyetemi hallgatók stokholmi kirándulását. A Svenska Dagbladed és a Dages Nyheter hasábos cikkeket szentelt neki. A Skänska Dagbladed pedig már megérkezése alkalmával terjedelmes interviut közölt Hekler professzortól.

A kölcsönös tanulmányi kirándulásokat különben a jövőben még gazdagabb programmal építik ki.

Jövő tavasszal Hekler professzor hallgatói németországi tanulmányutat tesznek és a birodalom nagy művészeti városait tekintik meg Pinder és Rodenwald tanárok vezetésével. A következő terv pedig az, hogy a stokholmiakkal együtt Olaszország legjelentősebb művészeti empiriumait keresik fel. Természetesen hasonló tanulmányi kirándulásra jönnek a külföldi diákok hozzánk is. Igy alakul ki egy értékes, általános tudományos színvonal s a kölcsönös baráti szellem levegője, ami nemzetközi viszonylatban megbecsülhetetlen érték lesz számunkra a jövőben.

Egyébként úgy tudjuk, hogy Hekler professzor egy félévre meghívást kapott a berlini egyetemre, ahol egy szemeszterben a történelmi portré és a görög irodalmi jellemkép címen tart előadásokat.

Magyar művészettörténelem német nyelven. A napokban hagyja el a sajtót Hekler Antal egyetemi tanár németnyelvű magyar művészettörténete. A mű címe : Ungarische Kunstgeschichte von Anton Hekler, s a jelentős Gebrüder Mann vállalat a kiadója. A vaskos kötet természetesen az egész nagy, történelmi Magyarország művészettörténetét felöleli. Rendkívül gazdag illusztrációs anyaga is van, 72 lapon 159 kép, amelyek közül nem egy ennek a kötetnek céljaira készült és most jelenik meg először.

Az Ungarische Jahrbücher jubileumi füzete.

A berlini Magyar Intézet, amelyet még a háború idején alapított gróf Klebelsberg Kunó, akkori kultuszminiszter, fennállásának huszadik évét ünnepli. Ebből az alkalomból az intézet tudományos folyóiratának, az Ungarische Jahrbücher-nek jubileumi kiadása jelent meg az előkelő Walter de Gruyter et Co. vállalat kiadásában. Egész vaskos kötet ez a jubileumi szám, amelyet ezúttal a magyar és német politikai, diplomáciai és tudományos világ előkelőségeinek ünnepi sorai vezetnek be. Az első ilyen ünnepi nyilatkozatot Bernhard Rust német birodalmi és porosz kultuszminiszter adta. Követi őt dr. Hóman Bálint magyar kultuszminiszter, aki azonban ezúttal tanári minőségére is hivatkozik. Darányi Kálmán miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter szintén adtak az ünnep jelentőségét méltató nyilatkozatot. Nem hiányzik dr. Wilhelm Krüger tanárnak, a berlini Friedrich Wilhelm egyetem rektorának nyilatkozata. A diplomáciai karból Hans Georg von Mackensen, volt budapesti német követ, jelenleg külügyi államtitkár üdvözli a berlini Magyar Intézet húszéves munkásságát. Ugyancsak nyilatkozik Sztójay Döme meghatalmazott miniszter, berlini magyar követ is, továbbá dr. Bernhard Breloer, a berlini egyetem bölcsészeti karának dékánja, aki rámutat az intézet fontos szerepére, a finn-ugor nyelvészeti kutatás eredményeinek közvetítésében a tudományos világhoz. Dr. Szily Kálmán közoktatásügyi államtitkár egész kis tanulmányban ismerteti az intézet keletkezését, hivatását, munkáját és vezetését, nagy elismeréssel méltatva az intézet első igazgatójának, Gragger Róbertnek, igazi rátermettségét és kiváló érdemeit az intézet felvirágoztatása körül. A berlini Magyar Intézet Barátainak Egyesülete nevében dr. Ernst Heymann titkos tanácsos hallatta szavát. Hosszas tanulmányt írt dr. Farkas Gyula, az intézet jelenlegi vezetője az intézetről s annak szellemi előfeltételeiről. Magyar, német és finn tudósok történelmi, irodalomtörténeti, nyelvészeti, társadalomtudományi és közgazdasági tanulmányainak hosszú sora következik ezután s néhány rövidebb lélegzetű értekezés és be-

számoló is. Külön mellékletben adja az értékes és gazdag szám a magyar folyóiratok 1935-ös évfolyamában megjelent tanulmányok rövid német kivonatát. A szemle rendkívül gazdag s kitűnő forrásútmutatóul szolgál a tudományos érdeklődésnek. Az egész változatos és értékes tartalmú szám hibátlan összeállítása az évkönyvek jelenlegi szerkesztőjének, Farkas Gyula egyetemi tanárnak érdeme.

L'Ungheria e gli Ungheresi. — Magyarország és a magyarok.

Balla Ignác könyve.

Balla Ignác, az évek óta Milánóban élő magyar író, olasz könyvet írt Magyarországról. A könyv célja, hogy általános képet adjon az olaszoknak az országról, népéről, életéről és életének minden főbb vonatkozásáról. A kép, amelyet Balla Magyarországról ad, fölöttébb alkalmas arra, hogy egyetemes rokonszenvet ébresszen a magyarság iránt és mennél szélesebb körben felkeltse a vágyat Magyarország megismerésére. Örvendetes, hogy most már legtöbb európai nyelven van Magyarországnak eféle népszerűsítő irodalma és Balla könyve ezek közt is a jó színvonalaúak közé tartozik. Rövid bevezetésben az olasz-magyar vonatkozások lendületes összefoglalását adja. Azután rövid visszapillantást vet a magyar multra, amelyből a jelen kisarjadt. Majd általános képet fest az országról és fővárosáról. Ismerteti a vidéki és a népéletet. Bemutatja a vidék nagyobb városait és az ország tájszépségeit, nem feledkezve meg az ország elszakított részeiről sem. Természetesen hangot kap a sok festői magyar népszokás és népművészet is. Végül a magyar szellemi élet ismertetése következik, ez azonban, sajnos, igen hézagos és itt-ott ötletszerű.

A könyv kiállítása több mint szép, fényűző. Nehéz műnyomó papíroson készült, tele szebbnél-szebb illusztrációval. Igen sikerült felvételek reprodukciói ezek, amelyeket a szerző ügyes kézzel válogatott össze. A kötet a legelső olasz kiadók egyikénél, a Fratelli Trevesnél jelent meg Milánóban.

Kisfaludy Sándor Draguignanban. Ismeretes dolog, hogy Kisfaludy Sándor 1796-ban Olaszországban francia fogságba került s mint hadifoglyot Draguignanba, jelenleg Var département székhelyére internálták. Itt ismerkedett meg Caroline d'Esclaponnal s fiatal szívének hirtelen lobbanó szerelme fűzte a kedves francia leányhoz, aki vigasztalója volt fogságában, félig-meddig múzsája is a Szegedy Rozáért kesergő költőnek. Kisfaludy már francia fogságban kezdte írni a Kesergő szerelmet, de Caroline tanácsára először Petrarca és Laura szerelmét akarta megénekelni benne. Ám a fogságból szabadulva és első szerelméhez visszatérve felhagyott ezzel a tervvel és saját szerelmének gazdag epedő líráját öntötte a költeménybe. Edmond Poupé eredeti kutatások alapján ennek a draguignani idillnek történetét írta meg nemrég kiadott munkájában. Ismerteti Kisfaludy fogságának, majd Caroline-nal folytatott rövid barátságainak történetét. Kiadja Kisfaludy Sándor fogságának naplóját s a Hattyúdal XII. énekének fordítását. Az érdekes képekkel kísért tanulmánynak komoly irodalomtörténeti értéke van.

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: Kállay Miklós.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.